

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Postavení poškozeného v českém trestním procesu.
Srovnání s německou právní úpravou.

Adéla Šubjáková
Březen 2006

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpała, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Kopřivnici, dne 1.3.2006

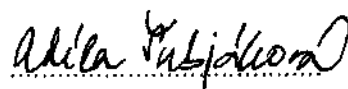

Adéla Šubjáčová

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych tímto poděkovat Prof. Dr. Rolandu Schmitz z katedry trestního práva na Univerzitě v Bayreuth (SRN) za jeho přátelskou pomoc a podnětné připomínky a odkazy při studiu a zpracování části této práce vztahující se k německé právní úpravě.

V Kopřivnici, dne 1.3.2006

Adéla Šubjáčková

Obsah

Úvodem.....	4
Kapitola I. Poškozený.....	5
1.1. Historický vývoj postavení poškozeného v českém trestním procesu..	5
1.2. Pojem poškozený dle platné právní úpravy.....	9
1.3. Poškozený v německém trestním procesu. Srovnání.....	11
1.3.1. Historický vývoj.....	11
1.3.2. Poškozený dle platné právní úpravy.....	12
Kapitola II. Postavení poškozeného v trestním procesu.....	15
2.1. Obecně k českému trestnímu procesu.....	15
2.1.1. Poškozený jako procesní strana.....	16
2.1.2. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného.....	18
a) Právní povaha institutu.....	18
b) Doba rozhodná pro existenci poměru dle § 163.....	20
c) Dispoziční právo poškozeného.....	21
d) Vyloučení podmíněnosti trestního stíhání souhlasem poškozeného.....	23
e) Perspektivy právní úpravy.....	23
2.2. Obecně k německému trestnímu procesu. Srovnání.....	25
2.2.1. Poškozený jako procesní subjekt.....	26
2.2.2. Antragsdelikte („návrhové delikty).....	27
a) Právní povaha institutu.....	28
b) Doba rozhodná pro existenci poměru.....	29
c) Hranice návrhového práva poškozeného.....	29
d) Dispoziční právo poškozeného.....	30
e) Náklady řízení.....	31
2.2.3. Klageerzwingungsverfahren („řízení donucující k obžalobě“).....	32
a) Právní povaha institutu.....	32
b) Soudní rozhodnutí.....	33
c) Poskytnutí zálohy na náklady řízení.....	33
d) Závěry pro postavení poškozeného v trestním procesu.....	34

2.3. Postavení poškozeného v českém trestním procesu. Procesní práva poškozeného.....	35
2.3.1. Každý poškozený.....	35
2.3.2. Poškozený s právem na náhradu škody.....	41
2.3.3. Výkon práv poškozeného.....	46
a) Výkon práv prostřednictvím společného zmocněnce.....	47
b) Vzdání se procesních práv.....	51
2.3.4. Adhezní řízení.....	52
a) Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody.....	53
b) Rozhodování soudu o náhradě škody.....	55
c) Opravné prostředky poškozeného.....	56
2.4. Postavení poškozeného v německém trestním procesu. Obecně k 5. knize německého trestního řádu. Srovnání.....	58
2.4.1. Privatklage – „soukromá žaloba“.....	59
a) Právní povaha institutu.....	59
b) Povinnosti soukromého žalobce.....	60
c) Soudní řízení.....	61
2.4.2. Nebenklage – „vedlejší žaloba“.....	62
a) Právní povaha institutu.....	62
b) Práva vedlejšího žalobce.....	63
2.4.3. Adhezní řízení.....	65
a) Podpůrné instituty zajišťující poškozenému skutečnou náhradu škody.....	67
2.4.4. Další oprávnění poškozeného.....	68
a) Vyrozumívání, § 406d.....	68
b) Právo nahlížet do spisu, § 406e.....	69
c) Právo na kvalifikovanou právní pomoc, § 406f.....	69
d) Právo na kvalifikovanou právní pomoc pro vedlejšího žalobce, § 406g.....	70
e) Poučení poškozeného o procesních právech, § 406h.....	70
2.4.5. Srovnání.....	70

Kapitola III. Poškozený a odklony	75
3.1. Základní princip	75
3.2. Odklony v českém trestním procesu	77
3.2.1. Trestní příkaz	78
a) Charakteristika institutu.....	78
b) Závěry pro postavení poškozeného v trestním procesu.....	80
3.2.2. Podmíněné zastavení trestního stíhání	81
a) Charakteristika institutu.....	81
b) Účast poškozeného při rozhodování o podmíněném zastavení trestního stíhání.....	82
c) Závěry pro postavení poškozeného v trestním procesu.....	85
3.2.3. Narovnání	85
a) Charakteristika institutu.....	85
b) Účast poškozeného při rozhodování o podmíněném zastavení trestního stíhání.....	87
c) Závěry pro postavení poškozeného v trestním procesu.....	90
3.2.4. Výzkumy a společné závěry	90
3.3. Odklony v německém trestním procesu. Srovnání	93
3.3.1. Právní úprava odklonů dle StGB a StPO	93
3.3.2. Srovnání	97
a) Srovnání s institutem podmíněného zastavení trestního stíhání dle §§ 307, 308 TŘ.....	98
b) Srovnání s institutem narovnání dle §§ 309 an. TŘ.....	99
Kapitola IV. Odškodňování	101
4.1. Mezinárodní dokumenty	102
4.2. Právní úprava v ČR	103
4.3. Právní úprava v Německu. Srovnání	109
Kapitola V. Závěrečné pojednání	112
Seznam použitých zkratk	117
Seznam použité literatury	119
Zusammenfassung	126

Úvodem

Poškozený – osoba, která byla na svých právech a svobodách poškozena trestným činem... Ve všech demokratických zemích je poškozený oprávněn zúčastnit se trestního řízení vedeného o trestném činu, kterým byl poškozen. Jakou má však poškozený vlastně roli a úlohu v trestním procesu? Je chápán pouze jako podnět k zahájení trestního stíhání a jako důkazní prostředek nebo má také reálnou možnost aktivně působit v trestním řízení?

Účast poškozeného v trestním řízení je problematická. Poškozený je přirozeným faktorem trestněprávního napětí; jeho zájmy jsou totiž často v konkurenčním postavení k zájmům jiných procesních účastníků, k představám společnosti i úlohám státu. Otázka postavení poškozeného v trestním procesu nemůže být zodpovězena bez znalosti všech souvislostí.

Z tohoto pohledu je velmi zajímavé srovnávat právní úpravy jednotlivých států. Spolková republika Německo a Česká republika jsou sousední země, přirozeně tedy vzniká potřeba, seznámit se s právem sousedního státu. Zejména pak po přistoupení České republiky k Evropské unii se tato potřeba stala ještě naléhavější.

Právní systémy obou těchto zemí jsou do jisté míry podobné, neboť mají společné kořeny v kontinentálním právu, a přesto jsou také velmi rozdílné. Německé trestní právo má za sebou dlouhou tradici a kontinuální vývoj, zatímco nové české trestní právo je jen několik málo let staré a pokouší se prostřednictvím demokratického reformačního procesu vymanit ze struktur socialistického práva. Srovnáním obou právních systémů se zřetelněji projeví jednotlivé výhody i nevýhody jednotlivých právních úprav a lze tak rovněž rozpoznat, jaké tendence v právním vývoji obou států v současné době převládají a jaké to má následky pro oběti trestných činů.

V rámci této práce bych chtěla především analyzovat postavení poškozeného v trestním procesu v obou státech podle tam platných právních úprav a upozornit na konkrétní rozdíly obou právních úprav a jejich význam z hlediska zájmů poškozeného. Pokusím se také zhodnotit vliv posledních novelizací na postavení poškozeného v trestním procesu, jakož i posoudit význam některých trestněprávních institutů z hlediska zájmů poškozeného a předložit i zcela konkrétní návrhy *de lege ferenda* ke zlepšení stávající právní úpravy.

Kapitola I. Poškozený

1.1. Historický vývoj postavení poškozeného v českém trestním procesu

V nejranějším *období společenské rodové organizace* prakticky neexistovala právní ochrana. Každý jednotlivý rod byl zodpovědný za skutky svých členů a jejich postih byl záležitostí celého rodu. Později si bezprávím způsobenou škodu hojili svémocně na pachateli, jeho rodině a majetku pouze poškození nebo jejich příbuzní.

V raně feudálním období byl trestní zájem státu ještě velmi malý. Staré české právo nerozlišovalo mezi spory ve věcech majetkových a trestních, trestný čin byl považován především za útok proti soukromé osobě. Úkolem soudního řízení bylo zejména omezit formy mimosoudního a svépomocného řešení sporů. Soukromá msta (např. krevní msta) tak byla postupně nahrazována placením náhrady za způsobenou škodu či výkupem z krevní msty – tzv. *příhlavní peníze* (počínaje Dekrety Břetislavovými)¹. Proces měl výlučně soukromoprávní charakter a byl typem procesu obžalovacího, tzn. že iniciativa k zahájení soudního řízení musela vycházet od soukromé osoby, tj. poškozeného či jeho blízkých.

Středověké trestní právo stíhalo již celou řadu deliktů ohrožujících život, zdraví, čest a důstojnost člověka, ale i feudální vlastnictví. Tak např. útok proti cti byl stíhán již ve 13. století, jak dokládá *Knihy Rožmberská*². Do popředí zájmu a ochrany přitom vystupovaly stále více normy, které chránily feudální stát, právní řád a státní aparát, církev a náboženství. V průběhu 16. století byl již všeobecný trestní zájem státu nesporný a svépomocné vyřizování sporů bylo nadále nepřijatelné (takový postup by zakládal trestný čin *výboje a moci*). Mnoho trestných činů zůstalo v této době ale nepotrestáno, ať již z důvodu nedostatku finančních prostředků většiny poškozených na náklady procesu nebo ze strachu hájit své zájmy před silnějším protivníkem. Pro poškozeného příslušníka privilegované vrstvy totiž platila jiná hmotněprávní i procesní pravidla než pro poddané, tak např. pro urážku způsobenou políčkem existovala legalizovaná msta: soud odevzdal pachatele

¹ Vlček, E. Dějiny trestního práva. Brno: Masarykova univerzita, 1993. 5 s.

² Vlček, E. Op. Cit. 6 s.

poškozenému, aby mu sám dal *dva políčky* a nadto *pěsti v nos*. Urazil-li však *chlap šlechtice*, byl mu soudně odevzdán na život a na smrt³.

Nástup *feudálního absolutismu* přinesl podstatné změny v trestním procesu – zvítězila zásada oficiality a inkvizičního procesu. Vytlačování obžalovací zásady však bylo pozvolné a až do tereziánského trestního zákoníku⁴ mohla vystupovat jako žalobce i soukromá osoba. Obecný soudní řád kriminální z roku 1788 jako první důsledně zavedl inkviziční zásadu a písemnost a tajnost řízení.

Rozhodující změnu v postavení poškozeného v Čechách a na Moravě přinesl *rakouský trestní řád z roku 1873*⁵. Právní postavení poškozeného bylo odvislé od toho, zda se jednalo o delikt stíhaný z úřední moci (veřejnoprávní delikt) nebo o delikt soukromožalobní. V případě veřejnoprávního deliktu měl poškozený postavení soukromého účastníka s právem připojit se se svými soukromoprávními nároky k trestnímu řízení (§§ 46, 47 cit. z.), a to za podmínky, že byl trestným činem přímo poškozen na svých soukromých právech a vznikla mu vyčíslitelná hmotná škoda. K trestnímu řízení se mohl soukromý účastník připojit ústním nebo písemným prohlášením u soudu, pokud toto připojení ale směřovalo jen k trestnímu stíhání pachatele a nikoliv k i k uplatnění soukromoprávních nároků poškozeného, nebylo podle judikatury možné dosáhnout postavení soukromého účastníka⁶. Soukromý účastník byl považován za procesní stranu a zákon mu poskytoval oprávnění k tomu, aby mohl v procesu účinně spolupůsobit k odsouzení pachatele (např. právo nahlížet do spisu, být slyšen jako svědek, na opravné prostředky v přestupkovém řízení, na náhradu „útrat svého zastupování“ v případě odsouzení pachatele aj.). Stával se tak vedle žalobce vedlejším orgánem veřejné žaloby⁷. Stěžejním právem soukromého účastníka bylo však jeho právo nastoupit na místo veřejného žalobce, který upustil od trestního stíhání, jako žalobce podpůrný (subsidiární)⁸. Toto právo mělo zajišťovat

³ Vlček, E. Op. Cit. 6 s.

⁴ Constitutio Criminalis Theresiana z roku 1768

⁵ Reichsgesetz Nr. 119, Österreichische Strafprozessordnung von 23.5.1873, právní úprava platná do 1.8.1950

⁶ Sb. s. 6528; Sb. m. 1153 – Sbírka rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věcech trestních vydávaná jako příloha k Věstníku ministerstva spravedlnosti.

⁷ Miříčka, A. Trestní právo procesní. Praha: Věšhrd, 1993. 75 s.

⁸ Toto právo ale soukromý účastník neměl v řízení před státními soudy (§ 6 zákona č. 68/1935 Sb.), v řízení státním (§ 441), ani bylo-li od trestního stíhání upuštěno podle § 42 odst. 2 zákona č.

kontrolu řádného výkonu žalobního práva státního zástupce. Jako podpůrný žalobce však nevstupoval soukromý účastník do práv státního zástupce, měl zásadně procesní postavení soukromého žalobce s určitými omezeními (§ 49)⁹. U soukromožalobních deliktů měl poškozený, kterému bylo vyhrazenými trestnými činy ublíženo na jeho právech (§ 46), postavení soukromého žalobce s oprávněními státního zástupce. Nauka usoudila, že jsou tím míněna jen oprávnění, která náležela státnímu zástupci jako procesní straně, a ne ta oprávnění, která vyplývala z jeho úředního postavení.¹⁰ Soukromý žalobce tedy nemohl např. udílet příkazy policejním orgánům nebo se dovolávat pomoci státních a jiných úřadů. Na žádost soukromého žalobce mohl státní zástupce převzít jeho zastupování, v tomto případě pak státní zástupce jednal jako zmocněnec soukromého žalobce a neměl více práv než on sám.

Rakouské vojenské trestní řády z roku 1912 znaly sice také pojem poškozeného, ale přiznávaly mu pouze omezená práva¹¹.

Podle *Československého trestního řádu z roku 1950*¹² byl poškozeným ten, kdo utrpěl škodu trestným činem, který byl předmětem trestního řízení (§ 48). Za poškozeného byl považován ale pouze ten, komu trestní řád přiznal oprávnění žádat, aby uplatnil svůj nárok na náhradu škody v trestním (adhezním) řízení (§ 164). Trestní řád z roku 1950 přitom ještě neznal poškozeného, jemuž byla způsobena újma (škoda) na zdraví nebo morální či jiná škoda bez možnosti uplatnění peněžitých nároků¹³. Oproti předchozí právní úpravě mohl vykonávat oprávnění poškozeného i jeho právní nástupce (§ 48 odst. 3), zmocněnec (§ 53 odst. 1, 4) a zákonný zástupce (§ 52). Soud rozhodoval o nároku poškozeného na náhradu škody jen tehdy, jestliže o to poškozený požádal. Mohl tak učinit oproti současné úpravě kdykoliv, nejpozději však do doby, než se soud odebral k závěrečné poradě (§ 164 odst. 1). Příznivá

48/1931 Sb. nebo podle § 34 písm. a) – c) trestního řádu. Srov. Solnař, V. Učebnice trestního řízení. Praha: Melantrich, 1946. 68-70 s.

⁹ Jelínek J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998. 14-15 s.

¹⁰ Srov. Mířička, A. Op. cit. 78 s.

¹¹ Ř. z. č. 130 pro společnou brannou moc a ř. z. č. 131 pro zemskou obranu. Oba vojenské řády byly převzaty Československou republikou po jejím vzniku a za rozhodný byl vyhlášen text vojenského trestního řádu č. 131 ř.z.

¹² Zákon č. 87/1950 Sb., účinný od 1. srpna 1950, ve znění zákona č. 67/1952 Sb., účinného od 1. ledna 1953, úplné znění trestního řádu podle vyhlášky ministerstva spravedlnosti č. 1/1953 Sb.

¹³ Jelínek, J. Op. cit. 16 s.

z hlediska poškozeného byla i úprava ustanovení § 49 odst. 1, dle něhož mohl prokurátor v přípravném řízení a soud v řízení před soudem zajistit movité věci obviněného a také jeho pohledávky (s výjimkou odměny za práci a pohledávek plynoucích z národního pojištění), a to až do pravděpodobné výše škody, a přikázat dlužníkovi, aby místo plnění obviněnému složil předmět plnění do úschovy prokurátora nebo soudu, byla-li zde důvodná obava, že uspokojení nároků poškozeného vzešlých z trestného činu bude mařeno¹⁴.

*Trestní řád z roku 1956*¹⁵ považoval podobně jako předchozí trestní řád za poškozeného toho, komu byla trestným činem způsobena škoda, pokud nárok na její náhradu bylo možno uplatnit v občanskoprávním řízení, nebyl-li v řízení spoluobviněným (§ 7 odst. 10). Oproti předchozí právní úpravě ale musel poškozený svůj nárok na náhradu škody uplatnit nejpozději do zahájení hlavního líčení (§ 244 odst. 5). Toto právo však poškozenému nepříslušelo, jestliže se konalo řízení o trestném činu náležejícím do příslušnosti krajského soudu (§ 43 odst. 1 druhá věta, § 13 odst. 1) nebo jestliže poškozený již uplatnil nárok na náhradu škody v řízení ve věcech občanskoprávních (§ 41 odst. 3), tzn. že se uplatňovala nejen překážka věci rozhodnuté (*rei iudicatae*), ale i překážka zahájeného řízení (*litispendence*)¹⁶. Ke změně došlo také v tom směru, že poškozený nebyl nadále oprávněn k podání opravného prostředku v trestním řízení, tzn. nemohl ani podat odvolání proti výroku rozsudku o jeho nároku na náhradu škody (*arg. § 262 odst. 1 a contr.*). Soud dále mohl vyslovit usnesením, že určitou osobu jako poškozeného k hlavnímu líčení nepřipouští, došel-li před zahájením hlavního líčení k závěru, že jí uplatňovaný nárok zřejmě nepřísluší nebo o něm nelze rozhodovat před soudem¹⁷.

*Trestní řád z roku 1961*¹⁸ podstatným způsobem změnil legální definici poškozeného (viz níže). Současně zavedl jistou novinku v naší právní úpravě, a sice možnost prokurátora navrhnout, aby soud v odsuzujícím uložil obžalovanému povinnost nahradit škodu způsobenou trestným činem (jednalo se o případy ochrany

¹⁴ Látal, J. Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Praha: Příručka ministerstva spravedlnosti, 1994, 8 s.

¹⁵ Zákon č. 64/1956 Sb., účinný od 1. ledna 1957

¹⁶ Látal, J. Op. cit. 10 s.

¹⁷ Látal, J. Op. cit. 9 s.

¹⁸ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

zájmů společnosti, socialistických organizací a pracujících, zejména byla-li škoda způsobena na majetku v socialistickém vlastnictví. Tato novinka byla zrušena novelou trestního řádu v roce 1990. Prostřednictvím řady novelizací byla do trestního řádu postupně včleněna řada oprávnění a institutů, která postavení poškozeného v trestním procesu podstatně zlepšila, především pak v posledních dvaceti letech pod vlivem viktimologie (viz níže).

1.2. Pojem poškozený dle platné právní úpravy

Český trestní řád¹⁹ vymezuje pojem poškozeného ve srovnání s předchozí právní úpravou poměrně široce.

Positivní legální definice se nachází v ust. § 43 odst. 1, dle něhož je poškozeným „*ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda.*“ Poškozeným není tedy jen ten, komu pachatel způsobil trestným činem majetkovou škodu, ale také ten, komu bylo ublíženo na zdraví, a to bez ohledu na to, zda mu v důsledku tohoto ublížení vznikla také majetková škoda, a dále i ten, komu byla způsobena pouze morální nebo i jiná škoda.

Negativní legální definice se pak nachází v odst. 2 téhož zákonného ustanovení a zní: „*za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem.*“ Její zavedení novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 265/2001 Sb. bylo vedeno snahou zákonodárce zpřesnit vymezení pojmu poškozeného dle ust. § 43 odst. 1, které se zdálo být v některých případech příliš široké (např. u trestných činů spáchaných ke škodě blíže neurčeného počtu poškozených), a to v tom směru, aby nadále nezahrnovalo osoby, které byly jednáním pachatele postiženy jen zprostředkovaně nebo které se za poškozené jen označují. Ve skutečnosti však nedošlo k zúžení zákonné definice pojmu poškozeného, neboť tato byla i dříve vykládána zcela v souladu s nynějším ust. § 43 odst. 2 a vzniklá škoda musela být v příčinné souvislosti s trestným činem a musela být způsobena zaviněním pachatele. V literatuře se pak objevil názor, že zákonodárce měl v tomto případě v úmyslu

¹⁹ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v platném znění

usměrnit praxi tak, aby byl pojem poškozeného vykládán více zužujícím způsobem²⁰. Obě legální definice pojmu poškozeného platí pro všechna stadia trestního řízení (i před zahájením trestního stíhání).

Trestní řád rozlišuje dále mezi *poškozenými, kteří jsou oprávněni uplatnit svůj nárok na náhradu škody v trestním řízení (dle ust. § 43 odst. 3) a poškozenými bez tohoto oprávnění*. Přitom poškozeným zůstává pro účely trestního řízení i osoba, které pachatel ještě před zahájením nebo v průběhu trestního řízení vzniklou škodu v plném rozsahu nahradil nebo které tuto škodu uhradila pojišťovna plněním z pojistné smlouvy za podmínek stanovených § 806 an. občanského zák.²¹, a také osoba, o jejímž nároku již bylo pravomocně rozhodnuto v občanskoprávním a jiném řízení nebo jejíž nárok na náhradu škody byl již podle jiných hmotněprávních předpisů promlčen a byla uplatněna námitka promlčení. Pojem poškozeného je tedy širší než pojem *subjektu adhezního řízení*, zahrnuje totiž i toho poškozeného, který nemůže podle výše cit. ust. žádat náhradu škody v trestním řízení.

Pojem poškozeného je třeba dále odlišovat od pojmu *oběti trestného činu* ve smyslu zákona o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti²². Podle ust. § 2 odst. 1 cit. zák. se obětí rozumí fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví. Za oběť se přitom považuje i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, jestliže této osobě zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu (§ 2 odst. 2 cit. zák.). Pojem poškozeného ve smyslu ust. § 43 odst. 1 a 2 tr. řádu je zřejmě také širší než pojem oběti trestného činu, který zužuje okruh poškozených osob pouze na ty, jimž byla způsobena škoda na zdraví.

Poškozeným může být fyzická osoba, právnická osoba a také stát.

²⁰ Šámal, P., Král, V., Baxa, J., Púry, F. Trestní řád. Komentář. I. Díl. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2002. 239 s.

²¹ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění

²² Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, v platném znění

1.3. Poškozený v německém trestním procesu. Srovnání.

1.3.1. Historický vývoj

Historický vývoj postavení poškozeného v německém trestním řízení byl v základních rysech velmi podobný historickému vývoji v českém trestním procesu (viz výše).

Ve staroněmeckém procesu měl poškozený ústřední roli – byl nositelem vyšetřovací i žalovací funkce, byl „Pánem procesu“.

Významné změny přinesl až *inkviziční proces*, kdy odpovědnost za trestní stíhání postupně přecházela na stát a poškozený byl z trestního procesu takřka eliminován.

V období reformace se v trestním procesu z hlediska postavení poškozeného nic důležitého nezměnilo.

Teprve *Říšský trestní řád z roku 1877* přiznal poškozenému některá samostatná procesní oprávnění (především *Privatklage* = soukromá žaloba, *Nebeklage* = vedlejší žaloba, *Strafantrag* = trestní návrh, *Klageerzwingungsverfahren* = řízení donucující k žalobě aj., která se v německém trestním řádu zachovala dodnes, srov. níže). Avšak stalo se tak velmi nekoordinovaně, bez základní reflexe pozice poškozeného v trestním řízení, v návaznosti na historické přežitky nebo formou momentálních rozhodnutí zákonodárce²³.

Další vývoj trestního procesu opět nepřinesl žádné další podstatné změny, s výjimkou *zavedení adhezního řízení v roce 1943*. Poškozený se jevil částečně jako „homo suspectus“, jehož objektivita a touha po pravdě se zdála být ohrožena, neboť zákon s ním spojoval instituty, které oslabovaly jeho postavení (např. § 22 odst. 2 až 4 – *Ausschliessungsgründe* = důvody pro vyloučení, viz níže), a částečně byl jeho zájem na zadostiučinění instrumentalizován k zajištění principu legality, jako např. v *Klageerzwingungsverfahren* = řízení donucujícím k žalobě, nebo bylo jeho právo podat soukromou žalobu (*Privatklage*) užíváno jako prostředek k odlehčení přetížené justice²⁴.

²³ Weigend *Deliktsoffer und Strafverfahren*. 1989.

²⁴ Riess, P. in Löwe-Rosenberg *Die Strafprozessordnung und Gerichtsverfassungsgesetz*. StPO. Grosskommentar, 25. Auflage, Band I. Berlin, New York: de Gruyter. 1999. Einl. Abschn. I 114 an.

V posledních dvou desetiletích minulého století prodělala v Německu, jako i jinde v Evropě, velký rozmach *viktimologie*, která se rozvíjela postupně jako dílčí obor kriminologie a pokoušela se o nové pojetí zájmů a funkce poškozeného v trestním řízení. Dne 18.12.1986 byl přijat „1. zákon ke zlepšení postavení poškozeného v trestním řízení“, tzv. *Opferschutzgesetz* (= zákon o ochraně obětí)²⁵, který změnil řadu ustanovení stávajícího německého trestního řádu (Strafprozessordnung, StPO) a ústavního zákona o soudech (Gerichtsverfassungsgesetz, GVG), a tím podstatně zlepšil postavení obětí trestných činů v trestním řízení a upravil obecná práva poškozeného v samostatném odstavci (tj. v 5. Buch=knize StPO, viz níže).

Současná trestněpolitická diskuse se koncentruje především na otázku narovnání (*Täter-Opfer-Ausgleich*) jako na možný právní následek trestného činu částečně nahrazující potrestání pachatele²⁶.

1.3.2. Pojem poškozený dle německého trestního řádu (StPO)²⁷

Pojem poškozeného je zmiňován v mnoha ustanoveních německého trestního řádu (StPO), stejně jako i v jiných trestněprávních předpisech (StGB, GVG)²⁸. Přesto německý trestní řád neobsahuje *žádnou jednotnou legální definici pojmu „poškozený“* (na rozdíl od většiny zahraničních úprav, včetně právní úpravy českého trestního řádu – srov. výše).

Německá praxe si napomáhá úvahou, že pojem „poškozený“ nemá být vykládán jednotně, ale naopak úžeji či šířeji u každého jednotlivého právního předpisu zvláště podle jeho smyslu. Nedostatek jednotné legální definice pojmu poškozený spočívá také na stanovisku, že poškozený nemá být nasazován jako instrument k řešení obecných trestněprávních a procesních problémů, nýbrž má být

²⁵ 1. Gesetz zur Verbesserung der Stellung des Verletzten im Strafverfahren, sgn. Opferschutzgesetz

²⁶ Riess, P. Op. cit. 116.

²⁷ StPO - Strafprozessordnung, trestní řád ve znění vyhlášeném dne 7.4.1987, naposledy změněno zákonem ze dne 15.2.2002 (BGBl. I 683)

²⁸ GVG – Gerichtsverfassungsgesetz, ústavní zákon o soudech ve znění vyhlášeném dne 9.5.1975, naposledy změněn zákonem ze dne 11.12.2001 (BGBl. I 3513); StGB – Strafgesetzbuch, trestní zákon ve znění vyhlášeném dne 13.11.1998, naposledy změněn zákonem ze dne 20.12.2001 (BGBl. I 3983)

více zohledňována samostatná role poškozeného v trestním řízení²⁹. Shodně publikovali také BGH (Bundesgerichtshof = německý nejvyšší soud), že zákon užívá pojem poškozeného na různých místech v různých souvislostech, „přičemž ne vždy musí být míněno to samé“, a pojem by měl být vykládán „vždy podle souvislostí a především podle účelu sledovaném konkrétním dotčeným předpisem“³⁰.

Jednu možnou definici pojmu poškozeného nabízí ust. § 374 odst. 1 (Privatklage). Podle něj je poškozený ten, jehož právní statek, který odpovídá statku chráněnému hmotněprávní normou, byl poškozen trestným činem (bezprostředně)³¹. Shodně je pojem poškozeného vykládán také pro vedlejší žalobu (Nebenklage, §§ 395 ff.) a pojem poškozeného dle § 406g (viz níže). Pokud jsou tyto ale spojeny s úpravou v ust. § 172 (Klageerzwingungsverfahren = řízení donucující k žalobě), použije se pojem poškozeného tam upravený.

Naproti tomu v *adhezním řízení* (§§ 403 ff) zahrnuje pojem poškozeného toho, kdo může proti obviněnému v trestním řízení uplatnit majetkověprávní nárok vzniklý v důsledku trestného činu (§ 403 odst. 1), včetně osob poškozených pouze zprostředkovaně (např. dědiců, uživatelé věci vedle vlastníka apod.)³². Oproti českému adheznímu řízení (resp. celému trestnímu řízení), které je otevřeno pouze osobám poškozeným trestným činem bezprostředně (s jedinou výjimkou v ust. § 45 odst. 3, které přiznává výkon oprávnění poškozeného v adhezním řízení také jeho právnímu nástupci, srov. výše), německá úprava zahrnuje do pojmu poškozeného v adhezním řízení i osoby poškozené trestným jen zprostředkovaně až okrajově. Německé adhezní řízení je tedy k dispozici širšímu okruhu poškozených, zatímco české právo ty poškozené, kteří jsou poškozeni na svých právech jen nepřímo, za poškozené pro účely trestního řízení (včetně adhezního řízení) vůbec nepovažuje (§ 43 odst.1, 2) a odkazuje je s jejich případnými nároky na náhradu škody v řízení ve věcech občanskoprávních.

²⁹ Patsourakou, S. N. Die Stellung des Verletzten im Strafrechtssystem: Eine rechtsdogmatische, rechtsphilosophische und rechtspolitische Analyse. Bonn: Forum Verlag Godesberg, 1993. S 41

³⁰ BGHSt 4, S. 202 (203); 5, S. 85 (87); OLG Koblenz NSTZ 1988, 89 (90); souhlasně také Weber, J. Zum Genugtuungsinteresse des Verletzten als Strafzweck. S. 26.

³¹ Hilger in Löwe-Rosenberg Die Strafprozessordnung und Gerichtsverfassungsgesetz. StPO. Grosskommentar, 25. Auflage, Band 6. Berlin, New York: de Gruyter, 2001. Vorbem. 5. Buch, 15 an.

³² Nejednotnost a relativnost pojmu poškozený zdůrazňuje také Weber, J. Zum Genugtuungsinteresse des Verletzten als Strafzweck, 1. Auflage. Baden-Baden: Nomos Verlag, 1997. S. 26 an.

Pojem poškozeného podle ust. §§ 406 d až 406 f a 406 h zákonodárce v zákoně na ochranu obětí (Opferschutzgesetz) také nedefinoval. V literatuře stejně jako v judikatuře panuje shoda v tom směru, že pojem poškozeného je třeba vykládat širěji a v podstatě by měl odpovídat pojmu poškozeného dle ust. § 172³³.

Další pojem poškozeného dle ust. § 172 je sporný. Dříve převládal názor, že poškozeným může dle cit. ust. být jen „nositel právního statku chráněného trestněprávní skutkovou podstatou“³⁴. Podle tohoto výkladu byl však např. vyloučen poškozený v případech trestných činů s následkem smrti a žádné Klageerzwingungsverfahren nebylo možné. Dnes převažuje názor, že jako na poškozeného je třeba nahlížet na toho, „kdo byl trestným jednáním tak poškozen na svých právech, že jeho požadavek na trestní stíhání pachatele odpovídá jeho oprávněné potřebě odplaty“³⁵. Přitom stačí, aby byla trestním jednáním přinejmenším spolupoškozena právní norma, která chrání také oprávněné zájmy poškozeného, byť třeba jen okrajově nebo jako vedlejší účel³⁶. Bližší určení pojmu poškozeného v hraničních případech přenechal zákonodárce judikatuře³⁷.

Specifické pojetí pojmu poškozený obsahují dále právní úpravy dle ust. § 22, 61 odst. 2, které nedávají poškozenému k dispozici žádnou moc jednat, a to v zájmu zjištění objektivní pravdy, což vede prakticky k vyloučení poškozeného z trestního řízení³⁸.

Shora popsaná nejednotnost definice pojmu poškozeného v německé právní úpravě si klade za cíl, a to i s ohledem na specifickou jednotlivých institutů německého trestního procesu, aby bylo s poškozeným jednáno individuálně a flexibilně dle jeho potřeb, přičemž nezastupitelnou roli při interpretaci pojmu má právě judikatura vyšších soudů. Český zákonodárce naproti tomu definuje pojem poškozeného krátce a přesně. Vzhledem k jednoznačné definici pojmu poškozeného je dle mého názoru česká právní úprava pojmu poškozeného přehlednější a

³³ OLG Koblenz StV 1988, 332 a.E. (2. Senat); ebenso Weber, J. Op. cit. S. 26 an.; Hilger Op. cit. S. 18 an.

³⁴ Patsourakou, S. N. Op. cit. S. 37 an.

³⁵ Roxin, C. Strafverfahrensrecht, 25. Auflage, München: Verlag C.H.Beck, 1998. S. 321, 5 an.

³⁶ Hilger, Op. cit. 18an.

³⁷ OLG Koblenz wistra 1988 203, srov. Hilger, Op. cit. 18 an.

³⁸ Shodně Patsourakou, S. N. Op. cit. S. 40; Riess, P. Op. cit. 116 an.

nevzbuzuje pochybnosti, a to aniž by přitom byla negativně ovlivněna její procesní flexibilita. Judikatura vyšších soudů má také v České republice své nezastupitelné místo, avšak na rozdíl od té německé se rozvíjí pouze v rámci zákonné definice pojmu poškozeného.

Kapitola II. Postavení poškozeného v trestním procesu

2.1. Obecně k českému trestnímu procesu

Trestní proces dnes bývá v literatuře většinou definován jako *právně upravený a jednáním procesních subjektů ovládaný postup, jehož účelem je získání soudního rozhodnutí o určitém hmotněprávním vztahu*³⁹. Každé trestní řízení má dynamický charakter a neustále se vyvíjí podle konkrétních představ společnosti o spravedlnosti k určitým cílům, kterými by mělo být zejména *nalezení pravdy* (pravdivého skutkového zjištění) a *obnovení právního míru*.

Základním účelem českého trestního řádu je dle ust. § 1 odst. 1 upravit postup orgánů činných v trestním řízení tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni. Již z první věty (ust. § 1 odst. 1) trestního řádu lze usoudit, že český zákonodárce vymezuje jako základní cíle trestního řízení zejména nalezení pravdivých skutkových zjištění a nalezení a spravedlivé potrestání skutečného pachatele, to vše samozřejmě v řádném zákonném procesu (tzv. „fair“ proces)⁴⁰. Vede však tato cesta také k obnovení narušených právních vztahů ve společnosti, k tzv. právnímu míru?

Trestní řízení probíhá za účasti různých osob, které právě svým jednáním a spoluprací ovlivňují jeho výsledek. Všechny osoby, které se řízení účastní, lze souhrnně označit jako *účastníky řízení*. Ty osoby, které mají určitý vliv na průběh trestního řízení a mohou tak ovlivnit jeho výsledek, a jimž zákon k uskutečnění

³⁹ Srov. např. Šámal, P. Král, V., Baxa, J., Púry, F. Trestní řád. Komentář. I. Díl. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2002. S. 2 an.; Riess, P. Op. cit. I. Einl. Abschn. B 8 f.

⁴⁰ Shodně např. i Šámal, P. Král, V., Baxa, J., Púry, F. Trestní řád. Komentář. I. Díl. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2002. S. 3.

tohoto vlivu propůjčuje odpovídající procesními oprávněními a povinnosti, označujeme jako *subjekty řízení*⁴¹. Podle judikatury mají postavení subjektu řízení zejména orgány činné v trestním řízení (soud, státní zastupitelství, policejní orgány, § 12 odst. 1), ten, proti němuž se řízení vede (zejména podezřelý, obviněný, obžalovaný, odsouzený, podle konkrétního stádia trestního řízení), jeho obhájce, poškozený, zúčastněná osoba, probační úředník, příp. další účastníci.

Zvláštní postavení mezi subjekty trestního řízení mají *procesní strany*, tj. subjekty, které uplatňují nebo podporují žalobu nebo stojí na straně obhajoby. Legální výčet osob, které mají postavení procesní strany, se nachází v ust. § 12 odst. 6 : ten, proti němuž se trestní řízení vede, zúčastněná osoba a poškozený, a v řízení před soudem také státní zástupce a společenský zástupce⁴²; stejné postavení jako strana má i jiná osoba, na jejíž návrh nebo žádost se trestní řízení vede nebo která podala opravný prostředek⁴³. Zákon propůjčuje procesním stranám zvláštní procesní oprávnění, díky nimž se mohou aktivně účastnit trestního řízení.

2.1.1. Poškozený jako procesní strana

Trestní řád přiznává poškozenému v ust. § 12 odst. 6 každému poškozenému *postavení procesní strany* (a to již v přípravném řízení), bez ohledu na skutečnost, zda současně je či není subjektem adhezního řízení. S respektem k ústavněprávně zakotvené *zásadě rovnosti procesních stran* vyjádřené v čl. 96 odst. 1 Ústavy⁴⁴ a čl. 37 odst. 3 LZPS⁴⁵ propůjčuje tedy trestní řád poškozenému velmi významné postavení. Poškozený je svým deklarovaným procesním postavením ostatním procesním stranám postaven na roveň a měl by mít k dispozici také tomu odpovídající práva a povinnosti.

⁴¹ Srov. Jelínek, J. *Trestní právo procesní*, 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. S. 118.

⁴² Novela trestního řádu provedená zákonem č. 265/2001 Sb. zrušila § 5 a § 183 změnila, čímž vyloučila možnost zájmového sdružení občanů účastnit se projednání věci před soudem, ve výčtu ust. § 12 odst. 6 však zůstal společenský zástupce zachován v důsledku zřejmé legislativní chyby.

⁴³ Tak např. věznice, jejíž ředitel podal návrh na podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (§ 331 odst. 1) nebo podal návrh na propuštění z ochranného léčení (§ 353), má v řízení, ve kterém se bude rozhodovat o jejím návrhu, postavení strany. Srov. R 22/78 Sb. tr. r.

⁴⁴ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v platném znění (Ústava)

⁴⁵ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, v platném znění (LZPS)

V právní nauce bývá poškozený často řazen ke stranám, které mají žalobní funkci (jako např. státní zástupce), neboť většinou má zájem na odsouzení obžalovaného a také proti němu vystupuje (např. svědčí). Poškozený je však v českém trestním řízení *stranou zcela samostatnou a nezávislou* na ostatních stranách, především na státním zástupci (poškozený nemůže v trestním řízení zastupovat veřejnou žalobu ani se k ní připojit; na druhou stranu poškozený nemusí v řízení vystupovat nestranně a nemusí objasňovat skutečnosti svědčící ve prospěch obviněného).

Postavení poškozeného není slučitelné s postavením toho, kdo je v trestním řízení stíhán jako spoluobviněný (§ 44 odst. 1) a s postavením zúčastněné osoby (§ 42 odst. 1), jde totiž o strany s protichůdnými zájmy v dané věci. Bylo-li však trestní řízení proti některému z obžalovaných vyloučeno ze společného řízení k samostatnému projednání (§ 23 odst. 1) anebo vedlo-li se od počátku zvlášť, může tato osoba, která má v jednom řízení postavení obžalovaného, vystupovat v jiném řízení jako poškozený se všemi právy (viz níže). Poškozeného také nelze pro jeho poměr k věci přibrat k trestnímu řízení jako znalce (§ 106).

Poškozený však není nezbytný procesní subjekt (narozdíl od toho, proti němuž se řízení vede, nebo např. státního zástupce). Postavení poškozeného jako procesního subjektu je bezvýznamné např. u trestných činů, které poškozují pouze společnost (jsou tedy „bez poškozených“). V případě, že však trestným činem určitá osoba poškozena byla, stává se tato osoba (resp. její právní nástupce, zákonný zástupce, zmocněnec, opatrovník, viz níže) *stranou trestního řízení bez dalšího (jako poškozený)*, a to s určitými možnostmi disponovat se svým postavením v procesu (např. uplatit svůj nárok na náhradu škody v tzv. adhezním řízení dle ust. § 43 odst. 3, vzdát se svých práv dle ust. § 43 odst. 4 aj., viz níže) či disponovat samotným procesem (např. udělit souhlas s trestním stíháním dle ust. § 163 odst. 1 či nikoliv, viz níže).

Současný český trestní proces, jeho jednotlivé instituty a stádia jsou vybudovány na *základních zásadách*, které jsou zakotveny zejména v ust. § 2 trestního řádu a které musí být vykládány a aplikovány v souladu s Ústavou a LZPS, popř. v jejich duchu (např. zásada řádného zákonného procesu dle čl. 8 odst. 2 LZPS a odst. 1 cit. zák. ust., zásada presumpce nevinny dle čl. 40 odst. 2 LZPS a odst. 2 cit. zák. ust., zásada rovnosti účastníků dle čl. 37 odst. 3 LZPS a čl. 96 odst. 1 Ústavy, zásada veřejnosti, ústnosti a rychlosti dle čl. 38 odst. 2 LZPS a čl. 96 odst. 2 Ústavy a

odst. 10, 11, zásada zákonného soudce dle čl. 38 odst. 1 LZPS, zásada vyhledávací dle odst. 5 cit. zák. ust., zásada obžalovací dle odst. 8 cit. zák. ust. atd.).

Jednou z nejdůležitějších zásad, která ovládá české trestního řízení, je v ust. § 2 odst. 4 trestního řádu upravená *zásada oficiality*. Podle této zásady mají orgány činné v trestním řízení, pokud zákon (trestní řád) nestanoví něco jiného, postupovat z úřední povinnosti (*ex officio*), tj. zjišťovat všechny stíhatelné trestné činy a následně trestně stíhat jejich pachatele za účelem jejich spravedlivého potrestání. K trestnímu stíhání je oprávněno a povinno zejména státní zastupitelství (na základě zásady legality vyjádřené v ust. § 2 odst. 3 trestního řádu), a to bez ohledu na vůli poškozeného vždy tehdy, jsou-li pro to splněny zákonné důvody (dle odst. 1 cit. zák. ust.). Poškozený tedy zásadně nemůže ovlivnit, zda se trestní řízení v jeho věci bude konat.

Ani zásada oficiality a zásada legality však dnes již neplatí bez výjimek (omezení).

2.1.2. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného

Novela trestního řádu provedená zákonem č. 178/1990 Sb. zavedla s účinností od 1. července 1990 do českého trestního procesu zcela nový institut – trestní stíhání se souhlasem poškozeného (§§ 163, 163a), čímž byly obě shora uvedené zásady, do té doby striktně uplatňované, prolomeny. Tento nový institut byl zaveden za účelem vyřešení konfliktu mezi zájmem státu na trestním stíhání pachatele a zájmem poškozeného, který má blízký vztah k pachateli trestného činu a může být v důsledku jeho odsouzení fakticky postižen. Původní jednoduchá dikce zák. č. 178/1990 Sb. (ust. § 163a) byla od svého přijetí zákonodárcem několikrát zdokonalována až k současné poměrně podrobné úpravě⁴⁶.

a) Právní povaha institutu

Ustanovení §§ 163, 163a upravují tzv. „*delikty se svolením*“, tzn. že u taxativně vypočtených trestných činů za podmínky, že mezi poškozeným a pachatelem existuje příbuzenský poměr vymezený v zákoně, lze zahájit trestní

⁴⁶ Nejvýraznější změnu přinesla novela provedená zákonem č. 265/2001 Sb., která např. zcela nově upravila případy, kdy souhlasu poškozeného k trestnímu stíhání není třeba, zavedla možnost orgánů činných v trestním řízení poskytnout poškozenému lhůtu k vyjádření souhlasu s trestním stíháním pod sankcí ztráty tohoto oprávnění atd.

stíhání, resp. v již zahájeném trestním stíhání pokračovat, jen se souhlasem poškozeného.

Cit. ustanovení představují z hlediska postavení poškozeného v trestním procesu velmi významný institut, který plně respektuje ty nejosobnější zájmy poškozeného a svěřuje poškozenému v určitých vymezených případech významnou pravomoc rozhodovat o trestním stíhání pachatele trestného činu spáchaného vůči jeho osobě. Tato ustanovení znemožňují trestní stíhání pachatele v případě, že poškozený svůj souhlas k trestnímu stíhání nedá nebo jej výslovně vezme zpět.

Institut souhlasu poškozeného s trestním stíháním ve smyslu cit. ust. je založen na existenci příbuzenského nebo podobného poměru mezi pachatelem trestného činu a osobou, která byla tímto trestným činem poškozena. Ust. § 163 hovoří o *vztahu poškozeného k osobě, vůči níž by měl jako svědek právo odepřít výpověď na základě ust. §100 odst. 2*; jde o příbuzné poškozeného v pokolení přímém, jeho sourozence, osvojitele, osvojence, manžela a druha a jiné osoby v poměru rodinném a obdobném, jejichž újmu by právem pociťoval jako újmu vlastní („za poměr obdobný rodinnému“ považovat např. poměr druha a družky, poměr sešvagřených osob, poměr rodiče k nezletilému dítěti, poměr pěstouna nebo opatrovníka k dítěti apod.; musí přitom jít o vztah natolik pevný, hluboký a intenzivní, že by újmu, kterou utrpěla jedna osoba, druhá pociťovala jako vlastní; tuto podmínku však zřejmě nesplňuje pouhé udržování intimního poměru bez úmyslu jeho budoucí legalizace)⁴⁷. U trestného činu znásilnění podle § 241 odst. 1, 2 pak zákon striktněji požaduje, aby mezi poškozeným a pachatelem trestného činu existoval poměr manželský nebo družský (poměr manželský ve smyslu ust. § 1 až 17 zákona o rodině⁴⁸ za předpokladu, že manželství trvá a nebylo prohlášeno za neplatné; poměr druha a družky je většinou charakterizován jako vztah obdobný vztahu manželskému se sdílením společné domácnosti, společným uhrazováním životních potřeb, výchovou dětí, společným intimním životem apod.)⁴⁹. Otázkou je, ve kterém časovém okamžiku musí předmětný vztah existovat.

⁴⁷ Srov. nepublikované rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích, sp.zn. 4 To 935/1994.

⁴⁸ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, v platném znění.

⁴⁹ Srov. např. Šámal, P. Král, V., Baxa, J., Púry, F. Trestní řád. Komentář. I. Díl. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2002. S. 1051.

b) Doba rozhodná pro existenci poměru dle § 163

U trestného činu znásilnění podle § 241 odst. 1, 2 je odpověď na tuto otázku jednoznačná - zákon přiznává poškozenému právo odepřít souhlas s trestním stíháním vzhledem k manželskému poměru nebo poměru druha a družky trvajícím *jak v době, kdy se trestní stíhání vede, tak v době spáchání trestného činu* (srov. ust. § 163 odst. 1 – „...kdo je nebo v době spáchání činu byl ve vztahu k poškozenému manželem nebo druhem...“).

Jinak je tomu však u ostatních trestných činů zahrnutých do taxativního výčtu ust. § 163 ods.1. Většina komentářů k trestnímu řádu uvádí, že poměr mezi poškozeným a tím, vůči němuž má právo udělit nebo odepřít souhlas s trestním stíháním, musí s výjimkou trestného činu znásilnění (viz shora) existovat *v době, kdy se trestní stíhání vede, resp. má vést*, a nikoli v době spáchání trestného činu. Proto v zahájeném trestním stíhání nelze pokračovat, jestliže v jeho průběhu takový poměr vznikne (např. poškozená obviněný uzavřou sňatek), a to nejen tehdy, jestliže poškozený souhlas odepře, ale i tehdy, když o udělení souhlasu nebyl požádán.⁵⁰ Aplikací praxe soudů směřuje k ještě extenzivnějšímu výkladu. Z odůvodnění rozhodnutí Krajského soudu v Plzni (R. č. 1/2000 Sb. tr. r.) tak např. vyplývá, že poškozený může vzít výslovným prohlášením svůj souhlas s trestním stíháním kdykoliv zpět, a to i v případě, když již obviněný není vůči němu osobou, vůči níž by měl jako svědek právo odepřít výpověď podle ust. § 100 odst. 2 (v daném případě se jednalo o bezdětné manželství, které bylo již před podáním obžaloby pravomocně rozvedeno a bývalý manžel byl stíhán pro pokračující trestný čin násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci podle § 197a trestního zákona⁵¹). Krajský soud vyložil ustanovení § 163 ve prospěch obviněného, neboť spatřuje zájem zákonodárce také v tom, aby i mezi bývalými manžely nedocházelo ke zbytečným konfliktům v době, kdy mezi nimi manželství sice již neexistuje a nenarodily se z něj žádné děti, avšak došlo-li mezi nimi k jistému urovnání vztahů, není namístě narušovat je zbytečně odepřením práva poškozeného na zpětvzetí původně daného souhlasu s trestním stíháním.⁵² Tento výklad respektuje zájem zákonodárce na zachování současných

⁵⁰ Novotný, F. a kol. Trestní kodexy. Praha: Eurounion, s.r.o., 1998. S. 657; Šámal, Král, V., Baxa, J., Pury, F. Trestní řád. Komentář. I. Díl. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2002. S. 1050.

⁵¹ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v platném znění.

⁵² Srov. R. č. 1/2000 Sb. tr. r.

příznivých rodinných a jiných obdobných vztahů a nelze s ním než souhlasit, neboť nijak neohrožuje postavení poškozeného v trestním procesu, když tomuto stále náleží předmětné dispoziční právo svobodně rozhodnout, zda trestní stíhání pachatele bude pokračovat i přes urovnání jejich vztahů či nikoliv.

c) Dispoziční právo poškozeného

Dispoziční právo poškozeného udělit souhlas s trestním stíháním se vztahuje na celé trestní stíhání včetně řízení odvolacího.

Příslušný orgán činný v trestním řízení (policijní orgán, státní zástupce) je povinen dotázat se poškozeného, zda výslovně dává souhlas s trestním stíháním, a to ještě před zahájením trestního stíhání anebo výjimečně, bylo-li trestní již zahájeno, ihned po zjištění existence předmětného poměru mezi poškozeným a obviněným. Souhlas poškozeného s trestním stíháním se nepresumuje, ale musí být vyjádřen způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti. Poškozený tak může vyjádřit svůj souhlas (popř. nesouhlas) s trestním stíháním *písemně*, v praxi ale dochází častěji k tomu, že obsah takového prohlášení poškozeného se zaznamená *do protokolu*, který se u příslušného orgánu sepisuje (v souladu s ust. § 163 odst. 2, věta první).

Jestliže se poškozený na výzvu orgánu činného v trestním řízení přesto nevyjádří, poskytne mu tento orgán podle povahy věci k vyjádření *přiměřenou lhůtu*, nejvýše v trvání 30 dnů. Po marném uplynutí této lhůty již souhlas s trestním stíháním poškozený dát nemůže, o tomto následku uplynutí lhůty musí být poškozený poučen (§ 163a odst. 2). Zavedení této propadné lhůty, která omezuje dispoziční právo poškozeného, bylo vedeno snahou zákonodárce odstranit některé problémy objevující se v praxi v souvislosti s tím, že někteří poškození nevyužívají svého dispozičního práva bez zbytečného odkladu nebo vyjadřují svůj postoj k trestnímu stíhání pachatele nejasně, váhavě, vyhýbavě apod. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že poškozený je právě tou osobou, která byla trestným činem nejvíce postižena a potřebuje určitý čas ke zpracování nové životní situace nastalé v důsledku spáchání trestného činu. Orgány činné v trestním řízení by proto měly poškozenému poskytovat onu „přiměřenou“ lhůtu v co možná nejdelším trvání.

Souhlas k trestnímu stíhání dává poškozený vždy *pro konkrétní trestný čin*, který je v souladu s dosud provedenými důkazy příslušným způsobem správně

posouzen a příslušná právní kvalifikace je zařazena do taxativního výčtu ust. § 163 odst. 1⁵³.

Právo poškozeného dát souhlas k trestnímu stíhání pachatele je jeho osobnostním právem, tzn. že v případě jeho smrti *nepřechází na jeho právní nástupce* (dědice). Smrt poškozeného, která nebyla způsobena trestným činem, nezakládá důvod, pro který by souhlasu poškozeného nebylo třeba (ve smyslu ust. § 163a odst. 1), v takovém případě nelze souhlas poškozeného nahradit ani případnými souhlasy jeho dědiců⁵⁴.

V případě *několika poškozených* postačí k trestnímu stíhání souhlas byť jen jednoho z nich (§ 163 odst. 1 poslední věta). Pokud však trestným činem bylo např. ublíženo na zdraví více osobám (např. u trestného činu dle § 224 trestního zákona), nelze obviněnému přičítat ublížení na zdraví spáchané na tom poškozeném, který odepřel dát souhlas s trestním stíháním⁵⁵.

Zajímavý je rovněž vztah mezi ustanoveními § 44 odst. 1, podle něhož oprávnění poškozeného nemůže vykonávat ten, kdo je v trestním řízení stíhán jako spoluobviněný, a § 163. Zabývalo se jím rozhodnutí č. 34 Sb. tr. r., kde se mimo jiné uvádí, že dopustí-li se sourozenci vzájemným fyzickým napadáním trestného činu ublížení na zdraví dle § 221 odst. 1 trestního zákona, je možno trestní stíhání každého z nich konat pouze za předpokladu, že s tímto souhlasí druhý ze sourozenců. Na souhlas je třeba se jich výslovně dotázat. Možnost poškozeného dát souhlas s trestním stíháním je širším právem, které zákon dává poškozenému v zájmu ochrany jeho rodinných vztahů, a tato ochrana nemůže být odepřena ani pachateli, je-li subjektem těchto vztahů. Ustanovení § 163 je tedy ve vztahu k ustanovení § 44 odst. 1 ustanovením speciálním, a proto může oprávnění v něm uvedená vykonávat i poškozený, který je zároveň spoluobviněným ve společném řízení⁵⁶.

Obsahem dispozičního práva poškozeného je rovněž možnost *vzít souhlas s trestním stíháním výslovným prohlášením zpět*, a to kdykoliv až do doby, než se

⁵³ Šámal, P., Růžička, M., Novotný, F., Doucha, J., Přípravné řízení trestní. Praha: C.H.Beck, 1997. S. 553.

⁵⁴ Srov. R. č. 54/1998 Sb. tr. r., R. č. 54/2003 Sb. s. r. s.

⁵⁵ Srov. např. Šámal, P., Král, V., Baxa, J., Púry, F. Trestní řád. Komentář. I. Díl. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2002. S. 1051.

⁵⁶ Jelínek, J. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy. Praha: Kriminálnístika, 1996, č. 4.

odvolací soud odebere k závěrečné poradě. Opačně však výslovně odepřený souhlas s trestním stíháním již nelze znovu udělit (§ 163 odst. 2, věta druhá a třetí). Výslovně odepřený souhlas nebo jeho zpětvzetí má účinky abolicie jednou provždy a v trestním stíhání nelze pokračovat ani tehdy, pokud by na něm poškozený později trval (např. proto, že zanikl předmětný poměr k obviněnému). Odepření souhlasu k trestnímu stíhání a jeho vzetí zpět je důvodem nepřípustnosti trestního stíhání podle § 11 odst. 1 písm. i) a proto musí být trestní stíhání zastaveno. Obviněný má však možnost žádat o pokračování v trestním stíhání podle § 11 odst. 3 (ve lhůtě 3 dnů od oznámení usnesení o zastavení trestního stíhání).

d) Vyloučení podmíněnosti trestního stíhání souhlasem poškozeného

Souhlasu poškozeného k trestnímu stíhání pro některý z trestných činů uvedených v § 163 odst. 1 není třeba v případech uvedených v ust. § 163a odst. 1:

- a) byla-li takovým činem způsobena smrt
- b) není-li poškozený schopen dát souhlas pro duševní chorobu nebo poruchu, pro kterou byl zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo pro kterou byla jeho způsobilost k právním úkonům omezena
- c) je-li poškozeným osoba mladší 15 let
- d) je-li z okolností zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhružkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností.

Jako velmi přínosné hodnotím zejména zavedení ust. § 163 odst. 1 písm. d) (novelou provedenou zákonem č. 265/2001 Sb.). Tato právní úprava chrání oprávněné zájmy poškozeného před zneužíváním a ovlivňováním ze strany jiných osob. Z hlediska procesního je nesporným přínosem i úprava ust. § 163 odst. 1 písm. b) a c), neboť po novele odpadla povinnost soudu ustanovovat poškozenému v těchto případech při absenci zákonného zástupce opatrovníka a schvalovat jeho úkony. V případě úpravy dle ust. § 163 odst. 1 písm. a) pak zřejmě převážil zájem státu na potrestání pachatele, který způsobil tak těžký následek, jakým je smrt člověka, nad zájmem poškozeného na urovnání narušených vztahů.

e) Perspektivy právní úpravy

Trestní stíhání se souhlasem poškozeného je poměrně novým institutem českého trestního procesu a právní teorie i aplikační praxe zatím stále hledají odpovědi na nejrůznější otázky, které v souvislosti s ním vyvstávají, a optimální

postupy a řešení při jeho aplikaci. Většina odborné veřejnosti považuje tento právní institut za významný přínos legislativy (např. Vantuch vidí jeho pozitivum zejména v tom, že již nemusí docházet k takovým situacím z minulosti, kdy např. u nedbalostních trestných činů v dopravě byl manžel, který způsobil manželce zranění, stíhán přes její výslovný nesouhlas, uznán vinným – např. dle § 224 odst. 1, 2 trestního zákona – a odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, zatímco poškozená, těžce raněná manželka byla odkázána na léčebnou péči a děti na výchovu v dětském domově, u příbuzných, známých apod. Za naprosto stejné situace dnes stačí, aby poškozená manželka nedala souhlas s trestním stíháním svého manžela a rodina tak není nucena pocítit další dopad jeho jednání. Mnohdy v minulosti následoval i třetí dopad, totiž rozpad dříve fungující rodiny)⁵⁷. Při podrobnější analýze ale mnozí upozorňovali na některé jeho nedostatky a požadovali dílčí i koncepční změny.

Platná právní úprava tak např. nezajišťuje, aby udělení souhlasu nebylo v praxi ovlivněno okolnostmi, za kterých je poškozený dotazován. Namítá se, že poškozený vyjadřuje svůj souhlas krátce po spáchání trestného činu, kdy je ve složitém psychickém i fyzickém rozpoložení, často v časové tísní... Řešení se nabízí v podobě tzv. *návrhových deliktů*, tj. trestných činů stíhaných pouze na návrh poškozeného. Zastáncem této koncepce je např. Vantuch nebo Jelínek, podle nich by poškozený podával tento návrh na trestní stíhání z vlastní aktivity, promyšleně, bez časové tísně a bez možnosti i nechtěného ovlivnění ze strany orgánu činného v trestním řízení⁵⁸. Osobně se domnívám, že právní konstrukce návrhových deliktů nechrání dostatečně zájmy poškozeného. Předpokládá totiž vlastní iniciativu poškozeného, které však může být z nejrůznějších příčin bráněno, jednak objektivně, protože nelze zajistit, aby v praxi nedocházelo k nátlakům na poškozeného ze strany obviněného i jiných osob, vydírání apod., ale i subjektivně, neboť jistě by se našli takoví poškození, kteří by z neznalosti práva či obav různého druhu takový návrh na zahájení trestního stíhání nepodali a pachatel by unikl spravedlnosti, což zřejmě není smyslem zákona ani ochrany poškozeného⁵⁹.

⁵⁷ Vantuch, P. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného, nebo na jeho návrh? Praha: Právní praxe, 1994, č. 3. S. 152.

⁵⁸ Vantuch, P. Op. cit. S. 154; Jelínek, J. Op. cit.

⁵⁹ Srov. rovněž srovnání s německou právní úpravou návrhových deliktů, viz. níže.

Současná právní úprava trestního stíhání se souhlasem poškozeného zajisté není definitivní, zákonodárce by měl dále směřovat ke zdokonalení tohoto institutu a posilovat přitom hlavní účel tohoto institutu, totiž zvýšenou ochranu zájmů poškozeného, avšak neopomíjet přitom ani veřejný zájem na trestním postihu pachatele.

De lege ferenda by bylo vhodné provést následující změny (navrhované v literatuře zejména Jelínkem⁶⁰):

1. všechny nedbalostní trestné činy a úmyslné majetkové trestné činy s nižší zákonnou sazbou (jejíž maximální hranice by byla pevně stanovena) by byly trestně stíhatelné pouze se souhlasem poškozeného, a to bez ohledu na jeho poměr k pachateli (tím by se odstranil současný neodůvodněný nepoměr mezi oprávněními poškozených, kteří jsou příbuznými pachatele, a poškozenými bez příbuzenského nebo jiného obdobného poměru);
2. vybrané závažnější trestné činy, u kterých je třeba zohlednit stanovisko poškozeného vzhledem k jeho příbuzenskému nebo obdobnému poměru k pachateli, by byly trestně stíhány pouze se souhlasem poškozeného, podmínkou by byla ale existence tohoto poměru.

Další výjimky ze zásady oficiality a legality v trestním procesu představují právní instituty podmíněného zastavení trestního stíhání (ve smyslu ust. §§ 307, 308) a narovnání (ve smyslu ust. §§ 309, 311). S ohledem na specifickou jejich právních úprav se budu těmito možnostmi „odklonu“ zabývat níže v samostatné kapitole.

2.2. Obecně k německému trestnímu procesu. Srovnání.

Německý trestní proces (podobně jako český trestní proces) přiznává všem osobám zúčastněným na trestním řízení postavení procesních účastníků (jmenovitě obviněnému, poškozenému, svědkům a znalcům, soudu, státnímu zastupitelství a policejním orgánům). Okruh subjektů je však vykládán podstatně úžeji než je tomu

⁶⁰ Jelínek, J. Op. cit. Vantuch, P. Op. cit. S. 154.

v české právní úpravě. Německá teorie i praxe se již delší dobu potýká s odpovědí na otázku, zda trestní řád (StPO) propůjčuje postavení procesního subjektu také poškozenému či nikoliv.

2.2.1. Poškozený jako procesní subjekt

Dříve převládal názor, že poškozený by k procesním subjektům jako takovým neměl být počítán. V literatuře byly většinou za procesní subjekty označovány ty ze shora označených účastníků, jejichž existence je pro proces utvářející a kteří nesou hlavní procesní roli⁶¹. Podle jiného názoru nebylo rozlišováno mezi pojmy procesní subjekty a procesní účastníci, tyto pojmy splývaly⁶². Bylo přitom většinou rozlišováno mezi tzv. hlavními subjekty a nositeli vedlejších rolí. Mezi hlavní subjekty byly zařazovány zejména soud⁶³, státní zastupitelství, obviněný, někdy i jeho obhájce, zmocněnec, soukromý žalobce (namísto státního zastupitelství) a vedlejší žalobce (vedle státního zastupitelství). Vedlejší roli nesly pak ty osoby, které se směly zúčastnit trestního řízení v obecném zájmu. V tomto smyslu patřil mezi nositele vedlejší role také poškozený⁶⁴. Z toho vyplývá, že poškozený nemá v trestním procesu hlavní úlohu a podle takto orientovaných teorií není procesním subjektem. Avšak podle shora uvedeného názoru, dle něhož procesní subjekty a účastníci řízení splývají, může být poškozený řazen k procesním subjektům.

Jako věcně správnější se mi jeví názor, který pod pojmem procesní subjekty rozumí ty osoby, kterým je propůjčena právní moc, finálně a tvořivě spolupůsobit na předmět řízení⁶⁵. Není přitom důležité, zda tuto možnost také ve skutečnosti realizují či nikoliv. Nový právní vývoj, především díky posílení procesního postavení poškozeného zákonem o ochraně obětí (Opferschutzgesetz), vytvořil poškozenému takovou procesní pozici, která mu umožňuje určitým způsobem působit na výsledek

⁶¹ Schäfer in Löwe-Rosenberg Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. StPO; Grosskommentar, 24. Auflage, Band 6. Berlin, New York: de Gruyter, 1989. Einl. 9, 2.; shodně Schmidt, J.R. Die Rechte des Zeugen im Strafverfahren, Diss.Erlangen/Nürnberg, 1986.

⁶² Kleinknecht, T., Meyer-Gossner, K. Strafprozessordnung. Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen, 45. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2001. Einl. 71 an.

⁶³ Ojediněle nebyl soud rozhodující v dané věci zařazován mezi procesní subjekty (terminologicky), a to s odůvodněním, že soud je nositelem soudního trestního řízení a musí proti ostatním procesním účastníkům vystupovat jako nezúčastněný. Srov. Kleinknecht, T. Op. cit. Einl. 71 f.

⁶⁴ Kleinknecht, T. Op. cit. Einl. 72, 73.

⁶⁵ Riess, T. Op. cit. Einl. Abschn. I. 3 an.

procesu a je tedy možno ospravedlnit závěr, že *na každého poškozeného lze nahlížet jako na procesní subjekt* (vedle soudu, státního zastupitelství, obviněného...), tedy nejen na soukromého žalobce či vedlejšího účastníka, kteří jsou jako procesní subjekty všeobecně uznáváni.

Německá teorie ani právní praxe nezná pojem „strany“ či jemu obdobný pojem, který by korespondoval s pojetím „strany“ v české trestněprávní teorii.

Podobně jako v českém trestním procesu není ani v německém trestním procesu poškozený nezbytným subjektem řízení. V německém řízení oproti českému trestnímu řízení však není postavení poškozeného jako procesního subjektu automatické, záleží mnohem více na samotném poškozeném, zda vůbec a v jakém rozsahu aktivuje svoji pozici procesního subjektu (viz níže)⁶⁶.

Podobně jako je tomu v českém trestním procesu, také německý trestní proces je zásadně ovládán principem oficiality upraveným v § 152 StPO. Tento princip však ani zde neplatí bezvýjimečně (viz níže).

2.2.2. Antragsdelikte („návrhové delikty“)

První výjimku představují tzv. *Antragsdelikte*, tj. návrhové delikty, které mohou být stíhány *vylučně na návrh poškozeného* (např. omezování domovní svobody dle § 123 StGB⁶⁷, krádež v domácnosti a mezi rodinnými příslušníky dle § 247 StGB aj.). Návrhové delikty dle StPO je možno rozlišit na dvě skupiny trestných činů – jednak jde o trestné činy, které se dotýkají společnosti tak málo, že vyvstává potřeba trestního postihu pachatele pouze tehdy, jestliže poškozený projeví svůj zájem na tomto postihu prostřednictvím svého návrhu (např. při krádeži věcí nižší hodnoty), a jednak jde o trestné činy, u kterých je před zájmem společnosti na potrestání pachatele upřednostněn zájem poškozeného na utajení trestného činu nebo na zachování určitých rodinných vztahů⁶⁸ (např. při krádeži mezi rodinnými příslušníky).

⁶⁶ Riess, P. Op. cit. Einl. Abschn. I. 122.

⁶⁷ StGB - Strafgesetzbuch, trestní zákon, ve znění vyhlášeném dne 13.11.1998, naposledy změněn zákonem ze dne 20.12.2001 (BGBl. I 3983).

⁶⁸ Stree in Schönke, A., Schröder, F.-C. Strafgesetzbuch: Kommentar. München: Verlag C.H.Beck, 1997. S. 80, 9 f.

a) Právní povaha institutu

Podobně jako institut trestního stíhání se souhlasem poškozeného dle českého trestního řádu jsou také návrhové delikty dle německého StPO právním vyjádřením zohlednění zájmů poškozeného, které plně respektuje jeho soukromý život. Právní konstrukce tohoto německého trestního institutu je však rozdílná.

Německá právní úprava ještě více prolamuje deklarovaný princip oficiality a v případě návrhových deliktů vůbec nepředpokládá veřejnou žalobu státního zástupce jako podmínku řízení, ba naopak. Trestní návrh poškozeného je svou právní povahou *procesní podmínkou řízení*, tzn. že státní zástupce nesmí vznést veřejnou žalobu dříve než byl podán trestní návrh (státní zástupce však může zahájit vyšetřování, zejména provést neodkladné a neopakovatelné úkony, což je velmi důležité, protože jinak by již mnohdy nebylo možné po podání trestního návrhu trestný čin náležitě objasnit). Zde je však třeba podotknout, že státní zastupitelství není po podání trestního návrhu bezpodmínečně povinno zahájit trestní stíhání pachatele, ale musí vždy zkoumat, zda je dostatečně odůvodněno podezření o spáchání trestného činu určitou osobou, jinak trestní stíhání zastaví (dle §§ 206a, 260 odst. 3 StPO).

Poškozený tedy prostřednictvím svého dispozičního práva rozhoduje již o samotném zahájení trestního stíhání pachatele. Tato rozhodovací možnost poškozeného, časově neomezená a nezávislá, plně respektuje soukromý život poškozeného, vyžaduje však jeho aktivitu. Osobně se obávám, že v případě trestního stíhání na návrh poškozeného se mohou vyskytnout případy poškozených, kteří na základě neznalosti zákona nebo ze strachu návrh nepodají a pachatel tak může uniknout spravedlnosti. Domnívám se, že právní konstrukce trestního stíhání se souhlasem poškozeného vychází poškozenému takřka jako „vstříc“ (tzn. že orgán činný v trestním řízení nevyčkává aktivity poškozeného, ale z vlastní iniciativy zahajuje trestní stíhání a teprve poté se táže poškozeného, zda udělí souhlas s již zahájeným trestním stíháním či nikoliv), a tím lépe chrání zájmy samotného poškozeného. V praxi však situace v obou srovnávaných státech vypadá velmi podobně, neboť i v Německu se orgány činné v trestním řízení zpravidla dotazují poškozeného, zda hodlá podat návrh na zahájení trestního stíhání či nikoliv, a to

bezprostředně poté, co se dozví o trestném činu, jeho pachateli a poškozeném. V neposlední řadě tedy bude záležet zejména na spolupráci jednotlivých orgánů činných v trestním řízení se samotným poškozeným v konkrétním případě.

b) Doba rozhodná pro existenci poměru

Rozdílně je v obou právních systémech nahlíženo na časový okamžik, ke kterému by měl existovat předmětný poměr mezi pachatelem a poškozeným. V německém procesu je vyžadována jeho existence *v době činu*⁶⁹ a v českém procesu *v době trestního řízení*. Německá úprava je přizpůsobena právní konstrukci návrhových deliktů, neboť poškozený podává trestní návrh ještě v době, kdy trestní stíhání pachatele nemohlo být zahájeno, proto nemůže být vycházeno z poměru mezi poškozeným a pachatelem v době, kdy se vede trestní stíhání, jako je tomu v českém trestním řízení. Obě právní úpravy jsou tedy přizpůsobeny právními konstrukcím jejich trestních institutů a v konečném důsledku mají pro poškozené srovnatelné důsledky.

c) Hranice návrhového práva poškozeného

Hranice návrhového práva jsou pojaty poněkud odlišně od hranic trestního stíhání se souhlasem poškozeného.

Některé návrhové trestné činy mohou být v určitých výjimečných případech stíhány i bez požadovaného návrhu poškozeného (popř. i proti jeho vůli). Jedná se jednak o případy, kdy státní zastupitelství vzhledem ke *zvláštnímu veřejnému zájmu* považuje trestní stíhání pachatele za nutné (§§ 182, 230, 303s StGB). Tato obecná právní úprava umožňuje široký výklad a aplikaci, čímž je zřejmě oslabena rozhodovací možnost poškozeného v trestním procesu, ale jednoznačně po právu. Dále jsou určité trestné činy (upravené v § 77a StGB) trestně stíhatelné jen na základě návrhu *osoby služebně nadřízené*, ve vztahu ke které byl pachatel osobou podřízenou. Tento návrh nadřízené osoby je samostatný a nezávislý na trestním návrhu poškozeného a představuje další oslabení postavení poškozeného ve veřejném zájmu.

Český zákonodárce oproti tomu zvolil konkrétní právní úpravu (§ 163a odst. 1), která je pro poškozeného dle mého názoru příznivější, neboť dovoluje orgánům

⁶⁹ Riess, P. Op. cit. Einl. Abschn. I. 122.

činným v trestním řízení jednat jen v konkrétních přesně specifikovaných případech. Zároveň však taková úprava není tak flexibilní a v některých případech může mít pro poškozeného i negativní důsledky (např. u dopravních deliktů, kde byla způsobena smrt osoby blízké, viz výše). Stát v takových případech staví závažnost následku trestného činu (smrti oběti) a nutnost jeho projednání nad zájmy poškozeného.

Německá právní úprava postrádá úpravu obdobnou ustanovení § 163a odst 1 písm d) trestního řádu, kterou považuji za velmi vhodnou a užitečnou, neboť chrání oprávněné zájmy poškozeného před zneužíváním a ovlivňováním ze strany jiných osob. U trestního návrhu je pravděpodobnější, že orgány činné v trestním řízení takové jednání vůči osobě poškozené vůbec nezjistí, neboť jejich aktivita v době před podáním trestního návrhu je poněkud omezena. Z tohoto pohledu má tedy česká právní úprava větší šanci účinně chránit zájmy poškozeného.

d) Dispoziční právo poškozeného

Podobně jako v českém trestním řízení může poškozený i německém procesu vzít svůj jednou podaný návrh na zahájení trestního stíhání *zpět* (§ 77d odst. 1, věta první a druhá). Zpětvzetí má podobně jako v českém procesu za následek, že na trestní návrh se hledí jako na nepodaný a trestní řízení se zastaví (§§ 206a, 260 odst. 3 StPO).

Na rozdíl od české právní úpravy má však zde poškozený možnost vzít svůj návrh zpět jen částečně, tzn. *částečné zpětvzetí* je přípustné a působí jako dodatečné omezení trestního návrhu⁷⁰. Toto dispoziční právo je pro poškozeného zajisté přínosem, neboť mu umožňuje blíže specifikovat svůj postoj k trestnímu stíhání pachatele.

Dispoziční právo poškozeného s trestním návrhem je právem osobnostním a zaniká tedy zpravidla smrtí poškozeného. Narozdíl od české právní úpravy, kdy dispoziční právo poškozeného vyjádřit souhlas s trestním stíháním nemůže zásadně přecházet na případné právní nástupce (srov. výše), německý trestní zákon povoluje z této zásady *výjimku* a v určitých zákonem stanovených případech garantuje *přechod návrhové práva na osoby blízké* (§ 77 odst. 2 StGB), tedy především na manžela, životního partnera a děti, a pokud tito nejsou, ve druhé řadě na rodiče, dále

⁷⁰ Stree in Schönke, A., Schröder, F.-C. Strafgesetzbuch: Kommentar. München: Verlag C.H.Beck, 1997. § 77d, 2 f.

2.2.3. Klageerzwingungsverfahren (= „řízení donucující k obžalobě“)

V ustanoveních §§ 172-177 upravené *Klageerzwingungsverfahren* umožňuje poškozenému účinně kontrolovat dodržování principu legality ze strany státního zastupitelství s možností přezkumu nezávislým soudem. Přestože státní zastupitelství je při výkonu své úřední funkce zcela nezávislé na soudech i judikatuře, může být touto cestou donuceno k vznesení obžaloby proti svému přesvědčení⁷¹. V praxi dochází ke *Klageerzwingungsverfahren* jen velmi zřídka a jen málokdy končí nařízením vznesení obžaloby. Přesto vidím v tomto řízení velmi užitečný institut, který vede státní zastupitelství k větší pečlivosti při vyšetřování.

a) Právní povaha institutu

Východiskem tohoto právního institutu je skutečnost, že státní zastupitelství může po ukončení vyšetřování vznést veřejnou žalobu⁷² (§ 170 odst. 1 StPO), nebo v opačném případě řízení zastaví (§ 170 odst. 2 StPO). Poškozený (k pojmu srovnej výše) je v případě zastavení řízení oprávněn *ve lhůtě 2 týdnů* po oznámení předmětného usnesení a poučení o opravných prostředcích podat *stížnost k nejvyššímu státnímu zástupci (Generalstaatsanwalt)*. V případě, že jeho stížnost bude usnesením nejvyššího státního zástupce odmítnuta, může se poškozený *ve lhůtě 1 měsíce* po oznámení usnesení dožadovat *soudního rozhodnutí ve věci* (§ 172 odst. 2 věta první), a to pouze v zastoupení advokátem. K řízení o návrhu poškozeného je příslušný *Oberlandesgericht*⁷³ (§ 172 odst. 4). Poškozený může současně s návrhem žádat i „povolení pomoci s procesními náklady“ (*Prozesskostenhilfe*, dle ust. § 122 odst. 1 ZPO⁷⁴), která v tomto řízení zahrnuje kromě osvobození od nákladů řízení i služby advokáta. Přidělení kvalifikované právní pomoci v tomto řízení je dle mého názoru pro poškozeného velmi užitečné, neboť může mít nejen pro poškozeného velký význam také v pozdějším trestním řízení a rozhodování ve věci samé.

⁷¹ Roxin, C. Strafverfahrensrecht, 25. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 1998. S. 320, 1 an.

⁷² Německá právní teorie hovoří často o veřejné žalobě (öffentliche Klage), jedná se o synonymum ke slovu obžaloba (Anlage), užívané častěji v české právní terminologii.

⁷³ OLG, Oberlandesgericht = německý vyšší soud

⁷⁴ ZPO - Zivilprozessordnung, civilní soudní řád

b) Soudní rozhodnutí

Řízení před soudem (*Oberlandesgericht*) je upraveno v § 173 StPO. Soud rozhoduje o návrhu poškozeného ve formě *usnesení*, a to dvěma možnými způsoby:

Pokud soud neshledá žádný relevantní důvod k vznesení veřejné žaloby, *návrh zamítne* a současně uloží poškozenému povinnost nahradit náklady tohoto řízení (§ 174 odst. 1, § 177). Poškozený se v tomto případě vyrozumí o zamítnutí návrhu (vedle státního zástupce a obviněného). Usnesení soudu má omezenou materiální právní moc, tzn. že veřejná žaloba může být znovu vznesena jen na základě nových skutečností (§ 174 odst. 2).

Pokud je návrh poškozeného hodnocen soudem jako důvodný, *usnese se soud na vznesení veřejné žaloby* (§ 175). Státní zástupce je pak povinen toto usnesení soudu o vznesení veřejné žaloby provést (jiné povinnosti přitom ze samotného usnesení pro státního zástupce nevyplývají, jeho postavení v dalším řízení je tedy zcela nezávislé). Státní zastupitelství je tedy touto cestou poškozeným nepřímo donucováno k pokračování řízení (prostřednictvím soudního rozhodnutí). Obviněný přitom nemá proti předmětnému usnesení soudu k dispozici žádné opravné prostředky (§ 304 odst. 4), usnesení o vznesení veřejné žaloby je tedy definitivní a zásadně vede k podání obžaloby státním zástupcem.

c) Náklady řízení

Jak již bylo řečeno, v případě neúspěšného návrhu je poškozený usnesením o jeho zamítnutí zavázán rovněž k *náhradě nákladů* jemu předcházejícího řízení. Soud však může poškozenému ještě před vlastním rozhodnutím o návrhu uložit povinnost poskytnout *zálohu na náklady řízení*, které pravděpodobně státu a obviněnému v průběhu řízení vzniknou. Zálohu je povinen poškozený složit v penězích, popř. v cenných papírech odpovídající hodnoty, a to ve výši a ve lhůtě, kterou mu pro tento účel soud dle svého volného uvážení určí (§ 176 odst. 1). Jedná se o lhůtu propadnou, tzn. že pokud poškozený ve stanovené lhůtě zálohu nesloží, soud jeho návrh považuje za vzatý zpět a řízení zastaví (176 odst. 1). To však neplatí, pokud byla poškozenému povolena „pomoc s procesními náklady“ (*Prozesskostenhilfe*, viz výše).

Tuto právní úpravu lze zajisté považovat z pohledu procesní úspěšnosti v řízení a procesní ekonomiky za korektní, pro poškozeného však představuje velké riziko a materiální i psychické zatížení, když přibližuje jeho postavení k postavení účastníka

v civilním sporném procesu, alespoň pokud se jedná o náklady řízení (vyjma poškozeného s výše zmíněným osvobozením od nákladů řízení). Zákon rovněž nestanoví žádná omezení pokud se jedná o maximální výši poskytované zálohy či minimální délku lhůty k jejímu poskytování, čímž dle mého názoru neposkytuje v tomto směru poškozenému dostatečnou právní jistotu.

d) Závěry pro postavení poškozeného v trestním procesu

Německé *Klageerzwingungsverfahren* představuje významnou „zbraň“ v ruce poškozeného, s jejíž pomocí může poškozený nechat přezkoumat usnesení státního zástupce o zastavení řízení nezávislým soudem. Poškozenému náleží tedy exkluzivní kontrolní a donucovací moc, která významně posiluje jeho celkové postavení v trestním procesu. Poškozený nemá v řízení jen „rolí svědka“, ale může zahájení trestního řízení aktivně ovlivnit (iniciovat).

Tato kontrolní moc poškozeného však není neomezená. Zákon např. vyžaduje, aby byl návrh poškozeného na soudní rozhodnutí opatřen podpisem advokáta (s výjimkou poškozeného s výše zmíněným osvobozením od nákladů řízení). *Povinné zastoupení advokátem* činí jinak svobodnou rozhodovací možnost poškozeného závislou na jiné osobě (advokátu) a tím oslabuje jeho iniciační moc, resp. jeho celkové postavení v *Klageerzwingungsverfahren*. O odůvodněnosti této právní úpravy nelze pochybovat, zřejmě nesmyslné návrhy na soudní rozhodování by soud (Oberlandesgericht) jen zbytečně zatěžovaly. Avšak právní ochrana poškozeného by tímto neměla trpět a poškozený by měl mít dost času na to, aby zvážil svou pozici a šance v řízení a mohl si obstarat právního zástupce. Domnívám se, že v tomto případě by byla na místě lhůta podstatně delší (jedná se lhůtu propadnou).

Postavení poškozeného v *Klageerzwingungsverfahren* je nanejvýš nejisté a s ohledem na finanční stránku velmi riskantní. Právní úprava náhrady nákladů řízení a poskytování zálohy na náklady řízení odpovídají zájmu státu na udržení monopolu v trestním procesu. Samotné *Klageerzwingungsverfahren* není dle zákonodárce institutem žádoucím, proto je upraveno takovým způsobem, aby pokud možno poškozeného od podání návrhu odradilo. Tento legislativní cíl se v praxi i naplňuje (ke *Klageerzwingungsverfahren* dochází v praxi spíše výjimečně).

V českém trestním procesu se prosazuje zásada oficiality a legality silněji. Jeho primární podmínkou je rozhodnutí státního zástupce o konání či nekonání trestního

stíhání. Poškozený má sice určité možnosti napadnout některá negativní rozhodnutí státního zastupitelství (např. usnesení o zastavení trestního stíhání – viz níže), ale nemá donucovací moc. Obecně jsou všechna oprávnění poškozeného a jeho možnosti jednat v rámci trestního řízení zcela závislá na podání obžaloby státním zástupcem. Český trestní proces nezná žádné řízení podobné německému *Klageerzwingungsverfahren*.

Já osobně považuji *Klageerzwingungsverfahren* za velmi užitečný kontrolní mechanismus, který vede státní zastupitelství k dodržování principu legality a pečlivějšímu vyšetřování. *De lege ferenda* bych uvítala zavedení podobného institutu také v českém trestním procesu, a to nejen z hlediska ochrany oprávněných zájmů poškozeného, ale i z hlediska silné pozice státního zastupitelství v trestním řízení, kterému by se tak dostalo větší kontroly.

2.3. Postavení poškozeného v českém trestním procesu. Procesní práva poškozeného

Základním pilířem postavení poškozeného v trestním procesu jsou jeho procesní práva. Český trestní řád přiznává poškozenému řadu procesních práv, jejich rozsah je v konkrétním případě rozdílný podle toho, zda se jedná o poškozeného s nárokem na náhradu škody způsobené trestným činem v adhezním řízení, či nikoliv.

2.3.1. Každý poškozený

Každému poškozenému bez rozdílu náleží v trestním řízení následující procesní práva:

1. Právo dát podnět k zahájení trestního stíhání (§ 158 odst. 1). Nejde přitom o žádné speciální oprávnění poškozeného, takové oznámení o trestném činu může učinit orgánům činným v trestním řízení kdokoli. Podání lze učinit ústně do protokolu, písemně, v elektronické podobě, telegraficky, telefaxem nebo dálkopisem a posuzuje se vždy podle obsahu, i když je nesprávně označeno (§ 59 odst. 1). Činí-li poškozený ústně trestní oznámení, musí být mimo jiné vyslechnut také o výši škody

způsobené oznámeným trestným činem a o tom, zda žádá, aby soud rozhodl v trestním řízení o jeho nároku na náhradu škody (§ 59 odst. 5).

2. Právo vyjádřit svůj souhlas (popř. nesouhlas) s trestním stíhání (§§ 163, 163a, viz. výše).

3. Právo být poučen o svých právech a právo na poskytnutí plné možnosti k jejich uplatnění (§ 46). Přestože to trestní řád výslovně nestanoví, v literatuře převažuje názor, že poučovací povinnost je třeba vztáhnout pouze na procesní práva poškozeného, nikoliv tedy na práva jiná, zejména ta hmotněprávní povahy, a to s odkazem na ústavní zásadu rovnosti účastníků (čl. 37 odst. 3 LZPS) a zásadu nestranného vedení soudního řízení (čl. 36 odst. 1 LZPS)⁷⁵. Pokud by tedy soud poučil poškozeného např. o možnosti uplatnit zvýšenou náhradu škody, jestliže má za to, že mu na základě výsledků dokazování přísluší více, než požadoval svým návrhem podle § 43 odst. 3, porušil by tím zásadu nestrannosti vedení soudního řízení.

Na chybějící poučení ze strany orgánů činných v trestním řízení je sice nahlíženo jako na vadu řízení, avšak nikoli jako na podstatnou vadu řízení, která by odůvodňovala zrušení rozsudku v případném odvolacím řízení⁷⁶. Tento restriktivní výklad zřejmě oslabuje postavení poškozeného v trestním procesu a dle mého názoru je i porušením principu procesní rovnosti stran.

4. Právo, aby při provádění úkonů trestního řízení bylo s poškozeným jednáno tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel trestního řízení, a aby byla šetřena jeho osobnost a ústavou zaručená práva (§ 52). Ani v tomto případě se nejedná o speciální ustanovení chránící zájmy poškozeného, ale o obecnou úpravu garantující šetrné zacházení všem osobám, které se účastní určitého procesního úkonu. Tato „má býti“ norma má však víceméně deklaratorní význam.

5. Právo účastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání o odvolání (§ 43 odst. 1, § 198 odst. 1, 2, § 233 odst. 1, 2 ve spojení s § 196 odst. 1, 3). Poškozenému musí být

⁷⁵ Srov. např. Šámal, P. Op. cit. S. 257, dále i R. č. 2/1970 Sb. tr. r.

⁷⁶ Srov. Novotný, F. Trestní kodexy. Praha: Eurounion, s.r.o., 1998. S. 446.

doručen opis obžaloby, je-li znám jeho pobyt či sídlo, a to nejpozději s předvoláním k hlavnímu líčení nebo vyrozumění o něm tak, aby byla zachována minimálně lhůta v trvání tří pracovních dnů k přípravě. Právo účasti je primárním právem každého poškozeného, je vyjádřením práva poškozeného na informace, avšak nejedná se o povinnost, jeho účast u hlavního líčení ani veřejného zasedání o odvolání není nutná.

6. Právo nahlížet do spisu (s výjimkou protokolu o hlasování a osobních údajů svědka podle § 55 odst. 2), činit si z nich výpisky a poznámky a pořizovat si na vlastní náklady kopie spisů a jejich částí (§ 65 odst. 1). Poškozený je oprávněn nahlížet do spisu zásadně bez dalšího omezení, toto jeho právo není vázáno na žádné další povolení a nelze mu toto právo odeprít (s výjimkou tzv. sběrných spisů, které se vedou u odvolacích soudů a u Nejvyššího soudu, tzv. dozorových spisů státního zástupce, soudních rejstříků a jiných evidenčních pomůcek, na které se toto právo poškozeného nevztahuje, a dále částí spisu, které obsahují utajované skutečnosti chráněné zvláštním zákonem⁷⁷ nebo údaje, na které se vztahuje státem uložená nebo uznaná povinnost mlčenlivosti, § 65 odst. 5). Nahlédnutí do spisu a s tím spojená další práva však mohou být odeprěna za určitých podmínek v přípravném řízení (§ 65 odst. 2), ovšem jen ze závažných důvodů, jakým by bylo například zmaření výsledků přípravného řízení nebo okolnost, že poškozeného bude nutno vyslechnout jako svědka a nahlédnutím do spisu by byla snížena hodnota tohoto důkazu⁷⁸. Toto velmi přínosné procesní oprávnění z hlediska postavení poškozeného v trestním procesu umožňuje poškozenému získat kvalifikované informace o průběhu trestního řízení přímo ze spisu, což je základním předpokladem pro účinné uplatnění a obranu jeho zájmů v trestním řízení.

7.- Právo činit návrhy na doplnění dokazování (v každém stádiu trestního řízení).

- Právo klást otázky (vyslýchaným osobám se souhlasem soudu).

- Právo vznést námitky proti usnesení o přibrání znalce (pokud se o přibrání znalce vyrozumívá).

⁷⁷ Zákon č. 148/1998 Sb. o ochraně utajovaných skutečností a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁸ Srov. Šámal, P. Op. cit. S. 343. Šámal, P., Hrachovec, P., Sovák, Z., Púry, F. Trestní řízení před soudem I. stupně. Praha: C.H.Beck, 1996. S. 25-27. Vantuch, P. K oprávnění poškozeného nahlížet do spisů ve stádiu před zahájením trestního stíhání. Trestněprávní revue, 2005, č. 6, s. 144-148.

- Právo vyjádřit se k věci před skončením řízení (včetně práva na závěrečnou řeč, poškozený však nemá právo na poslední slovo a repliku jako obviněný ve smyslu § 216 odst. 3, § 217).

(§§ 43 odst. 1, 105 odst. 1, 3, 215 odst. 1, 3, 216 odst. 2, 235 odst. 3, § 238). Tato práva umožňují poškozenému aktivně se účastnit trestního řízení.

Zajímavou je otázka práva poškozeného k podání námitek proti usnesení o přibrání znalce (§ 105 odst. 1, 3), trestní řád totiž přesně nevymezuje okruh osob oprávněných k jejich podání. V praxi jsou zastávány dva protichůdné názory. Podle zastánců prvního názoru se usnesení o přibrání znalce musí oznamovat také poškozenému a ten má právo proti němu podat námitky. K tomu vyslovil Vrchní soud ve svém rozhodnutí (R. č. 23/1994 Sb. tr. r.) zásadu, že poškozený je osobou oprávněnou k podání námitek (dříve stížnosti), jestliže se jedná o okolnosti, které mají význam pro rozhodnutí o náhradě škody (příčemž je nesporné, že znalecký posudek je důležitým podkladem nejen pro rozhodnutí otázky viny, ale rovněž pro rozhodnutí o otázce náhrady škody). Podle zastánců druhého názoru se usnesení o přibrání znalce přímo nedotýká poškozeného, neboť se jím přímo nerozhoduje o jeho návrhu.

Shodně s Jelínkem⁷⁹ nepovažují tento druhý názor za správný. Úspěšné uplatnění nároku poškozeného je nepochybně závislé na správném zjištění skutku a rozhodnutí o vině, proto i usnesení o přibrání znalce se nepochybně poškozeného přímo dotýká. Nelze ani opomenout zásadu procesní rovnosti stran, neboť nepřipuštěním možnosti poškozeného podat námitky by došlo k neopodstatněné nerovnosti v postavení poškozeného ve srovnání s postavením obviněného v trestním procesu. Jelínek nesouhlasí ani se shora uvedeným publikovaným názorem Vrchního soudu v tom směru, že oprávněným je pouze ten poškozený, který uplatnil nárok na náhradu škody. Poukazuje na skutečnost, že v praxi nejsou výjimečné ani případy, kdy poškozený uplatní svůj nárok na náhradu škody až na základě závěrů znaleckého posudku, a také nelze opominout ani zájem poškozeného na satisfakci v podobě odsouzení pachatele trestného činu. S tímto názorem se lze dle mého názoru bezvýhradně ztotožnit a *de lege ferenda* by bylo vhodné přesněji vymezit, které konkrétní osoby jsou oprávněny k podání námitek dle shora cit. zák. ust. s tím, že poškozený by v takovémto výčtu neměl chybět.

⁷⁹ Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998. S. 28-29.

8. Doručování – Poškozený má právo na zaslání opisu obžaloby (§ 196 odst. 1, je-li jeho pobyt nebo sídlo známé), právo na vyrozumění o postoupení věci, přerušení trestního stíhání a zastavení trestního stíhání státním zástupcem (dle §§ 171, 172, 173) a dále má právo žádat, aby mu byly do vlastních rukou doručeny opisy rozhodnutí, proti nimž může podat opravný prostředek (v každém procesním stádiu, § 63 odst. 1 b)). Veškeré písemnosti určené poškozenému se doručují na adresu, kterou poškozený uvede. Má-li zmocněnce, doručuje se pouze jemu (nejde-li o výzvu, aby něco osobně konal, § 45a). Vzhledem ke skutečnosti, že poškozený má jen omezenou možnost podat opravný prostředek v trestním řízení a lze mu tedy (na jeho žádost) doručovat jen úzký okruh procesních rozhodnutí, lze konstatovat, že trestní řád poskytuje poškozenému informace o průběhu trestního procesu opravdu jen v malé míře.

9. Právo stížnosti – proti usnesení policejního orgánu nebo státního zástupce o odložení věci (toto usnesení musí být poškozenému doručeno, pokud je znám, § 159a odst. 5, 6), v přípravném řízení proti usnesení státního zástupce o postoupení věci a o zastavení trestního stíhání (§§ 171 odst. 2, 172 odst. 3) a v řízení před soudem proti usnesení o podmíněném zastavení trestního stíhání (§§ 223a odst. 2, 307 odst. 5). Poškozený však nemá právo podat stížnost proti některým dalším rozhodnutím, která se dotýkají jeho oprávněných zájmů (např. usnesení státního zástupce o přerušení trestního stíhání dle § 173, usnesení soudu o postoupení věci dle § 222, zastavení trestního stíhání dle § 223, přerušení trestního stíhání dle § 224). Právní úprava práva podat stížnost proti procesním usnesením je z hlediska poškozeného zcela neuspokojivá, neboť jej vylučuje z okruhu osob, které mohou napadnout předmětné usnesení orgánu činného v trestním řízení, a to i přesto, že se tato usnesení zpravidla bezprostředně dotýkají jeho oprávněných zájmů, zejména zájmu na materiální i morální satisfakci.

10. Právo dát se zastupovat zmocněncem (na vlastní náklady, § 50, k právnímu zastoupení poškozeného s právem na náhradu škody srov. níže).

11. Právo používat před orgány činnými v trestním řízení svého mateřského jazyka (§ 2 odst. 14).

12. Právo žádat o přezkoumání postupu policejního orgánu a státního zástupce (§ 157a odst. 1, 2). Jedná se o významné oprávnění poškozeného, vztahující se na celé přípravné řízení, na postup policejního orgánu (odst. 1 cit. zák. ust.) i na postup státního zástupce (odst. 2 cit. zák. ust.). Žádost poškozeného může směřovat buď k odstranění průtahů v řízení nebo k odstranění závad v postupu. O výsledku přezkumu musí být poškozený vyrozuměn (odst. 1 věta čtvrtá cit. zák. ust.). Toto oprávnění je určitým kontrolním mechanismem, který posiluje postavení poškozeného ve vztahu k orgánům činným v přípravném řízení, ale nepřímě i ve vztahu k tomu, proti němuž se trestní řízení vede.

13. Právo vyjádřit svůj souhlas se schválením narovnání (ve smyslu ust. § 309 odst. 1) a poměrně novým procesním právem poškozeného je i právo souhlasit s provedením mediace dle speciálního zákona⁸⁰.

14. Novým procesním právem poškozeného⁸¹ je také právo žádat informace o tom, že obviněný byl propuštěn z vazby nebo z ní uprchl, nebo že odsouzený byl propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody nebo z něj uprchl, a právo být o tomto právu žádat poučen, shledá-li orgán činný trestním řízení, že poškozenému hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem obviněného, resp. odsouzeného na svobodě (§ 44a, ve spojení s § 70a a § 321 odst. 5).

Základním předpokladem pro to, aby poškozený mohl zajistit svou bezpečnost před pachatelem trestného činu, je to, že se *věrohodně a včas dozví* o tom, zda a kdy byl pachatel propuštěn z vazby, resp. výkonu trestu, nebo že z tohoto prostředí utekl. Výše citovaná nová zákonná ustanovení jsou pro poškozeného nepochybně přínosem, otázkou však je, zda přinesou v praxi očekávaný efekt.

Zastánci užšího výkladu ust. § 44a odst. 2 zastávají názor, že žádost o poskytnutí informací může u soudu nebo v přípravném řízení u státního zástupce podat pouze ten poškozený (nebo svědek), který byl o možnosti žádat informace dle § 44a odst. 1 poučen. Zastánci širšího výkladu se naopak domnívají, že tuto žádost

⁸⁰ Zákon č. 257/2000 Sb. o probační a mediační službě, v platném znění, § 2 odst. 2.

⁸¹ Novela trestního řádu provedená zákonem č. 283/2004 Sb., účinná od 1.7.2004, zavedla mimo jiné ust. §§ 44a, 70a, 321 odst. 5.

může podat kterýkoliv poškozený (nebo svědek)⁸². Shodně s Vantuchem⁸³ se domnívám, že možnost poškozeného žádat informace by neměla být odvislá od poučení poškozeného, ale od faktu, že mu hrozí nebezpečí. Proto by měl být poškozený informován o uvedených skutečnostech nejen na vlastní žádost, ale i z úřední povinnosti, pokud orgány činné v trestním řízení v průběhu řízení dospějí k závěru, poškozenému nebezpečí ze strany obviněného, resp. odsouzeného hrozí (takový postup není v rozporu se zákonem, ale nad rámec zákonné úpravy).

Nedostatečná je i úprava ust. § 70a odst. 2 v tom směru, že poškozený má být vhodným způsobem vyrozuměn o tom, že obviněný byl propuštěn nebo utekl z vazby v den, kdy k této skutečnosti došlo. Domnívám se, že poškození by měli být informováni bezodkladně poté, co bylo o propuštění rozhodnuto nebo co byl útěk obviněného zjištěn. Stejně tak je nedostatečná úprava ust. § 321 odst. 5, podle které je věznice povinna poškozeného písemně vyrozumět bezodkladně, nejpozději v den následující po propuštění nebo útěku odsouzeného. Jak jsem již uvedla, i v tomto případě se domnívám, že věznice by měla poškozeného informovat bezodkladně poté, co bylo o propuštění rozhodnuto nebo co byl útěk obviněného zjištěn, a to způsobem vhodnějším než písemnou cestou, která je zdlouhavá a tedy neefektivní.

Popsaná právní úprava tedy vytváří určité možnosti vyrozumívání poškozeného, nezabezpečuje však jeho ochranu. *De lege ferenda* by bylo dle mého mínění vhodné odstranit shora popsané nedostatky současné právní úpravy tak, aby bylo zabezpečeno, že každý poškozený, hrozí-li mu nebezpečí, bude informován o předmětných skutečnostech, které se jej bezprostředně dotýkají, a to včas⁸⁴.

2.3.2. Poškozený s právem na náhradu škody

Poškozený, který má nárok na náhradu škody ve smyslu ust. § 43 odst. 3 trestního řádu, má vedle shora uvedených obecných práv poškozeného ještě další práva:

⁸² Vantuch, P. K informování poškozených a svědků trestného činu o odsouzeném (obviněném). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 1. S. 14 - 18.

⁸³ Vantuch, P. Op. cit. S. 14 - 18.

⁸⁴ Vantuch, P. Op. cit. S. 14 - 18.

1. Právo uplatnit proti obviněnému svůj nárok na náhradu škody (§§ 43 odst. 3, 228, 229), nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování (§ 206 odst. 2, podrobněji viz. níže).

2. Právo učinit návrh na zajištění nároku na náhradu škody na majetku obviněného (§ 47 odst. 2), právo být vyzooměn o zajištění nároku (§ 47 odst. 8) a právo stížnosti proti rozhodnutí o zajištění nároku na náhradu škody (§§ 47a, 49).

Zajištění ve smyslu ust. § 47 an. je z hlediska postavení poškozeného v trestním procesu velmi významným institutem, neboť v případě existence důvodné obavy, že uspokojení nároku poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem bude mařeno nebo ztěžováno, lze nárok až do pravděpodobné výše škody zajistit na majetku obviněného (např. pokud obviněný svůj majetek ukrývá nebo jej převádí na jiné osoby, § 47 odst. 1).

O zajištění rozhoduje soud na návrh poškozeného, popř. státního zástupce, v přípravném řízení pak rozhoduje státní zástupce na návrh poškozeného, může však nárok poškozeného zajistit i bez návrhu, vyžaduje-li to ochrana zájmů poškozeného, zejména hrozí-li nebezpečí z prodlení (např. v případě dlouhodobého pobytu poškozeného v cizině, § 47 odst. 2).

Pokud je trestní stíhání vedeno proti obviněnému, který je cizím státním příslušníkem s trvalým bydlištěm v zahraničí, lze zajištění provést jen tehdy, má-li tento cizinec při svém pobytu v České republice věci, které je možno pro tento účel zajistit⁸⁵.

Skutečnost, že byl poškozenému v adhezním řízení přiznán nárok na náhradu škody vůči obviněnému, nezakládá ještě právo poškozeného na vydání věci (§ 80 odst. 1), která byla obviněnému odňata, protože je i nadále jejím vlastníkem. Poškozený může svůj nárok na takové věci uspokojit jen v rámci občanskoprávního řízení o výkonu rozhodnutí (§§ 251 an. o.s.ř.⁸⁶)⁸⁷.

Tato právní úprava podstatně posiluje postavení poškozeného v trestním procesu, neboť zajišťuje jeho materiální právní nároky na majetku obviněného.

⁸⁵ Šámal, P., Růžička, M., Novotný, F., Doucha, J. Přípravné řízení trestní. Praha: C.H.Beck, 1997. S. 946-947.

⁸⁶ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění.

⁸⁷ Srov. R.č. 22/1975 Sb. tr. r.

3. Nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu (§ 51a odst. 1), osvědčí-li poškozený, který uplatnil v souladu se zákonem nárok na náhradu škody, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé s přibráním zmocněnce. O tomto nároku poškozeného rozhoduje soud, který v odůvodněných případech ustanoví poškozenému zmocněncem *advokáta*, když náklady s jeho přibráním hradí stát (§ 151). Pokud ale vzhledem k povaze uplatňované škody nebo její výši by zastoupení zmocněncem bylo zřejmě nadbytečné, rozhodne soud, že poškozený nárok na právní pomoc dle cit. zák. ust. nemá (§ 51a odst. 1 věta druhá). Proti zmiňovaným rozhodnutím soudu má poškozený právo stížnosti (§ 51a odst. 5).

Tato právní úprava vychází z ústavní zásady rovnosti procesních stran (čl. 96 Ústavy, čl. 37 odst. 3 LZPS). Trestní řád přiznává tento nárok pouze poškozenému, který řádně uplatnil svůj nárok na náhradu škody v trestním řízení, a to s odůvodněním, že poškození, kteří chtějí uplatnit jen ostatní procesní práva, tak mohou učinit zpravidla osobně⁸⁸.

4. Právo být upozorněn ve vyznění o hlavním líčení, že nedostaví-li se k hlavnímu líčení, bude se o jeho nároku na náhradu škody rozhodovat na podkladě jeho vlastních návrhů obsažených ve spise nebo těch, které dojdou soudu dříve, než přikročí k dokazování (§ 198 odst. 2 věta třetí) a právo na postup dle § 206 odst. 2 trestního řádu, podle kterého je po přednesení obžaloby předseda senátu povinen dotázat se poškozeného, zda navrhuje, aby obžalovanému byla uložena povinnost k náhradě škody způsobené trestným činem a v jakém rozsahu. Nedostaví-li se poškozený k hlavnímu líčení, přečte předseda senátu jeho návrh ze spisu, pokud je v něm obsažen.

5. Právo na doručení rozsudku, resp. trestního příkazu (§§ 130 odst. 1, 314f odst. 2). Toto oprávnění je východiskem pro uplatnění dalších oprávnění poškozeného, zejména odvolacího právo proti rozsudku (viz. níže).

⁸⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 265/2001 Sb., o změně zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu, k bodu 45.

6. Právo napadnout rozsudek odvoláním, rozsah odvolacího práva poškozeného je omezen jen pro nesprávnost výroku o náhradě škody nebo proto, že takový výrok učiněn nebyl nebo bylo porušeno ustanovení o řízení předcházejícím rozsudku, které mohlo předmětný výrok soudu ovlivnit (§ 246 odst. 1 písm. d), odst. 2). Poškozený nemá odvolací právo proti ostatním výrokovým částem rozsudku s odůvodněním, že se jej nedotýkají. Domnívám se však, že rozhodnutí soudu o vině a trestu jsou pro poškozeného také velmi důležitá a dotýkají se přímo jeho oprávněných zájmů, především pak nároku na morální satisfakci.

Dále je třeba zdůraznit, že trestní řád nedává poškozenému žádné právo opravného prostředku proti trestnímu příkazu. Tato úprava je zřejmým důsledkem zájmu státu na procesní ekonomii, opomíjí však oprávněné zájmy poškozeného a dle mého názoru je rovněž v rozporu se ústavněprávní zásadou rovnosti procesních stran (čl. 96 Ústavy, čl. 37 odst. 3 LZPS), neboť obviněnému trestní řád právo podat odpor proti trestnímu příkazu přiznává (§ 314g odst. 1).

7. Právo uzavřít s obviněným dohodu o náhradě škody; tato dohoda je podmínkou pro podmíněné nebo definitivní zastavení trestního stíhání (ve smyslu §§ 307, 308, viz níže). Poškozený má dále právo stížnosti proti všem soudním rozhodnutím vyneseným v této souvislosti.

Tato právní úprava je pro poškozeného velmi příznivá a plně respektuje jeho oprávněné zájmy, zejména zájem na náhradě škody způsobené trestným činem, na morální satisfakci i na urovnání narušených vztahů mezi poškozeným a obviněným (resp. obžalovaným).

8. Právo vyjádřit svůj souhlas k soudnímu rozhodnutí o schválení narovnání a právo stížnosti proti tomuto soudnímu rozhodnutí (§§ 309 an., viz níže)

9. Právo na ústní přednes návrhu (§ 235 odst. 1 věta druhá) a na přednesení konečného návrhu při veřejném zasedání o odvolání (§ 235 odst. 3).

10. Právo podat stížnost proti usnesení soudu, jímž byla povolena obnova řízení, ve výroku o přiznaném nároku na náhradu škody (§§ 141 odst. 1, 2, 286 odst. 3).

11. Právo na náhradu nákladů řízení (potřebných k účelnému uplatnění jeho nároku na náhradu škody v trestním řízení včetně nákladů vzniklých přibráním zmocněnce) od odsouzeného, jestliže mu byla uložena povinnost k náhradě škody, tj. poškozenému byla jeho nárok na náhradu škody alespoň zčásti přiznán. V případě, že poškozenému nebyl přiznán nárok na náhradu škody ani zčásti, přesto může soud podle povahy věci a okolností případu rozhodnout na návrh poškozeného o tom, že se odsouzenému ukládá povinnost nahradit zčásti nebo zcela náklady řízení (§ 154 odst. 1, 2). Na tuto právní úpravu lze z morálního hlediska nahlížet velmi pozitivně, je pro poškozeného bezesporu přínosem, zejména nově zavedená úprava odst. 2 cit. zák. ust., která plně respektuje oprávněné zájmy poškozeného, a to zejména pro případ, že v pravomocném odsuzujícím rozsudku nelze např. z důvodu procesní ekonomie nebo z jiných objektivních příčin učinit také výrok o náhradě škody způsobené trestným činem a poškozený.

12. Právo na poskytnutí peněžité pomoci od státu (za podmínek stanovených zvláštním zákonem⁸⁹, viz níže).

Poškozený má dále i *další práva*, která trestní řád přiznává i jiným osobám v trestním řízení (např. právo navrhnout vyloučení orgánu činného v trestním řízení z vykonávání úkonů v trestním řízení podle ust. § 30, 31, 31a).

Trestní řád neurčuje, kterým osobám přísluší výkon procesních práv poškozeného již v přípravném řízení, což může vést k pochybnostem orgánů činných v trestním řízení, zda určité osobě přísluší postavení a práva poškozeného, a důsledkem může např. být, že tato oprávněná osoba nebyla v řízení náležitě poučena o svých právech, že jí byl odepřen výkon zákonných práv nebo byla na svých právech jinak zkrácena. Jelínek⁹⁰ považuje za správnou praxi, která umožňuje uplatnění procesních práv poškozeného všem osobám, které o sobě prohlásily, že byly poškozeny trestným činem ve smyslu ust. § 43 odst. 1, a to až do doby, než bude zjištěn opak. S tímto postupem nelze než souhlasit a osobu, která o sobě prohlásí, že byla předmětným trestným činem poškozena, je třeba považovat za

⁸⁹ Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, v platném znění, § 1.

⁹⁰ Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998. S. 28-29. Shodně také Vantuch, P. K oprávnění poškozeného nahlížet do spisů ve stadiu před zahájením trestního stíhání. Trestněprávní revue, 2005, č. 6, s. 144-148.

poškozeného ve smyslu ust. § 43, dokud soud pravomocně nerozhodne jinak (§ 206 odst. 3).

2.3.3. Výkon práv poškozeného

Poškozený vykonává procesní práva v trestním řízení zpravidla *osobně*.

Byla-li poškozená osoba rozhodnutím soudu zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo je-li její způsobilost k právním úkonům omezena (u fyzické osoby z důvodu nedostatku věku nebo rozhodnutím soudu, u právnické osoby ze zákona), vykonává její práva *zákonný zástupce* (§ 45 odst. 1)⁹¹.

Jestliže ale zákoný zástupce nemůže vykonávat svá práva (např. v případě střetu zájmu mezi rodiči a dětmi)⁹² a je zde nebezpečí z prodlení (zejména při dlouhodobé hospitalizaci zákonného zástupce v nemocenském zařízení nebo jeho dlouhodobém pobytu v zahraničí), předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce ustanoví poškozenému k výkonu jeho práv *opatrovníka* (§ 45 odst. 2), a to usnesením, proti němuž je přípustná stížnost, která ale nemá odkladný účinek.

Práva, která trestní řád přiznává poškozenému, přecházejí i na jeho *právního nástupce*, jde-li o uplatnění nároku na náhradu škody (§ 45 odst. 3). Je přitom nerozhodné, zda smrt fyzické osoby, resp. zánik právnické osoby, nastaly ještě před zahájením trestního stíhání nebo v jeho průběhu. Soud je povinen z vlastní iniciativy zjistit, kdo je skutečným právním nástupcem poškozeného a bude z tohoto titulu pokračovat v jeho právech⁹³. Soud ale může potencionální právní nástupce odkázat na řízení ve věcech občanskoprávních (dle § 229 odst. 1), zejména je-li jich více a ověřování rozhodných skutečností by přesahovalo potřeby trestního stíhání. Právní zástupce vstupuje přímo do práv poškozeného, nemusí znovu uplatňovat nárok již jednou uplatněný původním poškozeným, musí dát ale jasně a srozumitelně najevo, že hodlá pokračovat ve výkonu práv poškozeného⁹⁴. Výjimkou jsou pouze práva na

⁹¹ Kdo je zákoným zástupcem nezletilého určuje § 36 zákona o rodině (zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, v platném znění).

⁹² Srov. R. č. 13/1987 Sb. tr. r.

⁹³ Srov. R. č. 16/1993 Sb. r. r.

⁹⁴ Šámal, P. Král, V., Baxa, J., Púry, F. Trestní řád. Komentář. I. Díl. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2002. S. 239.

odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění poškozeného, která zanikají jeho smrtí (§ 579 odst. 1, 2 občanského zák.).

Oprávnění poškozeného však *nemůže vykonávat* ten, kdo je v trestním řízení stíhán jako *obviněný* (§ 44 odst. 1).

Poškozený se také může dát zastupovat *zmocněncem* (§ 50 odst. 1). Zmocněncem poškozeného může být dle odst. 2 cit. zák. ust. jen osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům není omezena, a při hlavním líčení a veřejném zasedání nemůže být zmocněncem ten, kdo je k němu předvolán jako svědek, znalec nebo tlumočník. Rozsah oprávnění zmocněnce je upraven v ust. § 51 tak, že může za poškozeného činit návrhy, podávat za něj žádosti a opravné prostředky a účastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit poškozený. Zmocněnec zastupuje poškozeného na základě smlouvy o plné moci a prokazuje se plnou mocí, právní úkony činí jménem poškozeného s tím, že práva a povinnosti vznikají přímo poškozenému. Také zákonný zástupce si může zvolit zmocněnce. V praxi bývá zmocněncem v trestním řízení zpravidla advokát.

Poškozený s nárokem na náhradu škody, který osvědčil, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé s přibráním zmocněnce, má nárok na *právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu* (dle § 51a odst. 1, srov. výše).

V některých případech může soud rozhodnout o povinném zastoupení poškozeného zmocněncem (viz níže).

a) Výkon práv prostřednictvím společného zmocněnce

Tzv. „velká novela“ trestního řádu provedená zákonem č. 265/2001 Sb.⁹⁵ umožnila předsedovi senátu a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudci, aby v případech, kdy je počet poškozených mimořádně vysoký a jednotlivým výkonem jejich práv by mohl být ohrožen rychlý průběh trestního stíhání, rozhodl usnesením, že *poškození mohou svá práva v trestním řízení uplatňovat pouze prostřednictvím společného zmocněnce, kterého si zvolí* (§ 44 odst. 2 věta první). Jedná se o závažný zásah do možnosti výkonu procesních práv poškozeného, jehož podmínkou je kumulativní naplnění jednak formálního znaku, tj. *mimořádně*

⁹⁵ V návaznosti na náleží Ústavního soudu č. 77/2001 Sb. ze dne 31.1.2001, kterým byla zrušena původní dílce ust. § 44 odst. 2, která umožňovala soudu v trestním řízení, které se vedlo v I. stupni před krajským soudem, aby nepřipustil účast poškozeného v trestním řízení.

vysokého počtu poškozených (mělo by se jednat spíše o stovky a tisíce poškozených, dle okolností a složitosti konkrétního případu, bližší pravidla pro výklad pojmu „mimořádně vysoký počet poškozených“ vyplynou zřejmě až z judikatury) a jednak materiálního znaku, tj. *nebezpečí ohrožení průběhu a účelu trestního řízení* (zejména v důsledku komplikovaného a nákladného doručování a mnohosti procesních úkonů poškozených, s čímž byly spojeny obrovské nároky na financování trestního řízení státem).

Usnesení soudu se oznamuje poškozeným, kteří již uplatnili nárok na náhradu škody, ostatním poškozeným se usnesení oznamuje při prvním úkonu trestního řízení, ke kterému se předvolávají (§ 44 odst. 2 věta druhá a třetí). Proti takovému usnesení soudu *nelze podat stížnost*, což je vcelku logicky odůvodněno hlediskem procesní ekonomiky (projednáváním stížností tak velkého počtu poškozených by se neúměrně zatížilo trestní řízení a právní institut společného zmocněnce by se tak minul účinkem). Je však třeba si uvědomit, tato právní úprava vyvolává neodůvodněnou nerovnost účastníků řízení. Předmětné usnesení soudu je totiž *nepřezkoumatelné* a tak jako ve shora citovaném nálezu Ústavního soudu, bylo by i v případě nového ust. § 44 odst. 2 možno argumentovat nebezpečím porušení práva na projednání věci účastníka a jeho možnosti vyjádřit se ke všem prováděným důkazům, když poškozeným bez zmocněnce je znemožněno svá práva uplatňovat⁹⁶.

Společným zmocněncem může být přitom každý, kdo může být zmocněncem poškozeného (dle ust. § 50 odst. 2, 3), např. i některý z poškozených, nemusí jím být tedy nutně advokát. Počet zvolených zmocněnců zákon omezuje na maximální počet *šesti* zmocněnců. Pokud by počet zmocněnců vzrostl na více než šest a poškození se mezi sebou o výběru nedohodnou, zákon svěřuje provedení výběru soudu s tím, že soud je povinen tento výběr provést s přihlédnutím k zájmům poškozených (např. dosažitelnosti jednotlivých zmocněnců všemi poškozenými, § 44 odst. 2 věta čtvrtá). V praxi je však jen velmi obtížně realizovatelná dikce zákona, že by se poškození měli na svých zmocněncích dohodnout, zejména tehdy, pokud o sobě navzájem ani nevědí nebo jsou-li jejich zájmy protichůdné. Zákon také nestanoví způsob, jakým by se měli poškození mezi sebou na výběru společného zmocněnce dohodnout, ani v jaké lhůtě by tak měli učinit

⁹⁶ Srov. Ústavního soudu č. 77/2001 Sb. ze dne 31.1.2001, shodně Tognet, M. Mimořádně vysoký počet poškozených úpadkovými delikty. *Trestněprávní revue*, 2002, č. 12. S. 359-362.

Společný zmocněnec vykonává práva poškozených, které zastupuje, včetně uplatnění nároku na náhradu škody v trestním řízení. Ti poškození, kteří si žádného zmocněnce nezvolí, nemohou uplatňovat žádná procesní práva v trestním řízení⁹⁷. Tím však není dotčeno jejich právo uplatnit své nároky na náhradu škody v rámci občanskoprávního nebo jiného řízení.

Zkušeností s aplikací ustanovení § 44 odst. 2 jsou v právní praxi zatím malé, převažuje však názor, že se jedná o *ustanovení poněkud sporné, problematické a tudíž i málo využívané*, jehož zamýšlený přínos se jeví jako diskutabilní. Soudy upozorňují, že volba společného zmocněnce může vést paradoxně k prodloužení a prodražení řízení, také účinný výkon práv poškozených zmocněncem není reálný⁹⁸.

Nemalé problémy působí v praxi zejména:

- *komunikace soudu s poškozenými*, kteří i přes obsáhlé a podrobné poučení ze strany soudu často nejsou schopni pochopit obsah tohoto ustanovení trestního řádu a nepřipojují se se svým nárokem řádně k trestnímu řízení. Tak např. Krajský soud v Ostravě v jedné konkrétní věci (jednalo se o trestný čin podvodu, kde figurovalo 109 poškozených, především důchodců), přestože upozornil poškozené na postup dle cit. ust. dopisem s podrobným poučením, z jejich dopisů následně dovodil, že tři čtvrtiny z nich obsah poučení vůbec nepochopily. Soud si pak kladl otázku, zda by měl tyto poškozené opakovaně poučovat o zmocněnci do té doby, až bez pochybností porozumí obsahu poskytovaného poučení (takový postup by však přinesl další zatížení soudu především po stránce finanční, technické, personální a časové), nebo zda by jim měl rozeslat usnesení, že se k trestnímu řízení s nárokem na náhradu škody nepřipouštějí (což by bylo zřejmě v rozporu s oprávněnými zájmy poškozených). Soud také konstatoval, že korespondence s poškozenými tvoří již dva samostatné přílohové spisy a lze snadno vypočítat nemalé náklady, které v této souvislosti vznikly⁹⁹.

⁹⁷ Srov. usnesení Vrchního soudu v Olomouci ze dne 9.12.2004, sp. zn. I To 66/2004 publikované v Soudní rozhledy, 2005, č. 4. S. 147-150.

⁹⁸ Viz Zpráva o analýze a vyhodnocení účinnosti novely trestního řádu č. 265/2001 Sb. ve vztahu k soudnímu řízení, publikovaná pod č. 36/2004 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek. Srov. Také Pácal, J. Zkušenosti soudů ČR s aplikací novely TrŘ provedené zákonem č.265/2001 Sb. Právní zpravodaj, 2005, č. 1. S. 15-17.

⁹⁹ Viz. Zpráva o analýze a vyhodnocení účinnosti novely trestního řádu č. 265/2001 Sb. ve vztahu k soudnímu řízení, publikovaná pod č. 36/2004 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek.

- *zvýšené náklady soudu vznikající doručováním usnesení o společném zmocněnci*, nehledě na skutečnost, že poškozené, kteří byli v přípravném řízení vyslechnuti pouze formou podání vysvětlení, je třeba stejně předvolat k hlavnímu líčení za účelem podání svědecké výpovědi do protokolu. V této souvislosti byl z praxe vznesen námět¹⁰⁰, aby usnesení o společném zmocněnci nebylo nutno oznamovat doručením jednotlivým poškozeným, ale aby postačovalo oznámení vyvěšením na úřední desce soudu. Takováto úprava oznamování pro poškozeného tak důležitého usnesení, které vážným způsobem zasahuje do jeho procesních práv, je dle mého názoru z hlediska oprávněných zájmů poškozeného zcela nepřijatelná, neboť by tím bylo neodůvodněně odepřeno právo na informace těm poškozeným, kteří se z objektivních (např. vzdálenost) či subjektivních (např. nemoc) příčin nemohou k úřední desce procesního soudu dostavit (otázkou je také, jak by se tyto poškození dozvěděli o časovém okamžiku vyvěšení usnesení na úřední desce soudu a jak by bylo nahlíženo na situace, kdy by společný zmocněnec z nějakého důvodu poškozeného nekontaktoval a ten nemohl řádně a včas uplatnit svůj nárok v trestním řízení).
- *komunikace společného zmocněnce s poškozenými*, který se často ve lhůtách do nařízeného hlavního líčení nestačí s poškozenými ani spojit, natož kvalifikovaně uplatňovat jejich nároky;
- *zvýšené náklady poškozeného* oproti situaci, kdy by nárok na náhradu škody v řízení uplatňoval osobně (zejména v důsledku nutné komunikace společného zmocněnce s poškozenými). Tak např. u Okresního soudu v Českých Budějovicích, kde vystupovalo v jedné věci asi 400 poškozených, předsedkyně senátu ustanovila těmto společného zmocněnce z řad advokátů (zřejmě s přihlédnutím k oprávněným zájmům poškozených), toto usnesení však vzápětí zrušila, když jí ustanovený zmocněnec sdělil, že bude účtovat odměnu za jeden procesní úkon ve výši asi 200.000,- Kč¹⁰¹.

Stávající úprava uplatňování nároků poškozených prostřednictvím společného zmocněnce není optimální. Nevede totiž k usnadnění činnosti soudů ani k posílení práv poškozených, naopak vyvolává zvýšení organizačního, technického,

¹⁰⁰ Viz. Zpráva o analýze a vyhodnocení účinnosti novely trestního řádu č. 265/2001 Sb. ve vztahu k soudnímu řízení, publikovaná pod č. 36/2004 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek.

¹⁰¹ Viz. Zpráva o analýze a vyhodnocení účinnosti novely trestního řádu č. 265/2001 Sb. ve vztahu k soudnímu řízení, publikovaná pod č. 36/2004 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek.

personálního a finančního zatížení soudu a neodůvodněně znevýhodňuje postavení poškozených v trestním řízení. Dle mého názoru je ust. § 44 odst. 2 rovněž v rozporu s ústavní zásadou rovnosti procesních stran (ve smyslu ust. čl. 96 odst. 1 Ústavy a čl. 37 odst. 3 LZPS). Z těchto důvodů za situace, kdy právní úprava ust. § 44 odst. 2 přináší v praxi pouze problémy bez toho, že by nějakým způsobem usnadňovala trestní řízení v případech mimořádně velkého počtu poškozených osob, navrhuji, aby byla *de lege ferenda* z trestního řádu jako neefektivní a protiústavní vypuštěna.

b) Vzdání se procesních práv

V některých případech poškozený nemusí mít zájem na výkonu svých procesních práv (probíhající trestní řízení pro něj může někdy znamenat pouze další trauma a plnění povinností ze strany orgánů činných v trestním řízení jej může obtěžovat). Proto trestní řád upravuje v ust. § 43 odst. 4 *právo poškozeného, vzdát se svých procesních práv, které mu zákon přiznává*. Účast poškozeného v trestním řízení tedy není povinná, záleží především na vůli každého poškozeného, zda svá procesní práva v řízení bude uplatňovat či nikoliv či zda se jich dokonce kvalifikovaně vzdá.

Poškozený se může vzdát pouze svých procesních práv (viz. výše), nikoli práv hmotněprávní povahy (např. nároku na náhradu škody). To však nezabavuje orgány činné v trestním řízení povinnosti poučit poškozeného o jeho právech ve smyslu ust. § 46 (viz. výše), a to ještě před tím, než poškozený učiní prohlášení dle § 43 odst. 4.

Otázkou je, zda se poškozený může vzdát svých procesních práv pouze *zčásti* (např. jen práv podle § 43 odst. 3, a nikoli podle § 43 odst. 1). V literatuře převažuje názor, že takový postup není možný, protože to zákon nepředpokládá, a taky s ohledem na úzkou souvislost jednotlivých procesních práv¹⁰². Domnívám se, že smyslem institutu vzdání se práv je především ochránit poškozené, kteří se nechtějí účastnit trestního řízení a nepřejí si být obtěžováni úkony orgánů činných trestním řízením, z tohoto hlediska je tedy bezpředmětná úvaha o částečném vzdání se práv. Pokud se jedná o částečné vzdání se práv co do nároku na uplatnění náhrady škody dle § 43 odst. 3, pak je třeba uvést, že poškozený nemusí do těchto práv vůbec vstoupit, pokud svůj návrh v trestním řízení neuplatní. Částečné vzdání se ostatních práv pak shodně se shora vyjádřeným názorem považuji za nemožné z důvodu úzké

¹⁰² Srov. Šámal, P. Op. cit. S. 244.

souvislosti jednotlivých procesních práv a nedělitelnosti postavení poškozeného v trestním procesu.

Vzdání se práv musí být učiněno *výslovným prohlášením* vůči orgánu činnému v trestním řízení. Důsledkem tohoto prohlášení je skutečnost, že na poškozeného se nadále hledí, jako by v trestním řízení vůbec nevystupoval, zejména se na něj neužijí ustanovení upravující postup orgánů činných v trestním řízení ve vztahu k poškozenému¹⁰³.

Zákon neřeší otázku, zda může poškozený vzít své prohlášení o vzdání se práv zpět a pokračovat ve výkonu procesních práv poškozeného. Zákon takový postup nevyklučuje, *zpětvzetí prohlášení o vzdání se práv tedy lze připustit*, nemělo by však zpětnou účinnost¹⁰⁴.

2.3.4. Adhezní řízení

Adhezní řízení, ve kterém soud projednává nárok poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem, není samostatným a ani časově, formálně či jinak odděleným typem řízení, ale je součástí trestního řízení (§ 12 odst. 10), s nímž v podstatě splývá, zejména pokud se jedná o dokazování. Specifikem tohoto řízení je, že v něm soud rozhoduje o nároku poškozeného na náhradu škody *podle norem jiného hmotného práva* (nejčastěji dle občanského zákoníku nebo zákoníku práce), ale přitom *ve formě trestního řízení* (tzn. dle ustanovení trestního řádu). Použití ustanovení jiných procesních předpisů, popř. jejich analogie, je v trestním řízení vyloučeno¹⁰⁵.

Dle právní teorie spočívá *význam adhezního řízení* v tom, že souběžně s trestním stíháním obviněného dochází i k objasnění nároku poškozeného na náhradu škody, a ve svém důsledku se tak poškozený může rychleji domoci exekučního titulu či brzkého uhrazení škody¹⁰⁶. Uplatnění nároku v občanskoprávním řízení je pro poškozeného zpravidla zdlouhavější (civilní soud stejně musí počkat na pravomocné rozhodnutí trestního soudu, § 83 o.s.ř.),

¹⁰³ Srov. Šámal, P. Op. cit. S. 245.

¹⁰⁴ Srov. Šámal, P. Op. cit. S. 245.

¹⁰⁵ Srov. Šámal, P. Op. cit. S. 240.

¹⁰⁶ Srov. úpravu odklonů v trestním řízení, viz. níže. Grus, Z. Rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Trestněprávní revue, 2004, č. 7. S. 203-206.

nákladnější a zatěžuje poškozeného důkazním břemenem. Rozhodnutí o náhradě škody v trestním řízení navíc působí jako individuální, popř. i generální prevence.

a) Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody

Soud nikdy nerozhoduje o nároku poškozeného v adhezním řízení bez návrhu (tj. *ex offio* – jde o výjimku ze zásady oficiality v trestním řízení). Poškozený proto musí svůj nárok na náhradu škody nejprve uplatnit (§ 228 odst. 1), a to *způsobem a formou, které nevzbuzují pochybnost, že požaduje náhradu škody* (tak např. za řádné uplatnění nároku nelze považovat vyjádření poškozeného, že „...se připojí s nárokem k trestnímu řízení...“ ani předložení vyčíslené škody bez návrhu, aby soud uložil povinnost zaplatit ji, nebo pouhý návrh na zajištění jeho nároku dle § 47 odst. 1, 4). Vznikne-li pochybnost o tom, zda byl nárok poškozeného na náhradu škody uplatněn řádnou formou, je povinností orgánů činných v trestním řízení, aby poškozeného nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování o řádném uplatnění jeho nároku poučily (ve smyslu § 46). Pokud poškozený ani poté svůj návrh neuplatní řádným způsobem, soud o náhradě škody v trestním řízení nerozhodne, a to ani odkázáním poškozeného s jeho nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních, popř. na řízení před jiným příslušným orgánem.¹⁰⁷ Uplatněný nárok na náhradu škody může *vzít* poškozený kdykoliv *zpět*, v tom případě se na něj hledí, jakoby tento nárok nikdy neuplatnil.

Nárok na náhradu škody musí poškozený uplatnit *vůči konkrétní osobě – obviněnému*. Zejména v případě konání společného řízení proti více obviněným (§ 20) musí poškozený uvést, od kterého z obviněných požaduje náhradu škody, popř. zda ji požaduje po několika z nich z titulu jejich solidární odpovědnosti (dle § 438 odst. 1 občanského zák.) nebo podílově na základě jejich dělené odpovědnosti (dle podílu na způsobené škodě ve smyslu § 438 odst. 2 občanského zák. nebo dle míry zavinění ve smyslu § 179 odst. 5 zák. práce¹⁰⁸).

Další podmínkou je, že nárok poškozeného musí být uplatněn *včas, tj. nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování*, tedy zpravidla než soud započne s výslechem obžalovaného v hlavním líčení (§ 43 odst. 3, § 206 odst. 2, §

¹⁰⁷ Láta, J. Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným v adhezním řízení. Právní rozhledy, 1994, č. 10, S. 345.

¹⁰⁸ Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, v platném znění.

207 odst. 1), popř. *před vydáním trestního příkazu* (§ 314f odst. 1 písm. e)). O opožděném návrhu nelze v adhezním řízení rozhodnout (viz. výše). Poškozený však může svůj nárok uplatnit znovu v případě nového řízení u soudu prvního stupně konaného po zrušení původního rozsudku (v řízení o odvolání, řízení o dovolání nebo řízení o stížnosti pro porušení zákona), a to opět nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování.

Obligatoční náležitostí návrhu poškozeného na náhradu škody je dle ust. § 43 odst. 3 uvedení takových údajů, z nichž je patrný *důvod a výše uplatňovaného nároku*. Pokud se jedná o důvod, pak dle literatury postačí zpravidla tvrzení poškozeného, že skutkem, pro který je pachatel stíhán, byla poškozenému způsobena škoda. Pokud se jedná o výši škody, tato nemusí být vyjádřena přesně, poškozený totiž ve lhůtě, kdy musí svůj nárok na ni uplatnit, mnohdy ještě nezná její přesnou výši; škoda však musí být požadována *alespoň v minimální částce*¹⁰⁹ (nestačilo by tedy např. uplatnit škodu ve výši, která „bude vyčíslena znalcem ve znaleckém posudku“¹¹⁰). Podle okolností může někdy postačit i uvedení takových údajů v návrhu, z nichž jednoznačně vyplývá přesná výše nároku na náhradu škody i bez bližšího vyčíslení škody (např. uvedením bodového ohodnocení bolestného či ztížení společenského uplatnění). Poškozenému nic nebrání v tom, aby *výši škody* později *upřesnil* nebo *měnil*, a to až do doby, než se soud odebere k závěrečné poradě v hlavním líčení, event. ve veřejném zasedání v řízení o odvolání (§§ 217, 238). Poškozený může také požadovat náhradu škody formou naturální restituce za podmínky, že je to možné a účelné (§ 442 odst. 2 věta za středníkem občanského zákoníku).

Návrh dle § 43 odst. 3 nelze podat, bylo-li o nároku již *rozhodnuto* v občanskoprávním či jiném příslušném řízení, byť dosud nepravomocně (§ 44 odst. 3). V případě, že nárok byl pouze *uplatněn* v jiném řízení, ale nebylo o něm dosud rozhodnuto, lze návrh na náhradu škody v trestním řízení učinit (pro adhezní řízení tedy neplatí překážka zahájeného soudního řízení, tzv. litispendence, jako je tomu v občanském soudním řízení, protože soud, ačkoliv je vázán předpisy jiné povahy než trestní - hmotněprávními předpisy, rozhodně nemůže použít při svém

¹⁰⁹ Srov. R. č. 11/62 Sb. tr. r.

¹¹⁰ Srov. Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 5.12.2002, sp. zn. 4 Tz 76/2002 publikovaný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, 2003, č. 9. S. 598-600.

rozhodování jiný procesní předpis; analogie s občanským soudním řádem je tedy nepřipustná)¹¹¹.

Právní úprava uplatňování nároku poškozeného v trestním řízení je vcelku přehledná a jednoznačná a z hlediska poškozeného s ohledem na zásadu právní jistoty uspokojivá.

b) Rozhodování soudu o náhradě škody

Rozhodování soudu o uplatněném nároku na náhradu škody v trestním řízení upravují zejména ustanovení § 228 a § 229. Smyslem těchto ustanovení je dosáhnout toho, aby byla poškozenému přisouzena náhrada škody již v trestním řízení, je-li to možné a účelné.

Soud rozhoduje o náhradě škody způsobené trestným činem zpravidla *rozsudkem* (§ 121 písm. a)), samosoudce může rozhodnout i *trestním příkazem* (§ 314f odst. 1 písm. e)).

Pokud poškozený uplatnil svůj nárok na náhradu škody v adhezním řízení řádně a včas, trestní soud je povinen o jeho nároku rozhodnout a nemůže jej zamítnout, a to ani zčásti. Zpravidla soud uloží obžalovanému v rozsudku, aby poškozenému nahradil způsobenou škodu (§ 228 odst. 1 věta první). Soud je povinen uložit obžalovanému *vždy* povinnost k náhradě škody, jestliže je výše škody součástí popisu skutku uvedeného ve výroku rozsudku, jímž se obžalovaný uznává vinným, neboť pro rozhodnutí o vině musela být existence a výše škody způsobené trestným činem spolehlivě prokázána ve smyslu ust. § 2 odst. 5 a § 89 odst. 1 písm. e). Tato právní úprava je pro poškozeného velmi přínosná. Soud by totiž neměl poškozeného zbytečně odkazovat na občanskoprávní a jiné řízení, může-li rozhodnout alespoň o části uplatněného nároku (tj. zjistí-li soud výši škody alespoň minimální částkou, má-li na základě dokazování dostatečná podklad k přiznání alespoň části nároku)¹¹².

Způsoby rozhodnutí soudu prvního stupně:

1. uloží obžalovanému dle § 228 odst. 1 povinnost nahradit poškozenému způsobenou škodu (zcela nebo zčásti), odsuzuje-li jej pro trestný čin, kterým byla způsobena škoda (majetková) a řádně a včas uplatněný nárok poškozeného byl

¹¹¹ Láta, J. Op. cit. S. 345. Srov. usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 25.6.2003, sp. zn. 3 To 489/2003, publikovaný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, 2004, č.5. S. 309-312.

¹¹² Srov. R. č. III/67 a R. č. 46/86 Sb. tr. r.

prokázán. Podle konstantní judikatury je soud při rozhodování vázán návrhem poškozeného potud, že nemůže přiznat poškozenému více, než požadoval ve svém návrhu (zásada *ne ultra petita partitum*), a to ani ohledně jeho příslušenství (např. úroku z prodlení).

2. odkáže poškozeného dle § 229 odst. 1, 2, 3 s celým nárokem nebo jeho zbytkem na řízení v věcech občanskoprávních, popř. na řízení před jiným orgánem, jestliže podle výsledků dokazování zde není dostatečný podklad pro stanovení povinnosti k náhradě škody nebo bylo-li by k němu zapotřebí provést další dokazování, které přesahuje potřeby trestního stíhání a podstatně by je protáhlo; stejně tak bude soud postupovat, zproští-li obžalovaného obžaloby. V části nároku přiznané poškozenému soudem v adhezním řízení se uplatňuje překážka věci rozsouzené (*rei iudicatae*).

c) Opravné prostředky poškozeného

Řádným opravným prostředkem proti nepravomocnému rozhodnutí soudu I. stupně je *odvolání* (§ 245 odst. 1), jež má suspenzivní (odkladný) účinek (§ 245 odst. 2), bylo-li podáno včas (v osmidenní lhůtě ve smyslu § 248) a oprávněnou osobou (§ 246), a dále devolutivní účinek, tzn. že o něm rozhoduje soud vyšší instance.

Poškozený, který uplatnil v adhezním řízení svůj nárok na náhradu škody, může napadnout odvoláním rozsudek soudu prvního stupně, ale *pouze pro nesprávnost výroku o náhradě škody nebo proto, že takový výrok učiněn nebyl nebo bylo porušeno právo některé procesní ustanovení v řízení*, které vydání rozsudku předcházelo, jestliže toto porušení mohlo mít nějaký vliv na výrok rozsudku (§ 246 odst. 1, 2). Z hlediska oprávněných zájmů poškozeného se jedná o velmi restriktivní úpravu, zejména pak ve srovnání s odvolacími možnostmi jiných procesních stran (např. obviněného). Jelínek v této souvislosti správně namítá, že výklad současné právní úpravy nedovoluje poškozenému napadnout odvoláním výrok, který se jej přímo dotýká; přičemž souhlasí s názorem, který vyjádřil v literatuře Bárta, sice že poškozený by měl mít možnost podat odvolání také proti výroku o vině a trestu, a to zejména s odkazem na revizní princip v odvolacím řízení, podle něhož je soud povinen přezkoumat také výrok o vině a trestu, pokud takové zjištění podmiňuje správnost výroku o náhradě škody¹¹³. S tímto názorem lze souhlasit, a to i z toho

¹¹³ Jelínek, J. Poškozený v trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998. S. 68. Bárta, B. Přezkumná povinnost při rozhodování o odvolání poškozeného v adhezním řízení. Praha: Socialistická zákonnost, 1982, č. 2. S. 77-82.

důvodu, že výrok o vině i výrok o trestu se bezpochyby bezprostředně dotýkají oprávněných zájmů poškozeného, neboť posouzení míry viny a trestu obžalovaného má vliv na objasnění nároku na náhradu škody, a tento by proto měl mít možnost napadnout jejich nesprávnost. Výrok o trestu se poškozeného také přímo dotýká, pokud byl pachateli uložen peněžitý trest, neboť tím může být podstatně snížena pravděpodobnost uspokojení nároku poškozeného na náhradu škody. Domnívám se rovněž, že oprávnění k podání odvolání proti rozsudku by měl mít také poškozený, který není subjektem adhezního řízení ve smyslu ust. § 43 odst. 3 (dle platné právní úpravy nemá právo podat odvolání vůbec), když rozhodnutí o vině a trestu pro něj představuje i jistou morální satisfakci za škodu způsobenou trestným činem. Možnosti poškozeného podat opravný prostředek proti odsuzujícímu rozsudku jsou dle mého názoru neodůvodněně omezené a je v rozporu s ústavní zásadou rovnosti procesních stran a práva na spravedlivý proces (čl. 36 odst. 1 a čl. 37 odst. 3 LZPS).

Poškozený se dále nemůže odvolat ani proti zprošťujícímu rozsudku, jehož výrokem byl odkázán se svým nárokem na náhradu škody v občanskoprávním či jiném příslušném řízení (dle § 229 odst. 3). I v tomto případě je vyloučení poškozeného z okruhu osob oprávněných k podání odvolání neodůvodněné a v rozporu s oprávněnými zájmy poškozeného (srov. výše). *De lege ferenda* by bylo dle mého názoru vhodné odstranit shora naznačené mezery právní úpravy a umožnit každému poškozenému (nejen subjektu adhezního řízení) podat odvolání proti všem rozsudkům (odsuzujícím i zprošťujícím), a to nejen co do výroku o náhradě škody, ale i co do výroku o vině a uloženém trestu.

Odvolací soud v případě odvolání podaného poškozeným přezkoumá pouze zákonnost a odůvodněnost výroku o náhradě škody, event. správnost řízení. Ostatními částmi rozsudku se nezabývá a tyto nabývají právní moci (tzv. částečná právní moc) a jsou vykonatelné.

Odvolací soud může svým rozhodnutím mimo jiné:

1. odvolání zamítnout nebo odmítnout z důvodů v zákoně uvedených (§§ 253, 256);
2. doplnit chybějící nebo neúplný výrok o náhradě škody v rozsudku soudu I. stupně (rozsudkem, jde o rozhodnutí ve věci, § 259);
3. zrušit výrok rozsudku soudu prvního stupně o náhradě škody a sám rozhodnout znovu rozsudkem nebo odkázat poškozeného usnesením s jeho nárokem na

občanskoprávní nebo jiné řízení (§ 258 odst. 1 písm. f), § 259; odvolací soud tedy zásadně nevrací věc zpět soudu prvního stupně, učinil by tak pouze v případě, jestliže vadu rozsudku nelze odstranit neveřejném zasedání, zejména jsou-li skutková zjištění tak nedostatečná, že je nutno hlavní líčení opakovat nebo provádět rozsáhlé a obtížně proveditelné doplnění dokazování).

Soud může rozhodovat o nároku poškozeného na náhradu škody také *trestním příkazem* (§ 314f odst. 1 písm. e)). Poškozený ovšem ani v tomto případě (na rozdíl od obviněného) není osobou oprávněnou k podání opravného prostředku – *odporu* (§ 314g odst. 1), a to ani co se týče výroku o náhradě škody. Soud tedy může vydat trestní příkaz již v době, kdy se poškozený např. teprve připravuje na podání, změnu či rozšíření svého návrhu na náhradu škody. Taková právní úprava je z hlediska poškozeného naprosto nevyhovující a dle mého názoru zkracuje poškozeného na jeho právech ve smyslu ust. čl. 36 odst. 1 LZPS. *De lege ferenda* by bylo vhodné zohlednit i na tomto místě oprávněné zájmy poškozeného a přiznat mu přinejmenším právo odporu proti výroku o náhradě škody, jinak také proti výroku o vině a trestu.

Řádným opravným prostředkem proti usnesení je *stížnost* (§ 141), jež má odkladný účinek pouze tehdy, jestliže to zákon výslovně stanoví, jinak je vykonatelné i nepravomocné usnesení (tzv. *předběžná vykonatelnost*).

K právu poškozeného podat stížnost viz. výše.

Trestní řád poškozenému *nepřiznává právo podat stížnost pro porušení zákona* ve smyslu ust. § 266 proti pravomocnému rozhodnutí soudu (tak může učinit pouze ministr spravedlnosti) *ani právo podat návrh na povolení obnovy* ve smyslu ust. § 280.

2.4. Postavení poškozeného v německém trestním procesu.

Obecně k 5. knize německého trestního řádu. Srovnání.

Účast poškozeného v trestním procesu je upravena 5. knize německého trestního řádu (StPO). Podle platné právní úpravy je poškozený oprávněn:

1. vznést *soukromou žalobu* (viz. 2.4.1., *Privatklage*)
2. připojit se k řízení jako *vedlejší žalobce* (viz. 2.4.2., *Nebenklage*)
3. uplatnit svůj nárok na náhradu škody v *adhezním řízení* (viz. 2.4.3.)

4. uplatnit *další oprávnění* (viz. 2.4.4.).

2.4.1. Privatklage – „soukromá žaloba“

Privatklage představuje nejsilnější formu účasti poškozeného na trestním řízení (§§ 374 ff. StPO). Jejím prostřednictvím přenechává stát poškozenému prosazení sankčního nároku společnosti bez současného zapojení státního zastupitelství (nejedná se tedy subsidiární žalobu)¹¹⁴.

a) Právní povaha institutu

Institut soukromé žaloby dává poškozenému jedinečnou moc, *iniciovat zahájení trestního řízení a dále aktivně ovlivňovat jeho vývoj (resp. výsledek)*. Poškozený si tak usurpuje základní úlohu státního zastupitelství a provádí trestní stíhání, disponuje s předmětem řízení...Soukromožalobní řízení vykazuje určité znaky sporného řízení (např. soukromý žalobce nemá povinnost stíhat trestné činy nebo být objektivní, disponuje s předmětem řízení aj.), přesto se nejedná o skutečně sporné řízení (např. soud zjišťuje skutkový stav z úřední povinnosti tak jako v „klasickém“ trestním řízení).

Poškozený v soukromožalobním řízení *vstupuje do právní postavení státního zástupce* (§ 385), tzn. že disponuje právy, která by v řádném trestním řízení příslušela státnímu zástupci (včetně opravných prostředků). Jeho garantované právní postavení je však oslabeno další zákonnou úpravou. Již při vypracování soukromé žaloby si poškozený zpravidla musí vyhledat pomoc advokáta, aby jeho žaloba odpovídala požadavkům na ni kladeným v ust. § 200 odst. 1. Později v řízení např. poškozený může nahlížet do spisu jen prostřednictvím svého advokáta (§ 385 odst. 3). Toto povinné právní zastoupení si klade za cíl větší profesionalitu soukromožalobního řízení, pro poškozeného však představuje nikoli bezvýznamné finanční zatížení.

Státní zástupce není povinen žádným způsobem spolupůsobit v zahájeném soukromožalobním řízení. Zákon mu však ponechává významná oprávnění pro případ, že by soukromožalobním deliktem byl dotčen také určitý zájem společnosti.

¹¹⁴ Hilger in Löwe-Rosenberg Die Strafprozessordnung und Gerichtsverfassungsgesetz. StPO. Grosskommentar, 25. Auflage, Band 6. Berlin, New York: de Gruyter, 2001. Vorbem. 5. Buch, 5 an.

Státní zástupce je tedy oprávněn, je-li to *ve veřejném zájmu* (§ 376), *zahájit* trestní stíhání soukromožalobního deliktu nebo již zahájené stíhání *převzít*, a to až do doby pravomocného skončení věci (soukromá žaloba tedy není exklusivní; v tomto případě se však poškozený může k řízení připojit jako vedlejší žalobce, Nebenklage – viz. níže). Tato možnost ingerence státního zástupce sice omezuje iniciační a dispozitivní moc poškozeného, ale v konečném důsledku je pro něj vcelku pozitivní, protože trestní stíhání z úřední povinnosti pro něj není tak riskantní a zatěžující (viz. níže).

Okruh trestných činů, u kterých lze podat soukromou žalobu, je taxativně vymezen v § 374 odst. 1, přičemž se jedná v podstatě o shodný okruh trestných činů jako u návrhových deliktů (s malými výjimkami, např. § 241 StGB, srov. výše), tzn. jde o trestné činy, které se dotýkají především oprávněných zájmů poškozeného, zájmů společnosti jen okrajově. Dle německé právní teorie platí, že pokud je soukromá žaloba vznesena ve lhůtě určené pro podání návrhu, obsahuje také tento trestní návrh (ve smyslu ust. § 77 StGB). Soukromá žaloba není omezena žádnou lhůtou k jejímu vznesení, podléhá pouze promlčení.

b) Povinnosti soukromého žalobce

Soukromá žaloba představuje závažný zásah do státního monopolu na trestním procesu. Proto jsou na poškozeného zákonem kladeny některé požadavky, které pro něj představují velké zatížení a mají ho odradit od podání soukromé žaloby.

U většiny soukromožalobních deliktů může poškozený podat žalobu teprve poté, co bezúspěšně proběhlo *smířčí řízení* před příslušným úřadem¹¹⁵ (§ 380). Tato první úprava pokusu o smír si klade za cíl znovuoobnovení „právního míru“ a vyvarování se trestního řízení. Přitom zcela respektuje oprávněné zájmy poškozeného, kterému se dostane náhrady škody a morální satisfakce, aniž by musel podstoupit rizika trestního řízení a čekat na výkon rozhodnutí, a rovněž je výhodná i pro obviněného, který nebude postižen odsouzením, a slouží také k odlehčení přetížené justice. Bohužel v praxi poškození většinou nemají příliš velký zájem na uzavření smíru.

Soukromý žalobce má dále povinnost na žádost obviněného *poskytnout jistotu* (v hotovosti nebo cenných papírech) na předpokládané procesní náklady obviněného

¹¹⁵ Příslušnost úřadu a smířčí řízení upravuje právo každé spolkové země (tzv. Landesrecht)

(§ 379 odst. 1, 2, její výše a lhůta pro poskytnutí se řídí civilními procesními předpisy, § 379 odst. 3), pokud mu nebyla povolena pomoc s procesními náklady (*Prozesskostenhilfe*, § 122 odst. 1 ZPO).

Soukromý žalobce je rovněž povinen zaplatit státu *zálohu na náklady řízení* (*Bebührevorschuss*, § 67 odst. 1 GKG¹¹⁶), pokud mu nebyla povolena pomoc s procesními náklady (*Prozesskostenhilfe*, § 122 odst. 1 ZPO) a nepřísluší mu osvobození od poplatků (*Gebührenfreiheit*, § 379a ods. 1). Výši zálohy a lhůtu k jejímu složení stanoví soud.

V případě marného uplynutí lhůty je soukromá žaloba bez ohledu na vinu pachatele soudem odmítnuta usnesením, proti němuž má poškozený právo stížnosti (§ 379a odst. 3). Zda může být jednou odmítnutá soukromá žaloba znovu podána, je sporné¹¹⁷.

Tato právní úprava není z hlediska postavení soukromého žalobce v trestním procesu příznivá; představuje pro něj velkou finanční zátěž a nutí jej k úvahám, zda si soukromožalobní řízení vůbec může dovolit.

c) Soudní řízení

Celé soukromožalobní řízení je pro poškozeného velmi riskantní a nejistá záležitost. Soud (nikoli soukromý žalobce) určuje rozsah dokazování a tím i průběh celého řízení (§ 386 odst. 1). Soud přitom může řízení kdykoliv v jeho průběhu a bez souhlasu poškozeného podle ust. § 383 odst. 2 *zastavit*, dospěje-li k závěru, že vina obviněného je nepatrná. V případě zastavení řízení, jakož i v případě odmítnutí žaloby (viz výše), je soukromý žalobce *povinen nahradit náklady soukromožalobního řízení státu, jakož i nutně vynaložené procesní náklady obviněného* (§ 471 odst. 2; jen ve výjimečných případech dle § 471 odst. 3 může soud povinnost uhradit tyto náklady přiměřeně rozložit mezi poškozeného a obviněného). Tato právní úprava nákladů řízení je pro poškozeného zřejmě nevýhodná.

¹¹⁶ GKG – Gerichtskostengesetz, zákon o soudních poplatcích.

¹¹⁷ Pro možnost opětovného vznesení soukromé žaloby jsou např. Hilger in Löwe-Rosenberg Die Strafprozessordnung und Gerichtsverfassungsgesetz. StPO. Grosskommentar, 25. Auflage, Band 6. Berlin, New York: de Gruyter, 2001. § 379a, 14 ff.; OLG Hamburg NStZ 1989, S. 244. Opačný názor má např. Kleinknecht, T., Meyer-Gossner, K. Strafprozessordnung. Gerichtsverfassungsgesetz. Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen, 45. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2001. § 379a, 11 ff.; LG Bonn NStZ 1991, S. 204.

Soukromožalobní řízení není s ohledem na zájem státu na trestním monopolu žádoucí. Stát sice dává poškozenému možnost vznést soukromou žalobu a poskytuje mu řadu oprávnění k jejímu prosazení, na druhou stranu jej však znevýhodňuje v takové míře, která je způsobilá poškozeného od podání soukromé žaloby odradit (faktem je, že soukromá žaloba je v praxi vznášena jen velmi zřídka).

2.4.2. Nebenklage – „vedlejší žaloba“

Institut *Nebenklage* (vedlejší žaloby, §§ 395-402) výrazně posiluje postavení poškozeného v německém trestním procesu. Jedná se o formu účasti poškozeného na trestním řízení, která je zaměřena na jeho specifické zájmy a jejímž cílem je umožnit poškozenému aktivní účast na řízení, směřující k ochraně a prosazení jeho zájmů, ale i kontrolu činnosti státního zastupitelství.

Vedlejší žalobce (poškozený) sice nemůže iniciovat trestní řízení (jako soukromý žalobce), ale po svém připojení k trestnímu řízení zahájeném státním zástupcem je účastníkem, který stojí vedle státního zástupce proti obviněnému a není přitom jeho podřízeným pomocníkem, nýbrž samostatným a nezávislým účastníkem s vlastními procesními právy (viz níže).

a) Právní povaha institutu

Právní úprava institutu vedlejší žaloby je pro poškozeného podstatněji příznivější než úprava soukromé žaloby.

Již *okruh osob oprávněných* k podání vedlejší žaloby je pojímán podstatně šířeji než je tomu u soukromé žaloby, když kromě osoby bezprostředně poškozené trestným činem zákon přiznává postavení vedlejšího žalobce také právním nástupcům osoby zemřelé v důsledku trestného činu a některým dalším osobám, jejichž připojení je s ohledem na jejich „zvláštní důvody“ žádoucí (např. kvůli těžkému následku trestného činu; § 395), jakož i poškozenému, který byl úspěšný v *Klageerzwingungsverfahren* (viz výše), což je velmi důležité k účinné kontrole činnosti státního zástupce v dalším postupu řízení, k němuž byl donucen (§ 395 odst. 1 věta třetí). Zákon tedy poskytuje poměrně širokému okruhu poškozených možnost připojit se k trestnímu stíhání.

Poškozený se může připojit k trestnímu řízení v jakékoliv jeho fázi (případně i po vynesení rozsudku ve věci za účelem podání opravného prostředku, § 395 odst. 4). Tato skutečnost, že připojení poškozeného není vázáno na žádnou lhůtu, posiluje

postavení poškozeného v trestním procesu, když tento se může svobodně a nikoli pod časovým tlakem rozhodnout, zda a ve které fázi řízení se k němu připojí, či zda se k němu připojí teprve po vynesení rozsudku v případě, že nebude spokojen s jeho výsledkem.

Poškozený je rovněž oprávněn, svou vedlejší žalobu kdykoliv odvolat a později se k řízení opět připojit¹¹⁸ (na rozdíl od soukromé žaloby). Jeho rozhodovací moc je tedy široká. V případě smrti vedlejšího žalobce však zákon neupravuje, zda mohou v jeho postavení pokračovat jeho právní nástupci, a ani právní praxe, zejména judikatura, zatím tuto otázku nezodpověděla¹¹⁹. Osobně považuji za věcně správný názor, který vyjádřil *Roxin*: „Pokud se mohou právní nástupci zemřelého připojit jako vedlejší žalobci ve smyslu ust. § 395 odst. 2, měli by mít rovněž toto právo v případě, že poškozený po svém připojení k trestnímu řízení na následky zranění zemře“¹²⁰.

b) Práva vedlejšího žalobce

Aktivní účast vedlejšího žalobce v trestním procesu mu umožňují jeho procesní práva, jejichž taxativní výčet se nachází v § 397 odst. 1:

1. Vedlejší žalobce má *právo účastnit se hlavního líčení*, a to bez omezení. Toto právo zajišťuje poškozenému přístup k informacím a je předpokladem jeho dalšího aktivního působení v trestním procesu. Nejedná se však o povinnost, k účasti u hlavního líčení nemůže být poškozený nijak nucen (jedině pokud by byl zároveň předvolán jako svědek);
2. Vedlejší žalobce se může nechat zastoupit *advokátem* (§ 397 odst. 1 ve spojení s § 378). Podle § 397a může být vedlejšímu žalobci na návrh povoleno soudem také

¹¹⁸ Roxin, C. Strafverfahrensrecht, 25. vydání. München: Verlag C.H.Beck, 1998. § 396, S. 501. Kleinknecht, T., Meyer-Gossner, K. Strafprozessordnung. Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen, 45. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2001. § 396, 16.

¹¹⁹ Část soudů právního nástupce v postavení vedlejšího žalobce odmítá (např. OLG Stuttgart, NJW 1970, S. 822; OLG Nürnberg, NJW 1978, S. 1017; OLG Düsseldorf, MDR 1986, S. 76), srov. dále Kleinknecht, T., Meyer-Gossner, K. Strafprozessordnung. Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen, 45. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2001. § 402, 4. Volk, K. Strafprozessrecht, 2. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2001. § 39, 16. Část soudů právním nástupcům postavení vedlejšího žalobce přiznává (např. OLG Zweibrücken, NJW 1966, 2077; Wendisch in Löwe-Rosenberg Die Strafprozessordnung und Gerichtsverfassungsgesetz. StPO. Grosskommentar, 24. Auflage, Band 6. Berlin, New York: de Gruyter, 2001. § 402, 3ff. Roxin, C. Strafverfahrensrecht, 25. vydání. München: Verlag C.H.Beck, 1998. S. 501. Otevřenou tuto otázku zatím ponechal BGH NSTZ 1997, S. 200.

¹²⁰ Roxin, C. Strafverfahrensrecht, 25. vydání. München: Verlag C.H.Beck, 1998. S. 501.

právní zastoupení advokátem na náklady státu (zejména v případě těžkých trestných činů a činů spáchaných na mladistvých osobách). S profesionální pomocí poškozený může lépe prosadit své zájmy;

3. *Právo být slyšen soudem* má vedlejší žalobce ve stejném rozsahu jako soukromý žalobce (resp. státní zástupce), rozhodnutí soudu však nejsou závislá na jeho souhlasu¹²¹;

4. *Právo být vyzumíván o rozhodnutích* má vedlejší účastník ve stejném rozsahu jako státní zástupce (§ 397 odst. 1, § 385 odst. 1);

5. *Právo nahlížet do spisu* může vedlejší žalobce vykonávat pouze prostřednictvím advokáta (§ 397 odst. 1, § 385 odst. 3), toto omezení je pro poškozeného nevýhodou;

6. Vedlejší zástupce má samostatné *právo navrhnout důkazy* (§ 244 odst. 3-6), *právo navrhnout vyloučení soudce* (§§ 24, 31) a *znalce* (§ 74), *právo klást otázky* (obžalovanému, svědkům a znalcům, § 240 odst. 2), *právo podat vysvětlení* (včetně práva na závěrečný návrh a práva repliky¹²², §§ 257, 258).

Tato procesní práva propůjčují vedlejšímu žalobci silné a aktivní postavení v německém trestním procesu.

7. Vedlejší žalobce má rovněž *právo podat opravný prostředek*, a to zcela samostatně (§ 401 odst. 1 věta první). Toto jeho právo je však ze zákona omezeno tak že může napadnout (stížností, odvoláním nebo revizí) jen taková rozhodnutí, která se dotýkají jeho procesních práv nebo právního postavení. Toto omezení je zřejmě věcně správné. Proti usnesení o zastavení trestního stíhání však vedlejšímu účastníku zpravidla právo stížnosti nepřísluší (s výjimkou zastavení řízení dle § 206a a § 206b), tato rozhodnutí se přitom jednoznačně dotýkají právního postavení poškozeného. Zákon v tomto případě oslabuje postavení vedlejšího účastníka v řízení, opravné prostředky proti zastavujícím usnesením soudu nejsou z jeho strany žádoucí.

8. Vedlejší žalobce má konečně *právo na náhradu nákladů řízení* od odsouzeného, který byl odsouzen pro trestný čin, jímž byl vedlejší žalobce dotčen, a také v některých případech zastavení trestního stíhání (např. dle § 153a). V ostatních případech může být obviněnému náhrada těchto nákladů uložena z důvodů zvláštní

¹²¹ Kleinknecht, T., Meyer-Gossner, K. Strafprozessordnung. Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen, 45. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2001. S. 397.

¹²² Kleinknecht, T., Op. cit. § 397, 10.

zřetele hodných, jinak je vedlejší žalobce povinen nést své procesní náklady sám (např. v případě osvobozujícího rozsudku)¹²³.

Právní úprava náhrady procesních nákladů je pro vedlejšího žalobce mnohem příznivější než úprava v soukromožalobním řízení. Zejména nemusí podstupovat tak velké riziko a účast v řízení pro něj není tak zatěžující, neboť nemusí poskytovat žádnou zálohu na náklady řízení ani jistotu na pozdější procesní náklady (srov. výše).

Z pohledu resocializace odsouzených je problematická skutečnost, že tito jsou v případě svého odsouzení povinni hradit poškozeným jejich procesní náklady (zejména náklady kvalifikované právní pomoci), neboť jejich další zatížení není žádoucí. Ochrana oprávněných zájmů poškozeného zde dostala přednost před zájmem společnosti (na co nejrychlejší a nekomplikované resocializaci pachatele), přičemž věřím, že opodstatněně.

Trestní institut vedlejší žaloby podstatným způsobem posiluje celkové postavení poškozeného v německém trestním procesu. Toto posílení práv poškozeného ale zároveň ohrožuje postavení obviněného a klade důraz na odplatu místo resocializace. Proto by měla být vedlejší žaloba *de lege ferenda* napojena na řízení o narovnání (Täter-Opfer-Ausgleich), které staví do popředí náhradu škody poškozenému a nezatěžuje dodatečně obviněného dalšími náklady (blíže srov. níže).

2.4.3. Adhezní řízení

Německé adhezní řízení (§§ 403 an.) je chápáno jako zvláštní forma civilní účasti poškozeného v trestním řízení¹²⁴, která umožňuje poškozenému uplatnit své civilní nároky vzniklé v důsledku trestného činu proti jeho pachateli v rámci trestního řízení.

Zákon opravňuje velmi široký okruh osob k podání návrhu na náhradu škody v adhezním řízení, jmenovitě každého byť jen „nepřímou“ poškozeného (na rozdíl od Klagerzwingungsverfahren nebo soukromé žaloby, např. nájemce věci¹²⁵), a to i tehdy, když se trestního řízení jinak neúčastní (např. jako soukromý nebo vedlejší

¹²³ Kleinknecht, T., Op. cit. § 472, 2.

¹²⁴ Hilger in Löwe-Rosenberg Die Strafprozessordnung und Gerichtsverfassungsgesetz. StPO. Grosskommentar, 25. Auflage, Band 6. Berlin, New York: de Gruyter, 2001. Vorbem. 5. Buch, 11. Kleinknecht, T., Op. cit. Před § 403, 1.

¹²⁵ Kleinknecht, T., Op. cit. § 403, 2.

žalobce), a rovněž jeho *dědice*. O tomto svém právu by měl být poškozený poučen (§ 403 odst. 2).

Uplatněný návrh poškozeného na náhradu škody v trestním řízení je předpokladem zahájení adhezního řízení, má stejné účinky jako podání žaloby v civilním řízení.

V adhezním řízení poškozený nemusí poskytovat žádnou jistotu na procesní náklady obviněného nebo zálohu na náklady řízení, nepodstupuje ani žádné větší finanční riziko. Naopak disponuje řadou procesních práv (např. má *právo účastnit se hlavního líčení, právo na kvalifikovanou právní pomoc*, příp. i na náklady státu, pokud se jedná o věc právně či skutkově složitou nebo je-li obviněný v řízení zastoupen advokátem, dále *právo být slyšen soudem, namítnout vyloučení soudce, klást otázky a navrhnout důkazy, právo žádat povolení pomoci s procesními náklady, tzv. Prozesskostenhilfe*, dle § 114 an. ZPO), která mu umožňují aktivně se zapojit do adhezního řízení a ovlivnit jeho výsledek. Poškozený může také *vzít* svůj návrh na náhradu škody až do doby počátku vyhlášení rozsudku *zpět*, zda takovéto zpětvzetí vylučuje podání nového návrhu v téže věci či nikoliv, je sporné¹²⁶.

Účast poškozeného v adhezním řízení je však zcela závislá na rozhodování soudu. Soud postupuje v řízení a skutkový stav zkoumá z úřední povinnosti (§ 244 odst. 2). Pokud je návrh poškozeného odůvodněný, v trestním rozsudku mu *vyhoví* (§ 406 odst. 1 věta první). V ostatních případech soud *upustí* v trestním rozsudku *od rozhodnutí o návrhu poškozeného*, a to buď z věcných důvodů (pokud je obviněný zproštěn obžaloby nebo se návrh nejeví jako důvodný, § 405 věta první) nebo z důvodů procesní ekonomie (např. když má být rozhodnuto o složité civilněprávní otázce nebo pokud by řízení bylo nadměrně protahováno, § 405 věta druhá)¹²⁷. Zde je třeba zdůraznit skutečnost, že soud může takto upustit od rozhodování o nároku poškozeného i *kdykoliv* v průběhu adhezního řízení *usnesením* (§ 405 věta druhá) a odkázat poškozeného s jeho nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních, pokud se mu jeho účast v řízení nejeví jako vhodná. Soud přitom rozhoduje dle svého uvážení a dostatečné důvody pro takovéto rozhodnutí většinou existují¹²⁸. Poškozený

¹²⁶ Nový návrh připouští např. Schirmer DAR, 1988, S. 123. Opačný názor má např. Köckerbauer NStZ, 1994, S. 307.

¹²⁷ Kleinknecht, T., Op. cit. § 405, 4.

¹²⁸ Schirmer, DAR 1988, S. 125. Srov. také Kleinknecht, T., Op. cit. § 405, 4.

přítom nemá proti rozhodnutí soudu (rozsudku ani usnesení) k dispozici *žádný opravný prostředek* (a to buď z důvodu, že jeho návrhu bylo vyhověno, nebo proto, že může svůj nárok na náhradu škody, o kterém nebylo rozhodnuto, uplatnit v civilním řízení, § 406 odst. 3) a adhezní řízení je pro něj tak skončeno.

Pro poškozeného je vyřízení jeho nároků v rámci adhezního řízení z mnoha důvodů výhodné (zejména je rychlé, bez nutného právního zastoupení, bez soudních poplatků...). Na druhou stranu i uplatnění nároku v civilním řízení má své výhody (na pachatele není nahlíženo jako na nevinného, nese důkazní břemeno aj.). Také z procesně-ekonomických důvodů a hlediska přetíženosti justice je adhezní řízení jednoznačně pozitivním institutem. V praxi jsou však proti adheznímu řízení vznášeny námitky, sice že přináší advokátům méně a soudům více (a nechtěně) práce, a adhezní řízení je soudci často odmítáno (dle § 405 věta druhá)¹²⁹.

a) Podpůrné instituty zajišťující poškozenému skutečnou náhradu škody

Skutečná náhrada škody poškozenému ze strany pachatele může být ohrožena, pokud pachatel musí nejprve uspokojit všechny nároky státu. Problémy vznikají tedy v případě kolize mezi nárokem státu na realizaci trestu (zejména peněžitého trestu) a nárokem na náhradu škody. Německá právní úprava se pokouší v takových případech vyloučit, aby prosazení zájmu státu proběhlo jednostranně k tíži poškozeného a jeho zájmů, a proto stanoví, že v některých případech může dostat uspokojení nároku poškozeného na náhradu škody přednost před realizací trestu.

Podle ust. § 459a odst. 1 StPO může být po právní moci rozsudku vykonavatelem rozhodnuto o *povolení částečného či úplného prominutí peněžitého trestu*, pokud by bez tohoto povolení byla podstatně ohrožena náhrada škody způsobené trestným činem poškozenému (na žádost poškozeného, shodná úprava platí dle § 459i odst. 1 také pro realizaci majetkových trestů ve smyslu § 43a StGB).

Tato právní úprava zcela respektuje oprávněné zájmy poškozeného, které zde dostávají jednoznačně přednost před zájmem státní pokladny, což je bezesporu správné. Jde tak o nový způsob zacházení s poškozeným, který zohledňuje jeho oprávněné zájmy a při vykonávání jeho nároků mu vychází maximálně vstřícně. Na druhou stranu se domnívám, že z hlediska zájmu státu (a potažmo i poškozeného) na

¹²⁹ K nevoli soudů např. Wohlers, MDR 1990, S. 763. Srov. také Roxin, C. Strafverfahrensrecht, 25. vydání. München: Verlag C.H.Beck, 1998. S. 503. Volk, K. Strafprozessrecht, 2. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2001. § 39, 21 an.

potrestání pachatele není započtení peněžitého trestu a nároku poškozeného žádným uspokojivým řešením. Dle mého názoru by zde byla vhodnější taková úprava, kdy by peněžitý (nebo jiný majetkový) trest, popř. jeho část, nebyl odsouzenému prominut, ale jeho výkon by byl podmíněně odložen na přiměřenou dobu tak, aby nárok poškozeného mohl být nerušeně uspokojen¹³⁰. Jinak se domnívám se, že vzniku takovýchto kolizních situací by měl v praxi předcházet již samotný soudce při rozhodování o druhu a výši trestu a jeho ukládání, který by měl v případě existence oprávněného nároku poškozeného na náhradu škody uložit pachateli jiný než peněžitý (majetkový) trest tak, aby nebyla ohrožena vymahatelnost nároku poškozeného.

Ustanovení § 111b odst. 4 upravuje institut tzv. *Zurückgewinnungshilfe*, tj. právo poškozeného domáhat se *zajištění majetkového prospěchu, který pachatel získal trestným činem* a na který má poškozený nárok. Toto ustanovení posiluje postavení poškozeného pokud jde o jeho faktickou možnost domoci se náhrady škody způsobené trestným činem.

K zajištění nároků poškozeného slouží také úprava přijatá zákonem o zajištění nároku oběti (*Opferanspruchssicherungsgesetz*) ze dne 4.3.1998. Podle něj má poškozený *zákonné zástavní právo k ziskům*, které pachateli připadly ze zveřejnění skutkového děje trestného činu v médiích (které má přednost např. i před pohledávkami advokátů za poskytnuté právní služby v trestním řízení)¹³¹. Také tato úprava významně zvyšuje pravděpodobnost skutečné náhrady škody poškozenému.

2.4.4. Další oprávnění poškozeného

Další oprávnění poškozeného jsou upraveny v samostatném oddíle StPO (§§ 406 an.). Jedná se o fakultativní procesní práva poškozeného, která mají sloužit k ochraně poškozeného a jeho zájmů v trestním řízení.

a) Vyrozumívání, § 406d

Právo na informace je primárním právem každého poškozeného v trestním řízení. Pokud poškozený pouze podá trestní oznámení (dle § 158odst. 1), musí být

¹³⁰ Hirsch, H. J. *Strafrechtliche probleme: Schriften aus drei Jahrzehnten/von Hans Joachim Hirsch*. Berlin: Duncker u. Humblot, 1999.

¹³¹ Roxin, C. *Strafverfahrensrecht*, 25. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 1998. S. 507.

vyrozuměn pouze o případném zastavení řízení (§ 171). Jeho postavení se však o mnoho zlepši, pokud podá *návrh, aby byl informován o průběhu soudního řízení* (dle § 406d). Pak mu budou sdělovány výsledky všech rozhodnutí soudu, které se jej dotýkají.

b) Právo nahlížet do spisu, § 406e

Nahlížení do spisů je pro poškozeného důležitým informačním prostředkem, nemůže je však v trestním řízení provádět osobně, nýbrž *pouze prostřednictvím svého advokáta*, prokáže-li oprávněný zájem (s výjimkou vedlejšího žalobce, viz výše).

Právo poškozeného nahlížet do spisů může být ještě dále omezováno. Zejména může být zcela zapovězeno, pokud by jeho výkon byl v rozporu s chráněnými zájmy obviněného či jiných osob nebo pokud by mohlo být ohroženo vyšetřování (např. pokud by znalost obsahu spisu snižovala hodnotu jeho svědecké výpovědi jako důkazu¹³²) nebo pokud by tím bylo trestní řízení podstatně prodlouženo.

O poskytnutí práva nahlížet do spisu rozhoduje předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce. Proti odmítavému rozhodnutí státního zástupce může poškozený podat návrh na soudní rozhodnutí, které je konečné (§ 406e odst. 4).

Za stejných podmínek mohou být poškozenému poskytovány výpisy a opisy ze spisu (§ 406e odst. 5).

c) Právo na kvalifikovanou právní pomoc, § 406f

Poškozený se může v trestním řízení nechat zastoupit advokátem (na vlastní náklady, § 406f odst. 1). Toto právo je pro poškozeného důležité, neboť s pomocí osoby s právníkem vzděláním se poškozený může účinněji uplatnit svá procesní práva.

Advokát je zejména oprávněn zúčastnit se výslechu poškozeného před soudem i státním zástupcem (na náklady poškozeného), může klást otázky (dle § 238 odst. 2, § 242) aj. Nemůže se však např. účastnit hlavního líčení.

Pokud je poškozený vyslýchán jako svědek, může mu být soudem na jeho návrh povolena přítomnost „*důvěrné osoby*“. Její přítomnost může mít pro

¹³² Srov. OLG Düsseldorf StV 1991, S. 202. OLG Koblenz StV 1988, S.332. Schirmer NJW 1988, S. 124.

poškozeného z hlediska psychologické podpory velký význam. Na přítomnost takovéto důvěrné osoby však není právní nárok, o jejím připuštění rozhoduje dle volného uvážení vyslyšající osoba a proti jejímu rozhodnutí není stížnost přípustná (§ 406f odst. 3).

d) Právo na kvalifikovanou právní pomoc pro vedlejšího účastníka, § 406g

Zákon rozšiřuje okruh oprávnění advokáta vedlejšího žalobce nad rámec § 406f s ohledem na potřebu jeho zvláštní ochrany.

Advokát je oprávněn k neomezené účasti u hlavního líčení (i pokud je neveřejné) a k účasti při dokazování prováděném soudem. Toto právo umožňuje poškozenému intenzivně spolupracovat s advokátem v průběhu celého řízení.

Náklady právního zastoupení jsou přitom náklady vedlejšího účastníka a v případě odsouzení je nese obviněný (§ 472 odst. 3 věta první, § 473 odst. 1 věta druhá). Právní úprava nákladů právního zastoupení je pro vedlejšího účastníka ve srovnání s poškozeným, který není vedlejším účastníkem, velmi příznivá.

Na návrh poškozeného mu může být povolena „*pomoc s procesními náklady právního zastoupení*“ (*Prozesskostenhilfe für Hinzuziehung eines Rechtsanwalts*, § 406g odst. 3, § 397a) nebo přímo „právní zastoupení na náklady státu“ (*Rechtsanwalt als Beistand*, § 406g odst. 4, § 397a), je-li to ze zvláštních důvodů žádoucí. Tato právní úprava je z hlediska ochrany práv poškozeného velmi důležitá.

e) Poučení poškozeného o procesních právech, § 406h

Poškozený má být o svých právech dle §§ 406d, 406e, 406f, 406g stejně jako o procesních právech vedlejšího žalobce dle §§ 395 a 397a poučen. Ustanovení § 406h je doporučující normou, jejímž cílem je zajistit, aby se poškozený o svých procesních právech včas dozvěděl.

2.4.5. Srovnání

Obě shora popsané trestněprávní úpravy procesních práv poškozeného mají mnoho společného, ale v některých aspektech se velmi liší.

Česká právní úprava postavení poškozeného v trestním procesu je pojímána velmi obecně. Český trestní řád poskytuje každému poškozenému široký okruh procesních práv v trestním řízení a poškozenému s nárokem na náhradu škody navíc další speciální oprávnění, která mu mají pomoci k prosazení jeho nároku v adhezním

řízení. Naproti tomu *německá právní úprava* postavení poškozeného je vzhledem k rozlišení jednotlivých skupin poškozených specializovanější. Německý trestní řád (StPO) poskytuje každému poškozenému zásadně jen některá nejdůležitější procesní práva (zejména dle §§ 406d an., srov. výše) a většinu procesních oprávnění poškozeného váže na jeho návrh (srov. soukromou žalobu – Privatklage, vedlejší žalobu – Nebenklage, návrh na náhradu škody v adhezním řízení).

Postavení poškozeného v českém trestním procesu (ve smyslu ust. § 43 odst. 1, 2 TR, tj. bez nároku na náhradu škody), je dle mého názoru srovnatelné s postavením vedlejšího žalobce v německém trestním procesu (dle § 395 StPO; a to i přesto, že český trestní řád nezná trestní institut „vedlejší žaloby“). Trestní řízení je v obou případech přístupné srovnatelnému okruhu poškozených, kteří v něm mají zcela samostatné a nezávislé postavení a dle své funkce stojí na straně obžaloby (vedle státního zástupce, srov. výše). Rovněž katalog jejich konkrétních procesních oprávnění, která jim trestní řády v obou zemích propůjčují, je až na některé výjimky velmi podobný (např. právo dát podnět k zahájení trestního stíhání, právo nechat se zastoupit advokátem, právo uplatnit svůj nárok na náhradu škody, právo klást svědkům a dalším osobám otázky, právo navrhnout doplnění dokazování, právo podat stížnost proti usnesení soudu o ustanovení znalce, právo vyjádřit se k věci před skončením řízení, právo stížnosti proti některým rozhodnutím, právo na náhradu procesních nákladů od obviněného...aj.; rozdíl viz níže). Poškozený v českém trestním procesu však do svých práv vstupuje automaticky bez dalšího, zatímco poškozený v německém trestním procesu musí nejprve podat návrh (vedlejší žalobu, srov. výše). Z tohoto pohledu je česká právní úprava pro poškozeného zřejmě příznivější, neboť zásadně nepodmiňuje výkon jeho procesních oprávnění žádným dalším návrhem (zde je třeba si uvědomit, že některá důležitá procesní práva jsou i v českém trestním řízení vázána na návrh poškozeného, resp. na uplatnění jeho nároku na náhradu škody v adhezním řízení ve smyslu ust. § 43 odst. 3 TR).

Český trestní řád nepřiznává poškozenému žádné žalobní právo podobné německé *Privatklage* (soukromá žaloba dle §§ 374 an.). Německá právní úprava soukromožalobního řízení sice významně posiluje postavení poškozeného v trestním procesu (soukromý žalobce má jedinečnou moc zahájit svou žalobou trestní řízení a disponuje předmětem řízení, srov. výše), zároveň však po poškozeném vyžaduje jeho aktivitu a přitom jej znevýhodňuje s cílem odradit jej od podání soukromé žaloby. Soukromožalobní řízení je z hlediska poškozeného velmi náročným a riskantním

řízením se spíše malou pravděpodobností úspěšného skončení řízení a velkým finančním zatížením v případě neúspěchu (v praxi k němu dochází i v Německu pouze ojediněle). S ohledem na výše uvedené nemá dle mého názoru trestní institut soukromé žaloby většího praktického významu a jeho případné zavedení v České republice považuji za nadbytečné.

Adhezní řízení je v obou popisovaných právních úpravách strukturováno po procesní stránce velmi podobně, i zde však nalezneme jisté rozdíly. Německý trestní řád zpřístupňuje toto řízení širšímu okruhu poškozených, když k podání návrhu opravňuje všechny přímo i nepřímo poškozené osoby a jejich dědice (jen fyzické osoby, srov. výše), zatímco dle českého trestního řádu mohou takový návrh podat pouze bezprostředně poškozené osoby a jejich právní nástupci (i právnické osoby, srov. výše). Z tohoto pohledu je německá právní úprava pro poškozeného přirozeně příznivější.

Nejmarkantnější rozdíly v procesních právech poškozeného dle české a německé právní úpravy dle mého názoru spočívají v následujících oprávněních:

- *Právo účastnit se hlavního líčení* (a veřejného zasedání o odvolání). Český trestní řád přiznává právo účasti každému poškozenému bez rozdílu. Oproti tomu německé StPO jej přiznává pouze soukromému a vedlejšímu žalobci a poškozenému, který uplatnil svůj nárok v adhezním řízení, tedy pouze omezenému okruhu poškozených, jejichž právo účastnit se hlavního líčení je podmíněno podáním některého z návrhů. Toto omezení tedy znemožňuje přístup k informacím ostatním poškozeným, kteří v trestním řízení nepodali některý z návrhů. Česká právní úprava účasti poškozeného u hlavního líčení je pro poškozené tedy příznivější (srov. výše).

- *Právo nahlížet do spisu* (a pořizovat si z něj opisy a výpisy). V českém trestním řízení má toto právo každý poškozený (i jeho právní zástupce), a to zcela automaticky bez návrhu a zásadně bez omezení. Český trestní řád tedy poskytuje poškozenému velmi široké oprávnění nahlížet do spisů, které smí vykonávat osobně a přímo. Oproti tomu německé StPO přiznává poškozenému toto právo podstatně omezeněji – poškozený (každý) jej může vykonávat pouze prostřednictvím svého advokáta (jeho výkon je tedy závislý na jiné osobě) a navíc poškozený musí prokázat „oprávněný zájem“ (s výjimkou vedlejšího žalobce). Vzhledem k těmto omezením je česká právní úprava pro poškozené v tomto ohledu přirozeně příznivější.

Německý i český trestní řád dále omezuje toto oprávnění poškozeného tak, že může být v určitých případech zúženo, popř. nepřiznáno vůbec (srov. výše). Český trestní řád povoluje takovéto omezení pouze v přípravném řízení, zatímco německé StPO kdykoliv v průběhu celého řízení (a to i z důvodu procesní ekonomie). Je tedy zřejmé, že česká právní úprava v tomto směru lépe zohledňuje oprávněný zájem poškozeného na získání informací v trestním řízení a německá právní úprava více zohledňuje oprávněné zájmy jiných osob.

- *Vyrozumívání.* Každý poškozený v českém trestním řízení má zejména právo, aby mu byl zaslán opis obžaloby na návrh také opisy všech rozhodnutí, proti nimž může podat opravný prostředek (srov. výše). Vzhledem k minimálním možnostem poškozeného podávat opravné prostředky proti rozhodnutím orgánů činných v trestním řízení poskytuje český trestní řád poškozenému právo na informace ve zcela neuspokojivém rozsahu. Mnohem výhodnější je pro poškozeného německá právní úprava § 406d, na jejím základě jsou poškozenému na jeho návrh sdělována všechna rozhodnutí soudu, která se jej dotýkají, přičemž není vyloučeno ani zaslání dalších rozhodnutí. Právo na informace je základním právem poškozeného, německé StPO garantuje poškozenému po právu poskytnutí informací minimálně o všech rozhodnutích, které se jej dotýkají (bohužel jen o soudních rozhodnutích, tato úprava neplatí v přípravném řízení). Ještě širší oprávnění být vyrozumíván pak StPO upravuje ve prospěch soukromého a vedlejšího žalobce, kteří jsou vyrozumíváni ve stejné míře jako státní zástupce (srov. výše). Tato úprava plně respektuje specifičnost těchto druhů řízení a mimořádnou potřebu poškozeného získat relevantní informace v řízení, kde zastává tak důležitou roli.

- *Právo podat opravný prostředek proti rozhodnutí soudu ve věci samé.* Možnosti poškozeného v českém trestním řízení podat odvolání jsou velmi omezené (trestní příkaz nemá právo napadnout opravným prostředkem vůbec, rozsudek může napadnout odvoláním jen poškozený s nárokem na náhradu škody a rozsah jeho odvolacího práva je přitom omezen pouze na výrok o náhradě škody, srov. výše). Přesto je česká právní úprava odvolacího práva poškozeného v trestním procesu pro poškozeného příznivější než německá, neboť dle StPO poškozenému (byť uplatnil v adhezním řízení nárok na náhradu škody) nepřísluší žádný opravný prostředek proti rozhodnutí soudu ve věci samé (s výjimkou soukromého žalobce, kterému přísluší

opravné prostředky ve stejné míře jako státnímu zástupci, a také vedlejšího žalobce, který má odvolací právo omezené, srov. výše). Tyto omezující úpravy jsou dle mého názoru v přímém rozporu s oprávněnými zájmy poškozeného, zejména se zájmem na náhradě škody a morální satisfakci, a také se zásadou rovnosti procesních stran (v českém trestním procesu). Přesto lze vnímat českou právní úpravu v tomto směru jako „pozitivnější“, neboť každému poškozenému v adhezním řízení garantuje alespoň minimální odvolací právo co do výroku soudu o náhradě škody.

Německý trestní proces neupravuje zajišťovací institut analogický českému institutu *zajištění nároku poškozeného* ve smyslu ust. §§ 47 an. TR (StPO upravuje pouze zajištění majetkového prospěchu, který pachatel získal trestným činem, srov. výše). Je třeba vyzdvihnout, že se jedná o velké „plus“ české právní úpravy, neboť tento zajišťovací institut významně posiluje postavení poškozeného v trestním procesu, hlavně pokud se jedná o vymahatelnost nároku poškozeného na náhradu škody (srov. výše).

Německý trestní řád dále výslovně neřeší otázku *vzdání se procesních práv*. Z hlediska českého trestního procesu se jedná o velmi významný institut, který plně respektuje oprávněné zájmy poškozeného (srov. výše). V německém trestním procesu je však situace poněkud jiná, především je třeba si uvědomit, že drtivá většina procesních práv poškozených je vázána na návrh, a tedy je v dispozici každého poškozeného, v jakém rozsahu svá procesní práva aktivuje. Pokud si tedy poškozený nepřeje být obtěžován procesními úkony ze strany orgánů činných v trestním řízení, prostě svých procesních práv nevyužije. Dále je výhodou, že např. vedlejší žalobu může poškozený podat (a tím se připojit k trestnímu řízení) v podstatě kdykoliv v průběhu trestního řízení, dokonce až teprve po vyhlášení rozsudku za účelem podání odvolání, může rovněž své připojení odvolat (vzít návrh zpět) a později se zase znovu k řízení připojit...Záleží tedy zcela na svobodné vůli poškozeného, zda a kdy a v jakém rozsahu se rozhodne využít svých procesních práv.

Nakonec bych chtěla vyzdvihnout také některá z procesních oprávnění poškozeného v německém trestním procesu, která zatím v českém trestním řádu nenašla své místo. V první řadě mne zaujala možnost poškozeného podat *návrh na povolení účasti „důvěrné osoby“ při úkonech trestním řízení* (ve smyslu ust. § 406f odst. 3 StPO, srov. výše). Pro poškozeného může znamenat přítomnost takovéto

„důvěrné osoby“ (půjde zejména o rodinné příslušníky, životní partnery apod.) důležitou psychickou podporu v jeho nelehké situaci. Stejně tak mne oslovila i úprava *zákonného zástavního práva k ziskům*, které pachateli připadly ze zveřejnění skutkového děje trestného činu v médiích (ve smyslu shora cit. zákona o zajištění nároku oběti, srov. výše). Obě tyto právní úpravy považuji za užitečné a *de lege ferenda* bych je uvítala (a bezesporu i samotní poškození) i v českém trestním procesu.

Kapitola III. Poškozený a odklony

3.1. Základní princip

Až do nedávné doby se v oblasti trestní spravedlnosti uplatňoval pouze tradiční model *odplatné (retributivní) justice*, který je založen na adversárním vztahu státu a obviněného. V jeho pojetí je primární obětí trestného činu stát a hlavním cílem je ochrana veřejného zájmu. Konkrétní individuální oběti trestného činu je přisuzováno spíše pasivní postavení a účast na výkonu trestní justice zpravidla pouze v souvislosti formalizovaným řízením, jehož cílem je především potrestání pachatele (na principu „odplaty“). Obviněný se tak stává jen pasivním objektem procesu, aniž by byl kladen důraz na to, aby si uvědomil následky svého jednání a svou odpovědnost za ně, a rovněž práva oběti jsou často opomíjena (včetně řešení otázky náhrady škody).

V průběhu druhé poloviny 20. století se ukázalo, že standardní přístupy trestní justice již nedokážou efektivně reagovat na všechny nové situace, které se objevují v souvislosti s rozvojem společnosti, nárůstem kriminality a její globalizací. Justiční systémy většiny zemí se potýkají s problémy, jako je přetížení soudů a přeplněnost vězeňských zařízení. Způsobů řešení se nabízí hned několik, např. zvýšení kapacity soudů, dekriminace, depenalizace apod. Jednou z možných cest je také zaměřit svou pozornost více na konflikt, který vznikl mezi obětí a pachatelem v důsledku spáchání trestného činu, a na obnovení narušených sociálních vztahů mezi nimi navzájem a jejich sociálním prostředím.

Na základě této myšlenky vznikla v polovině osmdesátých let v USA a následně i v západní Evropě jako alternativa ke klasickému justičnímu modelu nová koncepce *restorativní (obnovující) justice*. V tomto novém pojetí je trestný čin chápán především jako útok proti jednotlivci a prvořadým cílem procesu je urovnání narušených sociálních vztahů a jejich náprava (počítá se přitom se zapojením všech stran konfliktu do jeho řešení, tedy pachatele, obviněného a popř. i sociálního prostředí). Tento nový přístup znovuobjevil instituty, jako jsou opravdová lítost, pokání delikventa a odpuštění oběti i dotčeného sociálního prostředí, které nalezneme ve všech známých religiózních směrech. Podstatou restorativní trestní spravedlnosti je, že si pachatel musí dobře uvědomit faktické následky svého jednání (nejen trestněprávní) a porozumět jim, aby mohl převzít skutečnou osobní odpovědnost za to, co svým činem způsobil (důležitou roli přitom hraje i vstřícnost a připravenost oběti i dotčeného okolí přijmout pachatele zpět mezi sebe). Z pasivního objektu trestního řízení se tak stává motivovaný subjekt, který může následných chováním zmírnit dopad svých minulých činů, což dává restorativnímu přístupu oproti tradičnímu formálnímu postupu nový rozměr¹³³. Při řešení trestní věci je pak třeba zohlednit jak zájmy oběti trestného činu a zájmy obviněného, tak i veřejný zájem, přičemž někdy již samotné projednání věci může mít pozitivní důsledky. Optimálním cílem je nalezení řešení vyhovujícího všem dotčeným subjektům (strategie „win-win“ – vítězství pro všechny)¹³⁴.

Přes všechny své nesporné výhody nemusí být uplatnění restorativního přístupu vždy nejvhodnější (např. u recidivistů a nebezpečných pachatelů), proto základem trestního řízení v demokratických státech i nedále zůstávají klasické formalizované postupy, které garantují právo na spravedlivý proces s určitými právními pravidly a zárukami (srov. výše) a alternativní postupy se aplikují spíše u méně závažných deliktů interpersonální povahy. Obě tyto formy řešení trestních věcí přitom mohou při jejich vyváženém využívání napomáhat k dosažení základního cíle moderní justice, jímž je spravedlnost posouzení každého jednotlivého případu¹³⁵.

¹³³ Sotolář, A., Válková, H. Restorativní justice – trestní politika pro 21. století? Trestní právo, 2000, č. 1. S. 7.

¹³⁴ Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H.Beck, 2000. S. 10.

¹³⁵ Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H.Beck, 2000. S. 9.

3.2. Odklony v českém trestním procesu

V českém trestním právu jsou trestní věci řešeny jednak *hmotněprávními alternativami* v rámci standardního hlavního líčení (těmi jsou alternativní tresty a alternativy k potrestání) a jednak *procesněprávními alternativami* (tedy odklony od standardního trestního řízení), kdy soud může meritorně rozhodnout ve věci, aniž by konal hlavní líčení (jedná se o alternativy fakultativní povahy a je na uvážení soudu, zda je v konkrétním případě při splnění zákonných podmínek aplikuje či nikoliv). *Předností odklonu* je zejména možnost efektivního a rychlého řešení obecně závazných norem, přičemž trestnost zakázaného jednání zůstává zachována a využití odklonu nevylučuje provedení řádného trestního řízení v případě, že se v rámci něho nepodaří dosáhnout vhodného řešení¹³⁶. Předností je také skutečnost, že touto formou lze do jisté míry odlehčit orgánům činným v trestním řízení i vězeňským zařízením, dále menší nákladnost ve srovnání s klasickým soudním řízením, a nelze opomenout ani preventivní a výchovný účinek.

Nezastupitelnou roli při uplatňování alternativních institutů v praxi má *mediace*. Dle ust. § 2 odst. 2 zákona o probační a mediační službě¹³⁷ se mediací rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporů mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Jedná se tedy o neprocesní způsob alternativního řešení trestních věcí s důsledky v rovině morální, etické a sociální, který vytváří podmínky pro jejich další řešení v rovině trestněprávní. Mediací lze provést pouze s výslovným souhlasem obviněného i poškozeného (§ 2 odst. 2 poslední věta cit. zákona). Mediátorem, který mediací zprostředkuje a usměrňuje, je osoba odlišná od soudu a jiných orgánů činných v trestním řízení (mělo by jít o nestranného a vysoce kvalifikovaného profesionála). Organizaci a činnost mediační služby upravuje výše uvedený zákon.

¹³⁶ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P. Op. cit. S. 34.

¹³⁷ Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě a o změně některých dalších zákonů, v platném znění.

3.2.1. Trestní příkaz

a) Charakteristika institutu

Nejstarší a v Evropě tradiční formou odklonu je *trestní příkaz*, který je střídavě označován za významný přínos nebo za přežitek minulosti¹³⁸. Do českého trestního řádu byl trestní příkaz znovu zaveden novelou provedenou zákonem č. 292/1993 Sb. (když předtím byl novelou provedenou zákonem č. 178/1990 Sb. zrušen s odůvodněním, že se jedná o „protiprávní institut popírající právo obviněného na obhajobu“) – ustanovení §§ 314e až 314g, která jsou v souladu s požadavky formulovanými doporučením Výboru ministrů Rady Evropy¹³⁹.

Hlavním smyslem trestního příkazu je rychlejší a efektivnější vyřizování trestních věcí, které jsou skutkově i právně jednodušší, a které spáchaly zejména osoby žijící do té doby řádným životem nebo u nichž takové projednání věci bez provedení formálního hlavního líčení postačí k jejich nápravě (hlavním smyslem tedy není urovnání narušených sociálních vztahů ve smyslu shora uvedené restorativní teorie).

Samosoudce může vydat trestní příkaz bez projednání věci v hlavním líčení za podmínky, že skutkový stav je spolehlivě prokázán opatřenými důkazy v rozsahu potřebném pro jeho vydání (a to i ve zjednodušeném řízení konaném po zkráceném přípravném řízení, § 314e odst. 1) a není odůvodněn postup dle ust. § 314c odst. 1. Trestní příkaz má *povahu odsuzujícího rozsudku* (nelze jím tedy zprostit obžalovaného obžaloby ve smyslu § 226 ani upustit od potrestání dle § 24 trestního zákona) a je účinný okamžikem doručení (§ 314e odst. 5). Pravomocný trestní příkaz je závazný, vykonatelný a nezměnitelný (zakládá překážku věci rozsouzené – *rei iudicatae*).

Oproti dřívější právní úpravě¹⁴⁰ trestního příkazu není dnes jeho vydání podmíněno souhlasem státního zástupce ani doznáním obviněného. Nově je v něm obsažen také *výrok o náhradě škody* ve smyslu ust. § 228 nebo § 229 odst. 1, 2 za předpokladu, že poškozený svůj nárok na náhradu škody řádně uplatnil (ve smyslu ust. § 43 odst. 3), a to nejpozději *do okamžiku vydání trestního příkazu* (§ 314f odst.

¹³⁸ Vantuch, P. *Obhajoba obviněného*. Praha: C.H.Beck, 1998. S. 294.

¹³⁹ Doporučení Výboru ministrů členských zemí Rady Evropy ve věci zjednodušení řízení č. R (87) 18 přijaté dne 17.9.1987.

¹⁴⁰ Právní úprava ve znění zákona č. 48/1973 Sb., o změně trestního řádu.

l písm.a)). V této souvislosti vyvstává otázka, zda taková úprava není v rozporu s právem poškozeného uplatnit svůj nárok na náhradu škody ve smyslu ust. § 43 odst. 3, dle něhož tak může poškozený učinit nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování. Ti poškození, kteří nestihnou uplatnit svůj nárok do doby vydání trestního příkazu (o čemž nejsou soudem žádným způsobem předem informováni, doručuje se jim až samotný trestní příkaz, § 314 f odst. 2 věta první) jsou dle mého názoru zkráceni na svých právech domoci se náhrady škody způsobené trestným činem v rámci trestního řízení a rovněž zůstávají zcela opomenuta všechna ostatní procesní práva těchto poškozených, která vedou k ochraně jejich oprávněných zájmů (srov. výše; tato skutečnost je o to tristnější, že trestní příkaz je konečným rozhodnutím ve věci, proti němuž poškozený nemá právo podat opravný prostředek, viz. níže).

Opravným prostředkem proti trestnímu příkazu je *odpor* (§ 314g), jehož včasné podání (ve lhůtě osmi dnů od doručení trestního příkazu) má za následek zrušení trestního příkazu a nařízení hlavního líčení samosoudcem. Poškozenému se sice doručuje trestní příkaz (§ 314 f odst. 2 věta první), pokud uplatnil nárok na náhradu škody, poškozený však není osobou oprávněnou k podání odporu ve smyslu ust. § 314g odst. 1 (v neprospěch obviněného tak může učinit jen státní zástupce). Platná právní úprava jednak zcela neodůvodněně nestanoví povinnost doručit trestní příkaz také poškozeným, kteří neuplatnili v rámci trestního řízení nárok na náhradu škody (ať již proto, že tak nestihli učinit, nebo proto, že nárok na náhradu škody v adhezním řízení nemají) a zkracuje tak jejich právo na informace v trestním procesu, neboť v tomto případě se může jednat o konečné rozhodnutí ve věci, které se oprávněných zájmů poškozeného zřejmě dotýká. Poškozený dále nemá dle platné právní úpravy žádnou možnost domáhat se cestou řádného opravného prostředku zrušení trestního příkazu, přestože se jedná o rozhodnutí, kterým se podobně jako rozsudkem ve standardním řízení rozhoduje o jeho nároku na náhradu škody. Postavení poškozeného při rozhodování soudu trestním příkazem je tedy neopodstatněně horší než jeho postavení v klasickém procesu (poškozený je také zcela neodůvodněně znevýhodněn ve svém procesním postavení oproti obviněnému, kterému právo podat odpor přísluší, což je v rozporu s ústavní zásadou rovnosti procesních stran ve smyslu ustanovení čl. 37 odst. 3 LZPS).

b) Závěry pro postavení poškozeného v trestním procesu

Institut trestního příkazu je z hlediska procesní ekonomie nesporným pozitivem (má vliv na zrychlení, zefektivnění i zlevnění řízení). Pro poškozeného je v případě, že tento stačil ještě před jeho vydáním uplatnit nárok na náhradu škody a soud jeho návrhu zcela vyhověl, bezesporu taky v mnoha ohledech přínosem. Jinak tomu je ale v případech, kdy poškozený svůj nárok v řízení uplatnit nestihl a v případech, kdy je poškozený přesvědčen, že soud o jeho nároku rozhodl nesprávně. Rovněž nelze opomenout ani zájem poškozeného na spravedlivém potrestání pachatele, tedy skutečnost, že také výrok o vině a uloženém trestu (§ 314f odst. 1 písm. d)) se poškozeného přímo dotýká (také druh uloženého trestu může být v rozporu s oprávněnými zájmy poškozeného, např. při uložení peněžitého trestu dle ust. § 314e odst. 2 písm. d)).

Ochrana práv poškozeného však není současnou právní úpravou trestního příkazu dostatečně zajištěna. Poškozenému není v tomto typu řízení řádně umožněno uplatnit svůj nárok na náhradu škody, neboť zákon nestanoví soudu povinnost dotázat se poškozeného, zda uplatňuje v řízení náhradu škody předtím, než přistoupí k vydání trestního příkazu. Poškozený dále nemá žádnou možnost využít svých procesních práv a fakticky ovlivnit výsledek řízení (např. svou svědeckou výpovědí) a je mu odepřeno i právo podat proti rozhodnutí o jeho nároku opravný prostředek.

De lege ferenda by dle mého názoru bylo vhodné zvolit takovou úpravu, která by poškozenému přiznala alespoň stejné postavení jako ostatním procesním subjektům a lépe zajistila jeho ochranu, konkrétně pak navrhuji změnit stávající právní úpravu trestního příkazu tak, aby se soudu stanovila povinnost dotázat se poškozeného na jeho vyjádření ve věci, zejména zda uplatňuje nárok na náhradu škody ve smyslu ust. § 43 odst. 3, aby se trestní příkaz nadále doručoval všem poškozeným bez ohledu na to, zda v řízení uplatnili nárok na náhradu škody, a konečně aby byl poškozený zahrnut do okruhu osob oprávněných k podání odporu proti trestnímu příkazu, minimálně co do výroku o náhradě škody, nejlépe pak i ohledně výroku o vině a trestu.

3.2.2. Podmíněné zastavení trestního stíhání

a) Charakteristika institutu

Podmíněné zastavení trestního stíhání bylo jako první moderní typ odklonu zakotveno do trestního řádu novelou provedenou zákonem č. 292/1993 Sb. a je upraveno zejména v ustanoveních § 307 a § 308.

Smyslem tohoto institutu je dle důvodové zprávy kromě zrychlení a zefektivnění trestního řízení také odlehčení orgánům činným v trestním řízení tak, aby nebylo nutné provádět celé trestní řízení v případech, kde lze jeho účelu dosáhnout jednodušším způsobem. Jde o zvláštní způsob ukončení trestního stíhání bez rozhodnutí o vině obviněného, který klade si klade za cíl na vyřešení konfliktu v souladu se zájmem poškozeného (aby mu byla rychle a reálně nahrazena škoda způsobená trestnou činností) i zájmem obviněného (především vyvarování se odsouzení za trestný čin) za současného preventivně – výchovného působení na obviněného, a v širších souvislostech i v zájmu veřejném.

Podmíněně zastavit trestní stíhání může usnesením soud a v přípravném řízení státní zástupce (od sdělení obvinění) za splnění podmínek stanovených v ustanovení § 307 odst. 1:

- *jde o řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let* (předpokladem je řádné zjištění skutkového stavu věci, rozhodné jsou trestní sazby uvedené ve zvláštní části trestního zákona bez modifikací stanovených v § 79, § 42 a § 44 TZ¹⁴¹);
- *obviněný se k činu doznal* (dobrovolně, zákonodárce měl na mysli doznání ke spáchanému skutku, akceptace kvalifikace skutku je obsažena v jeho souhlasu se zastavením trestního stíhání¹⁴²);
- *obviněný nahradil škodu, pokud byla trestným činem způsobena, nebo s poškozeným o její náhradě uzavřel dohodu, anebo učinil jiná potřebná opatření k její náhradě* (např. složil peněžní částku do soudní úschovy, nahlásil vznik škody jako pojistné události a poskytnul potřebnou součinnost pojišťovně, uzavřel dohodu se zaměstnavatelem o srážkách ze mzdy, zajistil plnění jinou osobou, postoupil pohledávku, zřídil zástavní právo apod., viz níže);

¹⁴¹ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P., a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. I. vydání. Praha: C.H.Beck, 1999. S. 464.

¹⁴² Pípek, J. Podmíněné zastavení trestního stíhání. I. část. Právo a podnikání, 1994, č. 4. S. 11.

- *obviněný projevil souhlas s tím, aby věc byla vyřízena rozhodnutím o podmíněném zastavení trestního stíhání (souhlasu poškozeného zde třeba, přesto by orgány činné v trestním řízení měly přezkoumat příčiny eventuálního nesouhlasu poškozeného; pokud však nesouhlas poškozeného vychází pouze z jeho osobního přesvědčení, že nebyl v plném rozsahu odškodněn, nebo jestliže poškozený vůbec nesouhlasí s tímto způsobem vyřízení věci, přestože obviněný učinil opatření k náhradě škody a také ostatní podmínky jsou splněny, lze postupovat dle § 307 odst. 1¹⁴³);*
- *vzhledem k osobě pachatele, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze takové rozhodnutí důvodně považovat za dostačující.*

Rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání je fakultativním rozhodnutím (na jeho vydání není právní nárok) *dočasné (mezitímní) povahy*, obviněnému se stanoví zkušební doba (v trvání šest měsíců až dva roky, § 307 odst. 2), po kterou mu může soud uložit dodržování přiměřených omezení a povinností směřujících k tomu, aby vedl řádný život, zejména uloží obviněnému nahradit ve zkušební době škodu poškozenému, pokud obviněný s poškozeným uzavřeli dohodu o způsobu její náhrady (§ 307 odst. 3, 4 – dále může přicházet v úvahu např. zákaz konzumace alkoholu nebo drog nebo příkazy jako uložení podrobit se medicínské nebo psychoterapeutické péči). Vede-li obviněný v průběhu zkušební doby řádný život, nahradí způsobenou škodu a vyhoví i dalším uloženým podmínkám, rozhodne orgán, který trestní stíhání podmíněně zastavil, usnesením, že se osvědčil; jinak rozhodne, a to případně i během zkušební doby, že se v trestním stíhání pokračuje (§ 308 odst. 1). Stejně tak platí fikce osvědčení i v případě, že tento orgán do jednoho roku od uplynutí zkušební doby bez zavinění obviněného o jeho případném osvědčení nerozhodne (§ 308 odst. 2). Právní mocí rozhodnutí o osvědčení nebo uplynutím shora uvedené lhůty nastávají účinky zastavení trestního stíhání (jde o *rozhodnutí meritorní*, které zakládá překážku věci rozsouzené – *rei iudicatae*).

b) Účast poškozeného při rozhodování o podmíněném zastavení trestního stíhání

Poškozený má při rozhodování o podmíněném zastavení trestního stíhání důležité postavení, neboť jeho zájem na plném odškodnění následků trestného činu

¹⁴³ Srov. R. č. 51/1998 Sb. tr. r.

v tomto případě dostává přednost před veřejným zájmem na odsouzení a potrestání pachatele.

Poškozenému náleží v podstatě stejná *procesní práva* jako v klasickém řízení. Poškozený může v první řadě učinit podnět soudu, popř. státnímu zástupci k rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, neboť takový způsob vypořádání pro něj může být v mnoha směrech výhodnější. Poškozený se dále může účastnit mediačního procesu s obviněným a může uplatnit svůj nárok na náhradu škody kromě obvyklého postupu dle ustanovení § 43 odst. 3 dostatečně průkazným způsobem také přímo vůči obviněnému (ustanovení § 307 odst. 1 totiž požaduje, aby se obviněný vypořádal s poškozeným ohledně náhrady škody, ale již nestanoví, zda má na mysli poškozeného, který žádá náhradu škody ve smyslu ustanovení § 43 odst. 3, či nikoliv). Je však vhodné, aby poškozený učinil podání ve smyslu shora cit. zákonného ustanovení, aby se nestalo, že nestihne včas uplatnit svůj nárok pro účely adhezního řízení v případě, že by trestní stíhání nebylo podmíněně zastaveno¹⁴⁴.

Postavení poškozeného je významně posíleno rovněž skutečností, že zákonnou podmínkou ve smyslu ustanovení § 307 odst. 1 je také povinnost obviněného vyřešit s poškozeným *otázku náhrady škody*. Podle judikatury lze podmíněně zastavit trestní stíhání i v případě trestného činu, který nebyla způsobena škoda uplatnitelná v adhezním řízení¹⁴⁵; osobně se domnívám, že v těchto případech je velmi důležité posoudit náležitě okolnosti konkrétního případu a zvážit, zda by nebylo vhodnější zvolit jiný postup, protože při podmíněném zastavení trestního stíhání zde odpadá jediná sankce v podobě náhrady škody a tím i morální satisfakce poškozenému. Citované ustanovení dává na výběr tři rovnocenné alternativy, není vyloučena ani jejich kumulace. Poškozený přitom může po poškozeném požadovat tu z nich, která je pro něj z hlediska náhrady škody nejvýhodnější. Je třeba také přihlížet k možnostem a schopnostem obviněného, popř. k povaze a rozsahu škody, k obecným možnostem její náhrady a k tomu, zda nebude škoda vypořádána jiným subjektem (např. v případě pojištění odpovědnosti za škodu)¹⁴⁶.

¹⁴⁴ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C.H.Beck, 2000. S. 68-69.

¹⁴⁵ Srov. R. č. 47/1996 Sb. tr. r.

¹⁴⁶ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P. *Op. cit.* S. 70.

Obviněný je povinen nahradit škodu zásadně v celém rozsahu, a to ve vztahu ke všem poškozeným¹⁴⁷. Ustanovení § 307 odst. 1 ale nevylučuje, aby poškozený s obviněným uzavřeli dohodu o výši požadované náhrady nebo i o tom, že ji poškozený nebude požadovat vůbec. V literatuře se objevil názor, že tato dohoda umožňuje i jiná náhradní řešení, např. plnění ve prospěch různých obecně prospěšných účelů nebo jiná než peněžitá plnění ve prospěch poškozeného a jeho rodiny v podobě různých služeb či prací, která nepřekračují rámec zákonný nebo morální¹⁴⁸. S tím lze souhlasit, dohoda o výši škody by měla být zcela v dispozici poškozeného a obviněného, orgány činné v trestním řízení by měly pouze dohlížet, aby takové ujednání bylo dobrovolně učiněné, nebylo v rozporu se zákonem apod. Uzavření dohody o náhradě škody musí být spolehlivě ověřeno (dalšími důkazy), nelze se spokojit jen s tvrzením obviněného, že se s poškozeným již dohodnul¹⁴⁹.

Proti usnesení o podmíněném zastavení trestního stíhání (dle § 307 odst. 1) a proti usnesení o osvědčení obviněného ve zkušební době nebo o tom, že se v trestním stíhání pokračuje (dle § 308 odst. 1), má poškozený *právo podat stížnost*, která má odkladný účinek. Jedná se o významné oprávnění poškozeného, zejména s ohledem na skutečnost, že aplikace institutu podmíněného zastavení trestního stíhání je v trestním řízení možná i bez souhlasu poškozeného. Trestní řád přiznává toto oprávnění každému poškozenému ve smyslu ust. § 43 odst. 1¹⁵⁰ a proto se mu doručuje opis usnesení (§ 137 odst. 1). Poškozený se může domáhat především toho, aby věc vůbec nebyla vyřešena podmíněným zastavením trestního stíhání obviněného, dále si může stěžovat na způsob, jakým došlo k vypořádání jeho nároku, nebo může podat stížnost i z jakéhokoliv jiného důvodu anebo i bez uvedení důvodu. Mimo to je poškozený také oprávněn dát podnět k rozhodnutí dle § 308 odst. 1, jestliže obviněný nesplnil smlouvenou povinnost nahradit škodu ve zkušební době. Toto aktivní oprávnění rovněž zcela respektuje oprávněné zájmy poškozeného a posiluje jeho postavení v procesu.

¹⁴⁷ Srov. R. č. 25/1998 Sb. tr. r.

¹⁴⁸ Pipek, J. Podmíněné zastavení trestního stíhání. 1. část. Právo a podnikání, 1994, č. 4. S. 12-13.

¹⁴⁹ Srov. R. č. 31/1994 Sb. tr. r.

¹⁵⁰ Srov. R. č. 37/1997-II. Sb. tr. r.

c) Závěry pro postavení poškozeného v trestním procesu

Institut podmíněného zastavení trestního stíhání je pro poškozeného bezesporu velkým přínosem, neboť plně respektuje jeho oprávněné zájmy, zejména zájem na rychlou a skutečnou náhradu škody. Poškozený má při jeho aplikaci významné postavení, neboť je účastníkem mediace a podílí se na tak na splnění podmínek nutných pro jeho aplikaci. Pozitivem pro poškozeného je rovněž skutečnost, že mu trestní řád přiznává velkorysé právo stížnosti proti všem rozhodnutím orgánů činných v trestním řízení v souvislosti s aplikací tohoto institutu.

3.2.3. Narovnání

a) Charakteristika institutu

Ustanovení §§ 309 až 314, kterými je upraveno rozhodování o narovnání, byly zavedeny do trestního řádu jeho novelou provedenou zákonem č. 152/1995 Sb.

Smyslem narovnání je podobně jako při podmíněném zastavení trestního stíhání zrychlení a zefektivnění řízení, u narovnání je však více zdůrazněn zájem na tom, aby obviněný odčinil všechny škodlivé následky svého jednání, tzn. aby došlo nejen k náhradě škody, ale aby byly skutečně urovnány vzájemné vztahy obviněného a oběti. Institut narovnání tak zcela upřednostňuje zájmy poškozeného před zájmem státu na odsouzení a potrestání pachatele. Trestní represi do jisté míry nahrazuje kromě povinnosti náhrady škody poškozenému také povinnost obviněného k dalšímu plnění, které věnuje na obecně prospěšné účely (srov. níže). Narovnání je i významný prostředek trestní prevence, pachatel je zde vtažen do problémů poškozeného, aby si uvědomil rozsah, závažnost a dopad spáchaného trestného činu na poškozeného, aby byl motivován aktivně se podílet na odstranění a sám na sobě pocítil nesprávnost svého počínání, aby si napříště vážil zájmů a hodnot narušených trestným činem a vyvaroval se jejich opakování¹⁵¹.

Narovnání je ve své podstatě *dohodou mezi poškozeným a obviněným, jejíž platnost je podmíněna schválením soudu, resp. státního zástupce, které má procesní důsledky zastavení trestního stíhání*. O schválení narovnání rozhoduje soud - v hlavním líčení (§ 223a) nebo mimo něj ve veřejném zasedání (§ 188 odst. 1 písm. f),

¹⁵¹ Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H.Beck, 2000. S. 82.

§ 231 odst. 1) – a v přípravném řízení státní zástupce (§ 309 odst. 1). Na rozhodnutí o schválení narovnání není právní nárok.

Podmínky pro aplikaci narovnání stanoví kumulativně ust. § 309 odst. 1:

- *- jde o řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let (předpokladem je řádné zjištění skutkového stavu věci, rozhodné jsou trestní sazby uvedené ve zvláštní části trestního zákona bez modifikací stanovených v § 79, § 42 a § 44 TZ¹⁵²);*
- *obviněný prohlásí, že spáchal skutek, pro který je stíhán, a nejsou důvodné pochybnosti o tom, že jeho prohlášení bylo učiněno svobodně, vážně a určitě (takové prohlášení však nelze považovat za doznání a přihlížet k němu v případném dalším řízení jako k důkazu, § 314);*
- *obviněný uhradí poškozenému škodu způsobenou trestným činem, nebo učiní potřebné úkony k její úhradě, případně jinak odčini újmu vzniklou trestným (viz níže);*
- *obviněný složí na účet soudu nebo v přípravném řízení na účet státního zastupitelství peněžní částku určenou konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům, a tato částka není zřejmě nepřiměřená závažnosti trestného činu (tato částka do jisté míry kompenzuje újmu způsobenou na veřejném zájmu; ustanovení § 312 odst.1 vymezuje okruh subjektů, které mohou tuto částku přijmout, přičemž příjemce může určit sám obviněný. Z hlediska poškozeného je významný odst. 2 cit. ustanovení, dle něhož musí obviněný z této částky určit nejméně 50% státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytovanou podle zvláštního zákona¹⁵³, k výši podílu by se měl obviněný vyjádřit. V případě, že peněžitou částku nelze předat nebo ji příjemce určený obviněným odmítne přijmout, rozhodne o náhradním příjemci soud usnesením podle § 362 odst. 2);*
- *obviněný a poškozený projeví souhlas s tím, aby věc byla vyřízena rozhodnutím o schválení narovnání (dobrovolně a způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti, § 59 odst. 1);*

¹⁵² Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P., a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1999. S. 468.

¹⁵³ Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnuté peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů, v platném znění

- soud, popř. státní zástupce považuje takový způsob vyřízení věci za dostačující vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného činu, k míře, jakou byl trestným činem dotčen veřejný zájem, k osobě obviněného a jeho osobním a majetkovým poměrům (na základě samostatného posouzení každého jednotlivého případu).

Rozhodnutí o schválení narovnání (usnesení) je definitivní, neboť kromě dalších náležitostí stanovených v ust. § 311 odst. 1 obsahuje též *výrok o zastavení trestního stíhání* pro skutek, ve kterém je spatřován trestný čin, jehož se narovnání týká (§ 311 odst. 1), po nabytí právní moci tedy zakládá překážku věci rozsouzené (*rei iudicatae*) a je vykonatelné. Dle § 313 se rozhodnutí o narovnání eviduje v Rejstříku trestů jako jiná významná skutečnost pro trestní řízení¹⁵⁴.

b) Účast poškozeného při rozhodování o narovnání

Postavení poškozeného při rozhodování o narovnání je velmi významné a ještě silnější než při rozhodování o podmíněném zastavení trestního stíhání, tímto trestním postupem může být totiž řešena jen trestní věc, kde byla způsobena škoda a kde figuruje *poškozený* (ve smyslu ust. § 43 odst. 1, 2, srov. výše)¹⁵⁵, bez ohledu na to, zda by jinak ve standardním průběhu trestního stíhání mohl v adhezním řízení uplatňovat nárok na náhradu škody (§ 43 odst. 3) či nikoliv¹⁵⁶. V literatuře zazněl názor, zda by nebyla vhodnější taková úprava, aby obviněný byl povinen nahradit škodu všem poškozeným, kteří podle § 43 odst. 3 uplatnili nárok na náhradu škody, ale souhlas s narovnáním a vlastní dohodu o narovnání by s obviněným uzavírala pouze osoba bezprostředně poškozená trestným činem (oběť trestného činu)¹⁵⁷. Taková úprava by zřejmě více odpovídala smyslu a účelu institutu narovnání, protože předpokládá vyjednávání obviněného pouze s osobami, s nimiž s poškozený dostal do přímého konfliktu, který má být v rámci narovnání řešen. Narovnání by se tak kromě náhrady škody více koncentrovalo na skutečnou nápravu narušených vztahů mezi obviněným a poškozeným (obětí trestného činu).

¹⁵⁴ Srov. ust. § 2 odst. 1 zákona č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů, v platném znění

¹⁵⁵ Srov. Císařová, D. a kol. Trestní právo procesní. Praha: Linde a.s., 1999. S. 412.

¹⁵⁶ Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H.Beck, 2000. S. 122.

¹⁵⁷ Rizman, S., Šámal, P., Sokolář, A. K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení. Trestní právo, 1997, č. 4. S. 11-12.

Poškozený je při narovnání (na rozdíl od podmíněného zastavení trestního stíhání) oprávněn vyslovit *souhlas s narovnáním*, který je podmínkou aplikace tohoto institutu. Poškozený nesmí být k udělení souhlasu nijak donucován, jeho nesouhlas je absolutní překážkou postupu podle §§ 309 an., i když vychází pouze z jeho přesvědčení, že nebyl v plném rozsahu odškodněn, přestože jinak jsou splněny všechny zákonné podmínky pro aplikaci tohoto odklonu, a to i za situace, kdy soud důvodně pokládá opatření učiněná obviněným za dostačující¹⁵⁸ (poškozený totiž může mít zájem na tom, aby proběhlo standardní trestní řízení a pachatel byl odsouzen a potrestán, přestože způsobenou škodu již nahradil). Pokud je poškozených více, je třeba souhlasu každého z nich. Poškozený má také právo vzít udělený souhlas s narovnáním výslovným prohlášením zpět.

Poškozenému přísluší při rozhodování o narovnání obdobná *procesní práva* jako při rozhodování o podmíněném zastavení trestního stíhání (viz výše). Při narovnání ale může poškozený požadovat po obviněném odčinění všech škodlivých následků, tedy nejen majetkové škody, ale i jiné (nemajetkové) újmy, která byla způsobena trestným činem a lze ji odčinit (např. bolestného, náhrady za ztížení společenského uplatnění apod.). *Způsob náhrady škody a její výše* je předmětem procesu mediace. Poškozený má právo požadovat po obviněném tu z alternativ daných v ustanovení § 309 odst. 1, která je pro něj nejvýhodnější. Přitom je třeba přihlížet též k povaze a rozsahu škody či jiné újmy, k obecným možnostem její náhrady a k tomu, zda nebude škoda (újma) vypořádána jiným subjektem (např. v případě pojištění odpovědnosti za škodu)¹⁵⁹. Na rozdíl od podmíněného zastavení trestního stíhání ale zde nestačí pouhé uzavření dohody o náhradě škody v budoucnu, podmínky narovnání na straně obviněného jsou zpřísněny (neboť účinky narovnání jsou pro něj daleko příznivější) a postavení poškozeného je posíleno (v úvahu by přicházela pouze taková dohoda, jejíž plnění by bylo zajištěno některým z občanskoprávních zajišťovacích institutů, např. ručením). Obviněný je zásadně povinen nahradit způsobenou škodu (odčinit újmu) v celém rozsahu a všem poškozeným, a to zejména jejím uhrazením v penězích nebo se souhlasem poškozeného uvedením věci v předešlý stav. Další možností je, aby obviněný učinil potřebné úkony k úhradě škody (ve smyslu § 309

¹⁵⁸ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H.Beck, 2000. S. 122.

¹⁵⁹ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P. Op. cit. S. 123.

odst. 1) písm. b)). Takovými úkony se rozumí např. složení peněžní částky do soudní úschovy, nahlášení vzniku škody jako pojistné události a poskytnutí potřebné součinnosti pojišťovně apod., u narovnání je však nutná dohoda na tomto postupu s poškozeným¹⁶⁰. Jinak odčinit újmu vzniklou trestným činem může obviněný zejména v případech, kdy následkem trestného činu není jen majetková škoda (včetně škody na zdraví), ale i újma jiné povahy, kterou nelze vyjádřit penězi (např. újma na cti, svobodě a důstojnosti, soukromí, listovním tajemství apod.). Forma odčinění závisí vždy na dohodě v návaznosti na okolnosti konkrétního případu. Obviněný může poskytnout poškozenému a jeho rodině finanční kompenzaci, nějaké osobní služby nebo uveřejnit omluvu ve sdělovacích prostředcích apod. Z hlediska poškozeného je výhodné, aby obviněný stvrdil svůj závazek formou notářského zápisu, protože ten je exekučním titulem v občanskoprávním řízení (§ 274 o.s.ř.).

Před rozhodnutím o narovnání soud a v přípravném řízení státní zástupce *poškozeného vyslechně* (stejně tak i obviněného, § 310 odst. 1). U poškozeného nejde o výslech svědka, ale o výslech *sui genesis*, kdy soud, resp. státní zástupce zjišťuje skutečnosti důležité pro rozhodnutí o narovnání, zejména okolnosti jednání mezi poškozeným a obviněným, otázku výše škody a způsob její náhrady a zda poškozený souhlasí s narovnáním (před výslechem je poškozeného o jeho právech, jakož i o podstatě institutu narovnání poučit, § 310 odst. 2).

Poškozený je i přesto, že rozhodnutí o narovnání je podmíněno jeho souhlasem, *oprávněn k podání stížnosti* proti tomuto rozhodnutí, jež má odkladný účinek (podobně jako obviněný a státní zástupce, § 223a odst. 2). Jedná se o významné procesní oprávnění poškozeného, které plně respektuje oprávněné zájmy poškozeného a dále posiluje jeho postavení při aplikaci tohoto typu odklonu.

Usnesení o schválení narovnání má právní účinky definitivního zastavení trestního stíhání a po nabytí právní moci již na obviněného nelze působit, aby nahradil škodu nebo jinak odčinil újmu způsobenou trestným činem. Justiční orgány by se proto měly snažit o to, aby náhrada škody byla pokud možno vyřešena před tímto rozhodnutím. Nesplní-li totiž obviněný své závazky z narovnání, uspokojení poškozeného je značně ztíženo a časově oddáleno. Není-li jeho pohledávka zajištěna některým ze zajišťovacích institutů podle občanského zákoníku a nemá-li opatření učiněné obviněným povahu exekučního titulu, nezbyvá poškozenému než se obrátit se

¹⁶⁰ Novotný, F. a kol. Trestní kodexy. Praha: Eurounion, s.r.o., 1998. S. 860.

svým nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních, což zřejmě neodpovídá smyslu tohoto institutu.

c) Závěry pro postavení poškozeného v trestním procesu

Také institut narovnání je pro poškozeného velkým přínosem. Narovnání jde v otázce respektování oprávněných zájmů poškozeného ještě dále než podmíněné zastavení trestního stíhání, když kromě snahy o uspokojení zájmu poškozeného na rychlou a skutečnou náhradu škody usiluje také o urovnání narušených vztahů mezi pachatelem a poškozeným a odčinění i jiné (nemajetkové) újmy způsobené trestným činem. Poškozený má při jeho aplikaci významné postavení, neboť je účastníkem mediace a jeho souhlas a uzavření dohody o narovnání s obviněným jsou podmínkami pro rozhodnutí o narovnání soudem, resp. státním zástupcem. Pozitivem pro poškozeného je rovněž skutečnost, že mu trestní řád přiznává právo stížnosti proti rozhodnutí soudu, popř. státního zástupce o schválení narovnání.

3.2.4. Výzkumy a společné závěry

Postavení poškozeného je při aplikaci shora uvedených alternativních postupů v trestním řízení značně posíleno (s výjimkami uvedenými shora u institutu trestního příkazu). Zejména u institutu podmíněného zastavení trestního stíhání a ještě více u narovnání je poškozenému umožněno aktivně se zapojit do řešení trestní věci a dosáhnout mnohdy náhrady škody za výhodnějších podmínek než ve standardním řízení. Rozhodnutí o narovnání je dokonce podmíněno souhlasem poškozeného, poškozený má tedy v tomto typu odklonu nezastupitelnou roli. Obětem trestných činů se také dostává jisté morální satisfakce, zejména při užití institutu narovnání. Pozitivem je dále poměrně široké právo stížnosti poškozeného proti rozhodnutím v souvislosti s podmíněným zastavením trestního stíhání a o schválení narovnání. Z hlediska oprávněných zájmů poškozeného jsou tedy tyto instituty velkým plusem platné právní úpravy.

Také pro *obviněného* představují tyto instituty spoustu pozitiv – společnost tímto způsobem dává obviněnému šanci, aby odčinil újmu, kterou způsobil, a pokusil se o urovnání narušených vztahů, odměnou za jeho snahu je mu podmíněné nebo definitivní zastavení trestního stíhání a nebude mít ani záznam v rejstříku trestů.

Konečně i *veřejný zájem* je zde zastoupen v nemalé míře. Zacházení s pachatelem na svobodě je méně nákladné a na rozdíl od výkonu trestu odnětí

svobody nevede k jeho desocializaci, nezpůsobuje mu žádné dodatečné sociální, psychické a morální škody, umožňuje hledat a odstraňovat sociální příčiny kriminality, výchovně na pachatele působit, a mnohdy je také účinnější, hlavně ve vztahu k recidivě. Velmi vhodná je z hlediska výchovného působení aplikace těchto institutů u mladistvých pachatelů a měla by proto být jednoznačně preferována před jinými způsoby řešení trestní věci. Dalšími přednostmi těchto institutů jsou individuální přístup a klidná atmosféra směřující k vyřešení konfliktu, kooperace a aktivní zapojení obou stran konfliktu, urychlení trestního řízení a odlehčení soudům, u narovnání také peněžitý příspěvek na obecně prospěšné účely (opodstatněnou a přínosnou změnou bylo i stanovení povinnosti přispívat do fondu na pomoc obětem trestné činnosti).

Velkou roli mají *orgány činné v trestním řízení*, jejichž úkolem je kvalifikovaně vybírat, který případ je a který není vhodný k alternativnímu řešení věci, a pečlivě posoudit, jaký způsob vyřízení věci je v daném konkrétním případě nejvhodnější. Předpokladem úspěchu je, aby justiční orgány aplikovaly tyto instituty s přesvědčením o jejich správnosti a smysluplnosti, aby dobře rozuměly jejich účelu a snažily se je využívat všude tam, kde jsou pro to vhodné podmínky. Nové instituty nemají v českém trestním řízení takovou tradici jako v jiných zemích (srov. níže) a dosud se ani nevytvořila dostatečná judikatura, soudy i státní zastupitelství jsou proto někdy až příliš konzervativní a tyto alternativní přístupy (s výjimkou trestního příkazu, srov. níže) nejsou v dostatečné míře využívány.

Nejdůležitějším zdrojem informací o využívání shora popsaných alternativních typů řízení v trestním procesu je trestní *statistická evidence soudů a státních zastupitelství*, kterou zpracovává každoročně odbor informatiky Ministerstva spravedlnosti ČR a která je veřejně přístupná na webových stránkách ministerstva¹⁶¹, a dále *výzkumy provedené Institutem pro kriminologii a sociální prevenci*¹⁶². Tyto výzkumy sice proběhly za poměrně krátkou dobu po zavedení těchto institutů do českého právního řádu (u podmíněného zastavení trestního stíhání v letech 1994 a 1995 a u narovnání v letech 1995, 1996 a 1997), kdy se s nimi odborná praxe i

¹⁶¹ www.justice.cz - poslední zveřejněné statistiky jsou v současné době statistiky z roku 2005 mapující rok 2004.

¹⁶² Kotulan, P. Výzkum institutu podmíněného zastavení trestního stíhání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996. Rozum, J., Kotulan, P., Vojtěch, J. Výzkum institutu narovnání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1999.

veřejnost teprve seznamovala, a novější výzkumy zatím bohužel nejsou k dispozici, i tak lze však z těchto pramenů vyvodit jisté závěry.

V praxi je *nejvíce využíván institut trestního příkazu* (tak např. v roce 2004 bylo touto formou vyřízeno přibližně 53,5 % všech věcí, které napadly), který je mezi soudci velmi oblíben pro svou nenáročnost a efektivitu. Tato skutečnost je však z hlediska poškozeného alarmující, neboť ochrana jeho oprávněných zájmů není při aplikaci tohoto institutu dle platné právní úpravy ve všech případech zabezpečena (srov. výše).

Podmíněným zastavením trestního stíhání bylo ukončeno jen minimum trestních věcí (v roce 2004 jen asi 2,8 % věcí, které napadly), častěji k němu přitom docházelo ve fázi přípravného řízení než v řízení před soudem, což je v souladu se záměrem odklonit trestní řízení od jeho klasického průběhu co nejdříve (podle statistik však nejsou výjimečné ani takové případy, kdy soud rozhodne tímto způsobem v určitém okrese až o 100% více než tamní státní zastupitelství). Intenzita využití tohoto institutu je tedy různá u jednotlivých krajů i okresů nejen s ohledem na strukturu nápadu jednotlivých věcí, ale i podle přístupu každého jednotlivého státního zástupce či soudce. Jako příčina nízké aplikace institutu podmíněného zastavení trestního stíhání se uvádí také větší časová i administrativní náročnost pro vydání rozhodnutí. Jednou ze zkoumaných otázek při dotazníkovém šetření provedeném v roce 1995 byla i otázka *způsobu náhrady škody* způsobené trestným činem. Nejčastěji byla tato zákonná podmínka aplikace institutu splněna ze strany obviněného plnou náhradou škody poškozenému (téměř u 70% případů), další způsoby byly již méně časté. Podrobnější údaje o poškozených se nepodařilo zjistit, lze jen konstatovat, že se většinou nebrání jednání s obviněným o náhradě škody, ale nevyvíjejí ani podstatnější aktivitu k dosažení oboustranně vhodného řešení.

Pokud se jedná o institut narovnání, *podíl rozhodnutí o schválení narovnání na celkovém trestním nápadu je minimální* a bohužel nehraje žádnou významnou roli (v roce 2004 pouhá 0,22%). Různost jeho aplikace u jednotlivých soudů a státních zastupitelství je přitom markantní (tak např. u Okresního soudu v Prachaticích činí tento poměr 2,7 %, u více než třetiny okresních soudů nebylo narovnání schváleno ani v jednom případě). Příčiny této nerovnoměrnosti jsou jak objektivní (nefunkční či přetížená mediace v řadě okresů, zejména agendou obecně prospěšných prací), tak i subjektivní (postoj orgánů činných v trestním řízení k institutu narovnání). *Náhrada škody* byla podobně jako u podmíněného zastavení trestního stíhání nejčastějším

způsobem uspokojení poškozeného (asi u 66% případů), nejčastěji formou peněžní náhrady, méně již vrácením věci. Výše peněžitého plnění přitom zpravidla odpovídala výši vyčíslené škody, vyšší plnění bylo poskytováno častěji u dopravních nehod, kde došlo k těžkým nebo smrtelným následkům. Jinak byla nemateriální újma odčiněna pouze výjimečně (výkonem osobních prací). Nezastupitelnou roli mají při přípravě podkladů pro rozhodnutí pracovníci Probační a mediační služby (téměř 50% dohod bylo uzavřeno při mimosoudním vyjednávání). Domnívám se, že personální posílení této složky (pracovníky specializovanými pouze na mediaci) by podstatně změnilo poměr věcí skončených narovnáním ve prospěch uzavřených dohod. Také by dle mého názoru bylo ku prospěchu více propojit spolupráci orgánů činných v přípravném trestním řízení s mediátory tak, aby mediátor mohl jako specialista osobně provést výběr, které z napadených věcí jsou vhodné k mediaci (v praxi dnes běžně předkládá mediátorovi vybrané spisy orgán činný v přípravném trestním řízení dle svého uvážení).

Právní úprava odklonů v českém trestním procesu je ještě poměrně „mladá“ a teprve se ukazují její výhody i nevýhody v praxi. Přesto lze na závěr shrnout, že *přednosti alternativních řešení trestních věcí výrazně převažují nad jejich nedostatky*. Hlavně pro poškozené, ale i pro obviněné představují zcela nový rozměr řešení trestních věcí. Zákonodárce by se měl při budoucí rekodifikaci zaměřit na problémy, se kterými se praxe při aplikaci těchto institutů potýká a usilovat o jejich širší uplatnění (zejména mám na mysli posílení a reorganizaci činnosti mediačních pracovníků).

Odklony nemají v českém trestním právu takovou tradici jako v jiných státech (např. i v Německu), je tedy vhodné využít dlouholeté zahraniční zkušenosti s využíváním odklonů v praxi a čerpat z ní, nesmíme však přitom opomenout specifika české právní kultury, její historické tradice a reálné podmínky.

3.3. Odklony v německém trestním procesu. Srovnání.

3.3.1. Právní úprava odklonů dle StGB a StPO

Také v Německu je již tradičním institutem k řešení trestních věcí (zejména dopravních deliktů) *trestní příkaz*. Je upraven v ustanovení § 408 StPO, dle něhož může soud na návrh státního zástupce rozhodnout ve věci trestním příkazem, v němž

může obviněnému uložit pouze podmíněně odložený trest odnětí svobody v trvání maximálně jednoho roku a peněžitý trest (i oba tyto tresty vedle sebe), a dle okolností spáchaného činu i trest zákazu řízení motorových vozidel, trest propadnutí, odnětí nebo zničení věci a lze také upustit od potrestání ve smyslu ust. § 60 StGB. Protože právní konstrukce trestního příkazu v německém trestním procesu je až na nevýznamné výjimky téměř shodná s konstrukcí trestního příkazu v českém trestním procesu (srov. výše), nebudu se tímto institutem již dále blíže zabývat a zaměřím se více na další typy odklonu v německém trestním procesu (viz níže).

V Německu existuje možnost řešit trestní věci odklonem od standardního trestního řízení již od roku 1924, a to na základě ustanovení § 153 StPO (ve spojení s ust. § 380 StPO), který spolu s později doplněným ustanovením § 153a StPO (v roce 1975) tvoří *procesněprávní základ odklonů* v německém trestním řízení. Podle této úpravy může dnes státní zástupce se souhlasem příslušného soudu v určitých případech předběžně nebo konečně upustit od trestního stíhání nebo již zahájené řízení předběžně nebo konečně zastavit. Po vznesení obžaloby může trestní stíhání zastavit soud (až do zahájení hlavního líčení se souhlasem státního zástupce a obžalovaného). Jedná se o alternativní možnosti ukončení trestního stíhání za užití tzv. principu oportunitity, tedy zastavení řízení přes existenci podezření o trestném činu¹⁶³.

V minulosti byla tato procesněprávní úprava odklonů často kritizována. Tak např. Patsourakou ve své monografii¹⁶⁴ poukazuje na nedostatek legitimacy tohoto instrumentu trestněprocesní praxe a domnívá se, že idea vyrovnání mezi pachatelem a obětí by měla být uskutečněna v dalším vývoji trestního procesu tím, že bude kladen důraz na zájmy poškozeného na povinnost obviněného k odškodnění. Možnost zastavení trestního stíhání dle ust. § 153a StPO sice explicitně předpokládá náhradu škody a narovnání (TOA), slovní vyjádření citovaného ustanovení je však normuje jako fakultativní opatření justice¹⁶⁵. Také v současnosti je v literatuře na narovnání

¹⁶³ Schröder, F.-C. Strafprozessrecht, 2. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 1997. S. 40.

¹⁶⁴ Patsourakou, S. N. Die Stellung des Verletzten im Strafrechtssystem. Bonn: Forum Verlag Godesberg, 1994. S. 222-223.

¹⁶⁵ Gratzl, M. Die Reform der tschechischen Strafprozessordnung nach 1989: im Spannungsfeld von Rechtsstaatlichkeit, Verfassungsökonomie und Effizienz. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2002. S. 121.

(TOA) jednoznačně nahlíženo jako na trestněprávní opatření, nikoli jako na další možný právní následek trestného činu¹⁶⁶.

Německá právní teorie definuje pojem narovnání (Täter-Opfer-Ausgleich, TOA) jako blíže neupravenou alternativní cestu k řešení méně závažných a středně závažných trestněprávních konfliktů, ve kterých se nejde pouze o náhradu škody, ale především o psychickou újmu oběti. Princip je podobný jako v českém trestním procesu – obviněnému a poškozenému je nabídnuto, aby s pomocí zprostředkovatele (mediátora) našli takovou pro obě strany akceptovatelnou úpravu, která bude způsobit vyřešit nebo alespoň zmírnit konflikt mezi nimi vzniklý, příčiny a následky trestného činu. Cílem narovnání má být v první řadě uzavření „usmíření“ mezi pachatelem a obětí¹⁶⁷.

Německé narovnání (TOA) je zásadně *institutem trestního práva hmotného* (úprava v ust. §§ 46, 46a, 56 odst. 2, 56b odst. 2 bod 1 StGB ve spojení s ust. §§ 155a, 155b StPO). Při zavádění institutu narovnání (TOA) v roce 1994¹⁶⁸ byly v Německu rozhodujícími faktory dekriminlizace a depenalizace, tedy hlediska výhodná zejména pro pachatele trestných činů, obětem byla věnována jen minimální pozornost¹⁶⁹. Zákonodárce věnil ust. § 46a StGB - systematicky ne příliš šťastně¹⁷⁰ - mezi pravidla rozhodná pro stanovení výměry trestu. Podle citovaného ust. § 46a může nyní soud trest zmírnit nebo od něj dokonce zcela upustit, pokud „*pachatel ve snaze dosáhnout narovnání s poškozeným (TOA) svůj čin zcela nebo z převážné části vyrovná nebo se o jeho vyrovnání vážně pokoušel*“. Podle odst. 2 cit. ustanovení může být tato snaha pachatele (dosáhnout vyrovnání s poškozeným) významná při stanovení výše trestu. Soud a v přípravném řízení státní zástupce může trestní stíhání podmíněně

¹⁶⁶ Srov. např. Frehsee, D. Wiedergutmachung und Täter-Opfer-Ausgleich in: Schünemann, B., Dubber, M. D. (Hrg.) Die Stellung des Opfers im Strafrechtssystem: Neue Entwicklungen in Deutschland und in den USA. Köln: Heymanns, 2000. S. 126.

¹⁶⁷ Vgl. Hilger in Löwe-Rosenberg Die Strafprozessordnung und Gerichtsverfassungsgesetz. StPO. Grosskommentar, 25. Auflage, Band 6. Berlin, New York: de Gruyter, 2001. Vorbem. 5. Buch. 21 an.

¹⁶⁸ Již dříve bylo narovnání upraveno zákonem o soudnictví ve věcech mládeže, § 10 odst. 1 bod 7 Jugendgesetz (JGG).

¹⁶⁹ Císařová, D., Čížková, J. Několik poznámek k otázce narovnání jako zvláštního způsobu řízení, ratio legis a vztah k předpisům práva občanského. Trestní právo, 1998, č. 6. S. 10.

¹⁷⁰ Gratzl, M. Die Reform der tschechischen Strafprozessordnung nach 1989: im Spannungsfeld von Rechtsstaatlichkeit, Verfassungsökonomie und Effizienz. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2002. S. 120.

zastavit a odkázat obviněného na pokus o narovnání s poškozeným před příslušným mediačním střediskem, v případě uzavření dohody o narovnání pak může trestní stíhání zcela zastavit. Soud může také podmíněně odložit výkon trestu a uložit odsouzenému povinnosti, které by měly směřovat k zadostiučinění za spáchané bezprávi, zejména nařídít poškozenému, aby usiloval o narovnání s poškozeným (§§ 56 odst. 2, 56b, 57 odst. 3). Ve všech těchto případech zákon stanoví jako dostačující „snahu“ pachatele, aniž by formuloval bližší požadavky na toto snažení nebo blíže konkretizoval zamýšlené narovnání (TOA) mezi poškozeným a obviněným. Tuto úpravu považuji s ohledem na zájem poškozeného na skutečné náhradě škody jako nedostatečnou.

Souhlas poškozeného nebo jeho předchozí slyšení v řízení právní úprava dle § 153a StPO, stejně jako dle ostatních §§ 153 an. StPO, nepředvídá. Zastavit trestní stíhání podle § 153a StPO či upustit od podání obžaloby podle § 153b StPO ve spojení s § 46 StGB je tedy možné *i bez souhlasu poškozeného nebo i proti jeho výslovné vůli*¹⁷¹. Poškozenému přitom proti takovému rozhodnutí nepřísluší právo stížnosti¹⁷². Také Klageerzwingungsverfahren dle § 172 StPO je explicitně nepřípustné. Tato právní úprava představuje průlom do systému a podstatné okleštění možností poškozeného¹⁷³. Taková možná rozhodnutí o zastavení trestního stíhání „nad hlavami obětí“ jsou netransparentní a nepřinášejí pouze nebezpečí ztráty akceptace a autority trestní justice v očích poškozených, ale jsou i v rozporu se zamýšleným narovnáním následků trestného činu ve smyslu ust. § 153a StPO¹⁷⁴. Tato úprava tedy zřejmě oslabuje právní jistotu poškozeného. Do budoucna by se dle mého názoru měl německý zákonodárce více zaměřit na tuto otázku a zohlednit zájmy poškozeného tak,

¹⁷¹ Státní zástupce může se souhlasem soudu upustit od podání obžaloby dle § 153b odst. 1 tehdy, pokud na základě „snahy pachatele, dospět k vyrovnání s poškozeným“ (§ 46a StGB). lze přijmout usmíření mezi pachatelem a poškozeným. Tuto skutečnost lze zjistit z celkových okolností, přičemž mlčení oběti „z právně neospravedlnitelných důvodů“ lze přejít jako neodůvodněné, aniž by poškozenému příslušel nárok na zahájení Klageerzwingungsverfahren, tak: Tröndle, M. Strafgesetzbuch – Kommentar. § 46a StGB, 4.

¹⁷² Poškozenému má pouze právo podat mimořádný opravný prostředek, tzv. Dienstaufsichtsbeschwerde. Kleinknecht, T., Meyer-Gossner, K. Strafprozessordnung, Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen, 45. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2001. § 153a, 38.

¹⁷³ Schröder, F.-C. Strafprozessrecht, 2. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 1997. S. 103.

¹⁷⁴ Gratzl, M. Die Reform der tschechischen Strafprozessordnung nach 1989: im Spannungsfeld von Rechtsstaatlichkeit, Verfassungsökonomie und Effizienz. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2002. S. 118, 119.

že přizná poškozenému minimálně právo být slyšen v řízení a právo podat stížnost proti rozhodnutím dle §§ 153 an.

Domnívám se, že německá koncepce odklonů jednoznačně upřednostňuje zájmy obviněného a zájmy poškozeného nejsou současně dostatečně zohledněny. Právní úprava dává poškozenému jedinečnou možnost, aby se spolu s obviněným pokusil vyřešit konflikt způsobem pro obě strany výhodným, v tomto směru je tedy jeho postavení oproti klasickému trestnímu procesu posíleno. Na druhou stranu však oslabuje postavení poškozeného v tom směru, že jeho zájem na skutečné náhradě škody stejně jako zájem na morálním zadostiučinění nemusí být vždy uspokojeny.

3.3.2. Výzkumy a srovnání

Výzkumy provedené Ministerstvem spravedlnosti v letech 1999 až 2002¹⁷⁵ ukazují, že institut narovnání v německém právním prostředí s postupem dobře zakotvil a dnes má již v německém trestním procesu své neodmyslitelné místo.

Narovnání je většinou schvalováno již v přípravném řízení státním zástupcem (asi v 90% případů) nebo ihned po podání obžaloby soudem (asi v 7% případů). Je tedy nepochybné, že z hlediska procesní ekonomie a hlediska časového se jedná o velmi pozitivní institut.

Pokud se jedná o obsah dohody o narovnání, z výzkumu vyplývá, že asi v 70% případů je jím pouhá omluva, v dalších 25% případů náhrada škody, asi v 15% případů bolestné, asi v 5% případů výkon prací pro poškozeného a v 8% případů není výsledkem dohody dokonce žádné plnění. Dále bylo zjištěno, že z takto uzavřených dohod o narovnání byl jejich obsah skutečně naplněn zcela nebo alespoň zčásti přibližně u 80% případů (zde je třeba si uvědomit, že 70% z nich byly omluvy, k jejichž naplnění došlo zřejmě již před uzavřením dohody).

S ohledem na výše uvedené je zřejmé, že smyslem německého institutu narovnání je zejména depenalizace a dekriminalizace, jak již bylo uvedeno shora. Jeho hojné využívání v praxi umožňuje zejména jeho snadná aplikovatelnost díky obecné a jednoduché právní úpravě, která nestanoví přesný právní rámec ani podmínky pro jeho využití (viz výše), a dále také hustá síť dobře organizovaných a specializovaných mediačních středisek státního i soukromého charakteru (zejména

¹⁷⁵ Kerner, H.-J., Hartmann, A. Täter-Opfer-Ausgleich in der Entwicklung. Auswertung der bundesweiten Täter-Opfer-Ausgleichs-Statistik für den Zehnjahreszeitraum 1993 bis 2002. Bericht für das Bundesministerium der Justiz. Berlin: Bundesministerium der Justiz, 2005.

ve „starých spolkových zemích“, tj. zemích bývalého NSR, když v těchto zemích je provedeno téměř 95% z celkového počtu narovnání). Z hlediska poškozeného je však s ohledem na výše uvedené třeba konstatovat, že jeho reálné šance domoci se minimálně náhrady způsobené škody nejsou při aplikaci tohoto institutu zabezpečeny, což dokazují i provedené výzkumy.

**a) Srovnání s institutem podmíněného zastavení trestního stíhání
dle §§ 307, 308 TŘ**

Právní úpravu odklonů od trestního stíhání dle ust. §§ 153, 153a StPO lze srovnávat s právní úpravou podmíněného zastavení trestního stíhání dle §§ 307, 308 českého trestního řádu, kde však i přes mnoho společného nalezneme nápadné rozdíly:

1. Český zákonodárce nezačlenil ustanovení §§ 307, 308 TŘ systematicky jako *alternativy k podání obžaloby* (tak jako ust. § 153a StPO), nýbrž do devatenácté kapitoly trestního řádu nazvané „Zvláštní druhy řízení“, čímž chtěl zřejmě vyjádřit svou vůli, aby tato právní úprava podmíněného zastavení nebyla vykládána jako pouhá výjimka z obžalovací zásady, ale jako *samostatný typ řízení* rovnocenný klasickému řízení.

2. Zatímco cílem omezení a povinností, které upravuje ust. § 153a StPO, je jednoznačně vyrovnání následků trestného činu fiskální *náhradou škody*, česká úprava ust. § 307 TŘ jde nad rámec takového materiálního narovnání a těžištěm podmíněného zastavení trestního stíhání jsou omezení a povinnosti upravené v § 307 odst. 4, které jsou zaměřeny především na *speciálně-preventivní působení na pachatele sankčního charakteru* (srov. výše). Oproti německé právní úpravě (§ 153a) kombinuje tedy česká úprava podmíněného zastavení trestního stíhání (§§ 307, 308) požadavek skutečné náhrady škody pachatelem (kdy pouhá snaha pachatele zřejmě nestačí) se speciálně-preventivními prvky a funkcemi podmíněného odložení trestu (tuto možnost upravují i §§ 56 an. StPO). Toto širší spektrum působení na pachatele je zajisté účinnější a lépe zohledňuje zájmy samotného poškozeného, ale i celé společnosti.

3. Pokud se jedná o *procesní práva*, postavení poškozeného v řízení dle §§ 307, 308 TŘ je výhodnější než postavení poškozeného při aplikaci § 153 an. StPO.

Poškozený v řízení dle §§ 307, 308 TŘ má zásadně stejné procesní postavení jako ve standardním řízení, tzn. má stejná procesní oprávnění (srov. výše). Navíc si

poškozený pro případ podmíněného zastavení trestního stíhání může vybrat, která z alternativ § 307 odst. 1 písm. b) TŘ je pro něj nejvýhodnější a obviněnému může být rovněž v rámci podmíněného zastavení trestního stíhání uloženo, aby škodu způsobenou trestným činem skutečně nahradil (§ 307 odst. 3 TŘ). Je tedy vysoce pravděpodobné, že poškozenému bude ze strany pachatele skutečně nahrazena způsobená škoda, což je pro něj nepochybně velmi důležité.

Naproti tomu německá úprava §§ 153 an. nepřiznává poškozenému ani právo vyjádřit se k tomuto způsobu vyřízení věci, a poškozený také nemá možnost podat odpovídající opravný prostředek proti rozhodnutím dle §§ 153, 153a StPO¹⁷⁶. Zatímco tedy německý zákonodárce upřednostňuje hledisko procesní ekonomie na úkor zájmů poškozeného, když v ust. §§ 153 an. podstatně omezuje procesní možnosti poškozeného¹⁷⁷, zohledňuje český zákonodárce subjektivní zájmy poškozeného, když mu přiznává stejná procesní práva jako v klasickém řízení a přiznává mu rovněž právo stížnosti proti rozhodnutím v souvislosti s aplikací institutu podmíněného zastavení trestního stíhání (srov. výše).

b) Srovnání s institutem narovnání dle §§ 309 an. TŘ

Také právní úprava narovnání v německém trestním procesu je oproti českému narovnání podstatně odlišná:

1. Na rozdíl od české právní úpravy je německý institut narovnání (TOA) jednoznačně *institutem hmotného práva*, který má význam pro snížení trestu, popř. upuštění od potrestání (srov. výše). Česká právní úprava v tomto ohledu více odpovídá současným evropským trendům, neboť institut narovnání dle §§ 309 an. TŘ je *procesním institutem*, tedy alternativním způsobem řízení, který umožňuje odklonit proces od jeho klasického průběhu, má vliv na rychlost řízení a hlavně lépe zajišťuje ochranu poškozeného při řešení konfliktu.

2. Německý trestní zákon oproti české právní úpravě *nestanoví*, kdo je oprávněn dát podnět k narovnání (většinou tak v praxi činí státní zastupitelství), neuvádí ani žádné přesné podmínky pro narovnání, narovnání je zásadně možné u všech deliktů (i velmi

¹⁷⁶ Gratzl, M. Die Reform der tschechischen Strafprozessordnung nach 1989: im Spannungsfeld von Rechtsstaatlichkeit, Verfassungsökonomie und Effizienz. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2002. S. 108.

¹⁷⁷ Což po právu naráží na kritiku německé právní vědy, srov. k tomu Schröder, F.-C. Strafprozessrecht, 2. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 1997. S. 103.

závažných) a u všech pachatelů, záleží tedy pouze na úvaze soudu, popř. státního zástupce, kdy k jeho aplikaci přistoupí. Přesné stanovení kritérií pro užití narovnání je dle mého názoru velmi důležité (také v zájmu právní jistoty poškozených i jiných osob). Česká právní úprava je v tomto směru přehlednější, přesnější a podrobnější (viz výše), což je z hlediska zájmů poškozeného příznivější.

3. Při aplikaci narovnání (TOA) ve smyslu § 46a StGB se nevyžaduje *souhlas poškozeného*, dokonce lze o narovnání rozhodnout i proti jeho vůli (viz výše). Tato úprava jednoznačně preferuje zájmy obviněného. Česká právní úprava je i tomto ohledu pro poškozeného příznivější a lépe respektuje jeho oprávněné zájmy, když podmiňuje aplikaci institutu narovnání mimo jiné výslovným souhlasem poškozeného a přiznává mu rovněž právo stížnosti proti rozhodnutím o narovnání. Český zákonodárce dal tímto na vědomí, že pouhé vyrovnání materiálních následků trestného činu bez osobního usmíření dostatečně neřeší konflikt mezi poškozeným a obviněným.

4. Německá právní úprava dále na rozdíl české nepodmiňuje rozhodnutí o narovnání *skutečnou náhradou škody* ze strany obviněného (postačí vážná snaha obviněného vyrovnat škodu, srov. výše). To je z hlediska poškozeného úprava zcela nedostatečná, neodůvodněně zhoršující jeho postavení v trestním procesu.

5. Pozitivem české právní úpravy narovnání je dle mého názoru i *zakotvení povinnosti pachatele přispět určitou peněžitou částkou na pomoc obětem trestných činů* ve smyslu ust. § 312 odst. 2 TŘ, a to s ohledem na jeho výchovné a preventivní působení na pachatele trestného činu.

6. Česká právní úprava narovnání dle §§ 309 an. nezanechává pojem narovnání pouze v rovině abstraktního legislativního vyjádření úmyslu zákonodárce, nýbrž na rozdíl od německé právní úpravy nutí poškozené a obviněné k *dosažení opravdového konsensu*, který spolu s materiální kompenzací stejně jako sankčním charakterem peněžitého plnění k obecně prospěšným účelům a pravomocným skončením trestního stíhání představuje velmi zajímavou a právněpoliticky i kriminologicky zdařilou konstrukci narovnání. Česká právní úprava mnohem více odpovídá kriminologií deklarovaným požadavkům na institut narovnání¹⁷⁸.

¹⁷⁸ Gratzl, M. Die Reform der tschechischen Strafprozessordnung nach 1989: im Spannungsfeld von Rechtsstaatlichkeit, Verfassungsökonomie und Effizienz. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2002. S. 121.

Domnívám se, že české pojetí odklonů (zejména institutu narovnání ve smyslu §§ 309 an.) představuje modernější způsob řešení trestních věcí, který více respektuje oprávněné zájmy poškozeného i dalších subjektů (a neznevýhodňuje přitom žádného z nich) a který se více snaží prostoupit až k jádru konfliktu a účinně jej řešit a jeho výsledek zabezpečit.

V Německu probíhá již delší dobu odborná diskuze o nové komplexní právní úpravě alternativního řešení právních věcí s využitím specifických metod mediační práce. Legislativní návrhy novely trestních kodexů upřesňují stávající právní úpravu a výslovně zakotvují procesní povahu mimosoudního narovnání (TOA), jednoznačněji vymezují podmínky mediace a precizněji vyjadřují promítnutí jejích výsledků do rozhodování v trestních věcech¹⁷⁹.

Kapitola IV. Odškodňování

Ve druhé polovině 20. století je postupně věnováno více pozornosti také obětem trestných činů (dříve byl ve středu zájmu spíše pachatel trestného činu). Formuje se nové právní odvětví – *viktimologie*¹⁸⁰ jako vědní obor zabývající se obětí trestného činu, rolí oběti v genezi trestného činu a při jeho odhalování a stíhání, jakož i způsoby pomoci obětem trestné činnosti¹⁸¹.

O kompenzaci vzniklé škody by se měl primárně postarat pachatel trestného činu. Z různých důvodů k tomu však někdy nedojde (např. pachatel je neznámý nebo na útěku, odsouzený nemá dostatek finančních prostředků apod.). Proto se zrodila myšlenka, že by měl v zájmu zachování spravedlnosti podpůrně poskytovat kompenzaci obětem trestných činů stát...

¹⁷⁹ Fenyk, J., Sotolář, A., Sovák, Z. Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti. *Trestní právo*, 2000, č. 12. S. 14 a 19.

¹⁸⁰ *Victima* = latinsky oběť

¹⁸¹ Novotný, O. a kol. *Základy kriminologie*. Praha: Karolinum, 1996. S. 52.

4.1. Mezinárodní dokumenty

Přijetí mezinárodních dokumentů, které se zabývají otázkou odškodňování obětí trestné činnosti, předcházela řada viktimologických kongresů a symposií (např. v roce 1975 v Bellagiu v Itálii).

V roce 1977 přijala komise ministrů Rady Evropy *Rezoluci č. (77) 27*¹⁸², připravenou výborem Rady Evropy pro otázky zločinnosti. Rezoluce nemá závazný charakter, pouze doporučuje členským státům, které dosud nezabezpečily odškodnění obětem trestných činů, upravit kompenzaci veřejnými fondy.

Na výše uvedenou rezoluci navázala a také na ni ve své preambuli odkazuje *Evropská úmluva o kompenzaci obětí násilných trestných činů* (European Convention on the Compensation of Victim of Violent Crimes)¹⁸³, kterou přijala Evropská rada dne 24.11.1983 ve Štrasburku. Tato konvence vychází ze zkušeností s kompenzačními programy ve státech, které již takovou právní úpravu měly, a stanoví minimální pravidla pro odškodňování obětí trestných činů ze státních prostředků a limity pro mezinárodní spolupráci v této oblasti.

V roce 1985 přijala Evropská rada *Doporučení č. R (85) 11*, které se zabývá otázkou postavení oběti v rámci trestního práva a trestního řízení¹⁸⁴. Tento dokument doporučuje mimo jiné zrušit všechna stávající omezení, restrikce a technické překážky, které by mohly soudu bránit v možnosti rozhodnout o povinnosti pachatele poskytnout oběti odškodnění (čl. 10) a ukládá legislativě zajistit, aby kompenzace mohla být uložena formou trestní sankce, náhradou za trestní sankci nebo jako doplněk trestní sankce.

Následně v roce 1987 pak Evropská rada přijala *Doporučení č. R (87) 21 o pomoci obětem trestných činů a prevenci viktimizace*¹⁸⁵. Členským státům se doporučuje, aby přijaly opatření k zajištění stálé lékařské, psychologické, sociální a

¹⁸² Resolution (77) 27 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the compensation of victims of crime.

¹⁸³ European Convention on the Compensation of Victim of Violent Crimes, Council of Europe, No 116. Strasbourg: 1983.

¹⁸⁴ The Position of the Victim in the Framework of Criminal law and Procedure, European Committee on Crime Problems. Strasbourg: 1985.

¹⁸⁵ Recommendation No R (87) 21 on Assistance to Victims and the Prevention of Victimization. Strasbourg: 1987.

materiální pomoci obětem trestných činů, opatření k efektivnímu získávání náhrady škody od útočnicka, pojišťovny nebo jiné společnosti, a aby tam, kde je to možné, zajistily poskytování kompenzace státem (čl. 4).

Další významný dokument přijalo Valné shromáždění OSN v roce 1985, a sice *Deklaraci o základních principech spravedlnosti pro oběti zločinu a zneužití moci*¹⁸⁶. Deklarace zakotvuje základní pravidla pro zacházení s oběťmi trestných činů, zejména právo oběti na informace, restituce a kompenzace škody a zajištění služeb pro oběti, a doporučuje státům zakládání a rozšiřování státních a jiných fondů pro kompenzaci obětí, z nichž by byla poskytována i jiná pomoc, než jen materiální (např. zdravotnická, sociální, psychologická apod.) a podílet se na ní mohou kromě státních a vládních organizací také instituce a orgány municipální nebo dobrovolná občanská sdružení¹⁸⁷. Deklarace nemá smluvní charakter, ale jako dokument přijatý Valným shromážděním OSN zavazuje členské státy OSN. Společně s ním byla přijata i *Rezoluce OSN*, která základní principy obsažené v Deklaraci dále rozvádí a obsahuje již konkrétnější návrhy.

Mezinárodněprávní úprava ochrany práv obětí trestných činů a kompenzace jim způsobené škody vytváří široký prostor pro vytváření systémů podpory obětí v jednotlivých státech (stejně jako i řada dalších mezinárodních aktivit v tomto směru).

4.2. Právní úprava v ČR

Odškodňování obětí v České republice upravuje *zákon č. 209/1997 Sb. o poskytnutí pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů (ZPP)*¹⁸⁸, který přijat Parlamentem ČR v červenci 1997 a účinnosti nabyt dne

¹⁸⁶ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power

¹⁸⁷ V ČR je takovým občanským sdružením např. Bílý kruh bezpečí (BKB), který od roku 1991 působí na celém území ČR a jehož hlavním posláním je mnohostranná pomoc obětem trestných činů a jejich rodinám.

¹⁸⁸ Zákon č. 209/1997 Sb. novelizoval přímo ustanovení § 312 trestního řádu a rozšířil dosah obecného ustanovení §65 trestního řádu (§ 11 cit. zákona), novelizoval také zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích a zákon č. 566/1992 Sb., o dani z příjmu.

1.1.1998. Jde o vůbec první český právní předpis, který se zabývá otázkou odškodňování obětí trestných činů.

Podstatou přijatého zákona je zakotvení podmínek, za nichž stát poskytne finanční pomoc na částečné odškodnění těch, kterým v důsledku trestného činu byla způsobena vážnější újma na zdraví a kteří objektivně nemají možnost v přijatelné lhůtě dosáhnout náhrady škody na pachateli. Vytváří se tak právní vztah mezi obětí, které vznikl nárok na peněžitou pomoc, a státem, který má povinnost při splnění určitých podmínek pomoc poskytnout (tento právní vztah má občanskoprávní povahu, srov. § 13 cit. zákona).

Přijatý zákon zavádí do českého právního řádu pojem „*oběti trestného činu*“, který se s pojmem poškozeného ve smyslu ust. § 43 TR překrývá jen zčásti (pojem poškozeného představuje zejména procesní postavení toho, komu byla trestným činem způsobena újma; obětí trestného činu je však každý, komu v důsledku jeho spáchání vznikla újma, a to bez ohledu na skutečnost, zda se proti pachateli rovněž vede trestní stíhání). Mezinárodní dokumenty zahrnují většinou pod pojem oběti trestného činu osoby, kterým v souvislosti se spácháním trestného činu vznikla nějaká újma, ať již přímo nebo zprostředkovaně (tzn. i rodinné příslušníky přímé oběti neb osoby, které byly na její péči odkázány). Česká právní úprava odškodňování vychází ze základních principů stanovených Evropskou úmluvou o odškodňování obětí násilných trestných činů z roku 1983 a tak i pojmové vymezení obětí trestného činu je téměř shodné¹⁸⁹. Podle ustanovení § 2 odst. 1 ZPP se obětí rozumí *fyzická osoba, které v důsledku spáchání trestného činu vznikla škoda na zdraví*, a podle odst. 2 téhož § se za oběť považuje i *osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, jestliže zemřelý této osobě poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu*. Na rozdíl od Evropské úmluvy (a také německého pojmu oběti, srov. níže)¹⁹⁰ ale cit. ustanovení nerozlišuje trestné činy podle zavinění a na peněžitou pomoc od státu má tedy nárok i oběť nedbalostního trestného činu. V tomto ohledu je česká úprava širší, neboť poskytuje státní odškodnění širokému okruhu poškozených, a věcně správnější, neboť přitom nepřehlídí oběti nedbalostních deliktů.

¹⁸⁹ Srovnej čl. 2 citované Úmluvy.

¹⁹⁰ Srovnej čl. 2 citované Úmluvy a § 1 OEG (viz níže).

Zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti vychází z těchto principů:

1. Peněžitá pomoc se poskytuje pouze *občanům České republiky a osobám bez státní příslušnosti, které mají na jejím území trvalý nebo dlouhodobý pobyt* (§ 3 odst. 1 ZPP). Cizí státní příslušníci mohou žádat pomoc podle § 3 odst. 2 ZPP na základě vyhlášené mezinárodní smlouvy, kterou je Česká republika vázána¹⁹¹.

2. Stát poskytuje peněžitou pomoc jen obětem, kterým byla způsobena *vážná újma na zdraví* (§ 2 odst. 1, § 6 odst. 2 ZPP). Neodškodňuje se tedy újma jiné povahy, např. majetková. Dle mého názoru by bylo vhodné *de lege ferenda* rozšířit okruh osob oprávněných žádat o poskytnutí odškodnění také o osoby, kterým byla způsobena újma, která sice nedosahuje charakteru těžké újmy na zdraví ve smyslu ZPP, nicméně představuje vážný zásah do běžného života oběti (např. prosté ublížení na zdraví).

3. Vzhledem k rozsahu poskytované pomoci jde pouze o *částečné odškodnění způsobené újmy*, podle § 7 odst. 4 ZPP totiž poskytnutá pomoc nesmí ve svém součtu přesáhnout 150.000,- Kč. Stanovením horního limitu pro výši poskytované pomoci se zákonodárce snaží motivovat poškozeného, aby se domáhal svých nároků v prvé řadě na pachateli trestného činu a tím participoval také na objasnění trestného činu. V praxi však dochází k tomu, že obětem s nejdůležitějšími následky je pomoc nejvíce krácena, což podle mého názoru není spravedlivé (přestože částka ve výši 150.000,- Kč zavedená do odst. 4 citovaného § novelou provedenou zákonem č. 265/2001 Sb. již není částkou malou). Shodně s Jelínkem¹⁹² se domnívám, že by bylo vhodnější zvolit takovou úpravu, aby peněžitá pomoc byla přímo úměrná závažnosti následků trestného činu. Takové řešení by lépe odpovídalo smyslu zákona pomoci obětem v obtížné situaci.

Pomoc se poskytuje buď v paušální částce ve výši 25.000,- Kč nebo ve výši, která představuje obětí prokázanou ztrátu na výdělku a prokázané náklady spojené s léčením¹⁹³, a u oběti dle § 2 odst. 2 ZPP prokázané náklady spojené s pohřbem a

¹⁹¹ Česká republika však dosud žádnou dvoustrannou ani mnohostrannou smlouvu, která by takový postup umožňovala, neuzavřela.

¹⁹² Jelínek, J. Trestní právo – novelizace v letech 1997-1999. Praha: Linde, a.s., 2000. S. 112.

¹⁹³ Srov. §§ 445 až 447 a § 449 odst. 1 občanského zákoníku.

náklady na výživu¹⁹⁴, snížené o součet částek, které oběť z titulu náhrady škody již obdržela (§ 7 odst. 1 ZPP). Pokud však o náhradě škody bylo již rozhodnuto pravomocným rozsudkem, je výše škody zjištěná v rozsudku závazná pro stanovení pomoci v rozsahu, v jakém bylo o škodě rozhodnuto (§ 7 odst. 2 ZPP).

Pomoc se poskytne pouze tehdy, pokud škoda na zdraví nebo v důsledku smrti způsobená trestným činem nebyla plně uhrazena (§ 4 ZPP). Primárně by měl tedy škodu nahradit pachatel trestného činu. Předchozí neúspěšné vymáhání náhrady škody na pachateli sice není podmínkou uplatnění nároku na poskytnutí peněžité pomoci (oběť může požadovat místo odškodnění pachatelem peněžitou pomoc od státu, případně i oba tyto nároky současně)¹⁹⁵, tato okolnost však může mít vliv na stanovení výše pomoci (resp. její snížení ve smyslu ust. § 8 písm. b) ZPP).

4. *Důvody neposkytnutí pomoci* vymezuje ustanovení § 6 ZPP:

- a) oběť je stíhána jako spoluobviněná v trestním řízení vedeném pro trestný čin, v důsledku kterého byla poškozena na zdraví, nebo byla účastníkem takového trestného činu¹⁹⁶;
- b) oběť nedala souhlas k trestnímu stíhání pachatele trestného činu dle ust. § 163 TŘ anebo vzala takový souhlas zpět;
- c) oběť neposkytla orgánům činným v trestním řízení potřebnou součinnost zejména tím, že bez zbytečného odkladu nepodala oznámení o trestném činu, v souvislosti s nímž požaduje náhradu škody, nebo jako svědek v trestním řízení využila s odvoláním na svůj poměr k pachateli práva odepřít výpověď. Výčet je demonstrativní a pomoc lze odmítnout i z jiných než výslovně uvedených důvodů, jestliže je lze podřadit pod neposkytnutí potřebné součinnosti (např. opakované odmítání podat svědeckou výpověď)¹⁹⁷.

Stát rovněž neposkytne peněžitou pomoc, jestliže celková výše bodového hodnocení za bolest¹⁹⁸ nedosahuje alespoň hodnoty 100 bodů (§ 6 odst. 2 ZPP). Stát

¹⁹⁴ Srov. §§ 448 a 449 odst. 2 občanského zákoníku.

¹⁹⁵ Král, V. Odškodňování obětí trestných činů. Zákony s poznámkami. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1998. S. 13.

¹⁹⁶ Srov. §§ 9, 10 trestního zákona

¹⁹⁷ Král, V. Odškodňování obětí trestných činů. Zákony s poznámkami. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1998. S. 24-25.

¹⁹⁸ §§ 2 a 3, § 7 a přílohy 1 až 3 vyhlášky Ministerstva zdravotnictví č. 440/2001 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění, v platném znění.

tedy poskytuje pomoc jen v případech, kdy újma na zdraví dosáhla takové intenzity, která zpravidla vyvolává dlouhodobé zhoršení sociálních a dalších poměrů poškozeného. Výše stanovené částky je určena tak, aby většinou zahrnovala takové případy škody na zdraví, které trestní zákon považuje za těžkou újmu¹⁹⁹.

5. Citovaný zákon specificky upravuje také způsob uplatnění nároku na peněžitou pomoc a zvláštní pravidla platí i pro rozhodování o peněžitě pomoci (v zájmu co nejrychlejšího vyřízení). Pomoc poskytuje na základě žádosti oběti jménem státu Ministerstvo spravedlnosti. Žádost o poskytnutí pomoci lze podat nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy se oběť dozvěděla o škodě způsobené trestným činem, jinak právo zaniká (v některých odůvodněných případech by byla vhodnější úprava, aby tato lhůta mohla být výjimečně prodloužena, např. u obětí s vážnou újmu na zdraví, které jsou dlouhodobě hospitalizovány v nemocničním zařízení). Ministerstvo spravedlnosti je povinno do tří měsíců od podání žádosti a předložení potřebných dokladů o pomoci rozhodnout – buď pomoc poskytne nebo žadateli sdělí důvody, pro které pomoc nelze poskytnout (§ 9 ZPP). Žádost o peněžitou pomoc musí žadatel doložit celou řadou dokladů (např. posledním rozhodnutím orgánu činného v trestním řízení, doklady o vzniku a výši škody, o svých majetkových poměrech apod.), doklady o majetkových poměrech lze nahradit čestným prohlášením (§ 10 odst. 1 ZPP). Na změnu okolností, které mohou mít vliv na posouzení žádosti o poskytnutí pomoci a stanovení její výše, zejména dojde-li jen k částečné náhradě škody, je žadatel povinen Ministerstvo spravedlnosti bezodkladně upozornit (§ 10 odst. 2 ZPP).

Řízení o poskytnutí peněžitě pomoci dle cit. zákona kladena oběti trestných činů vysoké požadavky, zejména pokud jde o její součinnost a prokazování potřebných údajů doklady. Je otázkou, zda je oběť vždy fakticky schopna všechny zákonné podmínky splnit. Jelínek²⁰⁰ navrhuje, aby z hlediska šetrného vztahu k oběti a jejím zájmům byl zvolen vhodnější postup, podle kterého by oběť v žádosti uvedla pouze údaje jí známé a poskytla souhlas se šetřením a zjišťováním dalších údajů. Pověření pracovníci Ministerstva spravedlnosti by se pak již sami postarali, aby potřebné údaje a informace byly zjištěny a doloženy. Takový postup by znamenal

¹⁹⁹ Král, V. Op. cit. S. 26-27.

²⁰⁰ Jelínek, J. Trestní právo – novelizace v letech 1997-1999. Praha: Linde, a.s., 2000. S. 114.

pro oběti trestných činů zajisté určité odlehčení od formalit při uplatňování nároku a více by respektoval jejich tíživou situaci. Je však otázkou, jakým způsobem by se zajistil ochrana soukromí oběti před zásahy státní moci (zejména pokud jde o údaje o zdravotním stavu oběti), a zda je vůbec v možnostech Ministerstva spravedlnosti takové řešení technicky zvládnout (jedná se o ústřední orgán státní správy).

6. *Stát má právo na vrácení poskytnuté pomoci* v případě, že oběť později obdrží náhradu škody. Ministerstvo spravedlnosti se může jménem státu v odůvodněných případech tohoto práva vzdát (bliže § 12 ZPP).

Hlavním nedostatkem citovaného zákona je dle mého názoru *pevně stanovené omezení rozsahu poskytované peněžité pomoci*. Horní hranice poskytovaného odškodnění by dle mého přesvědčení neměla být omezena vůbec, nebo alespoň ne pevnou částkou bez možnosti modifikace, jako je tomu v současnosti. Taková právní úprava není založena na zásadě rovnosti a neodůvodněně znevýhodňuje oběti těžce poškozené, které tuto pomoc nejvíce potřebují (viz výše). Při odškodňování se vychází z bodového ohodnocení uvedeného v přílohách 1 až 3 shora uvedené vyhlášky, přičemž hodnota jednoho bodu je 120 Kč (počet bodů určí lékař v posudku, §§ 4 až 7 cit. vyhlášky). Výše bodového hodnocení byla sice po delší době novelizována vyhláškou č. 440/2001 Sb. (účinnou k 1.1.2002, když předchozí úprava z roku 1993²⁰¹ stanovila za jeden bod pouhých 30 Kč), přesto je dle mého názoru takto stanovená výše bodového ohodnocení příliš nízká. Domnívám se rovněž, že by bylo vhodné tuto finanční částku, kterou je ohodnocen jeden bod ve smyslu cit. vyhlášky, pravidelně novelizovat, aby její výše více odpovídala současným poměrům ve společnosti a potřebám oběti.

Vzhledem k tomu, že potřeba pomoci je u oběti nejsilnější v krátkém období po spáchání trestného činu a s postupem doby ztrácí na významu, bylo by pro oběti velmi přínosné, kdyby byla *de lege ferenda* v zákoně řešena také otázka poskytnutí *zálohy na odškodnění* (v případech, kdy je zřejmé, že oběť bude mít nárok na poskytnutí pomoci dle ZPP). Dále se domnívám, že z hlediska získávání finančních prostředků do Státního fondu na podporu obětí trestné činnosti by bylo užitečné zavést do českého právního řádu povinnost každého odsouzeného pachatele trestného

²⁰¹ Vyhláška č. 32/1965 Sb., o odškodňování bolesti a ztížení společenského uplatnění, ve znění pozdějších právních předpisů.

činu zaplatit *pokutu* ve prospěch tohoto fondu v určité symbolické výši, která by nijak nezhoršila schopnost pachatele nahradit poškozenému způsobenou škodu a v celkovém souhrnu by takto získaná částka byla významnou příjmovou položkou fondu (když nelze ani opomenout výchovné působení na poškozeného).

De lege ferenda by myslím bylo účelné zařadit mezi důvody neposkytnutí pomoci ve smyslu ust. § 6 ZPP také uvedení vědomě nepravdivých nebo zkreslujících údajů a zatajení skutečností důležitých pro posuzování žádosti (jako sankce za pokus o zneužití pomoci dle ZPP).

4.3. Právní úprava v Německu. Srovnání.²⁰²

Také německé programy kompenzace obětem trestných činů respektují minimální standardy stanovené mezinárodními dokumenty (viz výše). Poskytování odškodnění je vázáno na splnění podobných podmínek jako v České republice, přesto je německá právní úprava v některých aspektech odlišná a zajímavá.

Odškodňování obětí upravuje v Německu *zákon o odškodnění pro oběti násilných trestných činů (OEG)* ze 7.1.1985²⁰³.

Kompenzace poskytuje na základě *teritoriálního principu*, cizinci mohou být odškodnění pouze na zásadě recipacity (na rozdíl od občanského principu v ČR). Kompenzace má podobně jako v ČR povahu subsidiární a její poskytování je v kompetenci každé jednotlivé spolkové země.

Nárok na odškodnění má *ten, kdo utrpěl škodu na zdraví* v důsledku úmyslného protiprávního činu nebo v důsledku oprávněné obrany proti takovému činu, v důsledku úmyslného otrávení nebo obecně ohrožujícího trestného činu. Dle ust. § 1 OEG mu náleží péče podle pravidel stanovených zákonem²⁰⁴, zejména poskytnutí zdravotní rehabilitace, rehabilitace v zaměstnání, renta poškozeného a zajištění pozůstalých osob (§ 9 BVG).

Na rozdíl od české právní úpravy tedy německý OEG *neposkytuje odškodnění obětem nedbalostních trestných činů* (§ 1 OEG). Tuto skutečnost považují za velmi

²⁰² K této problematice srovnej také Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998. S. 129-138. Válková, J. Kompenzace obětí trestných činů státem ve vybraných zemích. Praha: Věšhrd, 1995, č. 1.

²⁰³ Gesetz über die Entschädigung für Oper von Gewalttaten in der Fassung vom 7.1.1985 (BGBl. 1; III 86-8) – Opferentschädigungsgesetz (OEG).

²⁰⁴ Bundesversorgungsgesetz (BVG) – zákon o odškodnění válečných obětí z roku 1955.

omezující a z hlediska oprávněných zájmů obětí za diskriminační, neboť oběti nedbalostních trestných činů utrpí často škodu stejného rozsahu (nebo i většího) jako oběti úmyslných trestných činů a proto bezesporu potřebují i stejnou pomoc. Smyslem odškodnění je kompenzace utrpěné škody, i z tohoto pohledu je dle mého názoru rozlišování mezi oběťmi úmyslných a nedbalostních trestných činů nelogické. Česká právní úprava je v tomto směru širší a věcně správnější, neboť nepřehlíží oběti nedbalostních trestných činů.

Vyloučena je kompenzace trestných činů spáchaných za použití dopravního prostředku nebo přívěsu (§ 1 odst. 6 OEG; dle § 12 PflVersG²⁰⁵ poskytuje plnění Fond odškodnění německého pojišťovnictví) a dále v případě spoluzavinění vzniku škody ze strany poškozeného, neposkytnutí potřebné součinnosti orgánům činným v trestním řízení a v některých dalších případech (podobně jako v českém ZPP, § 2 OEG). Generelně je podobně jako v ČR vyloučena náhrada věcných škod (jejich náhradu může poškozený uplatnit v adhezním nebo civilním řízení).

Pokud se jedná o *rozsah poskytovaného odškodnění*, je německá právní úprava zřejmě štedřejší, neboť kromě vysokého finančního odškodnění (které není jako v ČR omezeno žádnou horní hranicí), včetně rent a zjištění pozůstalých osob, poskytuje obětem trestných činů rovněž péči v podobě různých zdravotních a sociálních programů dle jejich individuálních potřeb. Neodškodňuje se však bolestné ani ztížení společenského uplatnění (jako v ČR). Odškodnění dle OEG je přitom pro poškozené mnohem výhodnější než občanskoprávní náhrada škody. Z tohoto pohledu je tedy německá úprava pro poškozené příznivější. Na druhou stranu však zákon (BVersG) nestanoví *žádnou minimální hranici* pro poskytování odškodnění a v praxi jsou tedy odškodňovány i bagatelní věci. Domnívám se, že toto je nadbytečné.

Ve srovnání české a německé právní úpravy odškodňování je zřejmou výhodou české právní úpravy, že kompenzuje i škody způsobené nedbalostními činy a také bolestné a ztížení společenského uplatnění. Nevýhodou je, že poskytuje odškodnění pouze poškozeným, kteří utrpěli vážnou újmu na zdraví (nikoli tedy prosté ublížení na zdraví), a že stanoví horní hranici poskytované kompenzace. Velkým plusem německé úpravy je, že odškodňuje všechny oběti, kterým byla způsobena újma na

²⁰⁵ Gesetz über die Pflichtversicherung für Kraftfahrzeughalter in der Fassung von 5.4.1965 (BGBl I 213; III 925-1) – zákon o povinném pojištění motorových vozidel (PflVersG).

zdraví (nejen ty, kterým byla způsobena vážná újma na zdraví), mínusem je však nepochybně skutečnost, že tím dochází i k odškodňování bagatelních trestných činů a také to, že jsou odškodňovány pouze oběti úmyslných trestných činů a nikoli nedbalostních. Obě shora popsané právní úpravy tedy mají svá pozitiva i negativa a do budoucna by bylo vhodné je korigovat tak, aby co možná nejširšímu okruhu poškozených byla poskytnuta pomoc, kterou si zaslouží, což je primárním smyslem obou zákonných úprav.

Kapitola V. Závěrečné pojednání

V moderní demokratické společnosti na sebe *stát* přebírá v mnoha oblastech veřejného života ústřední roli. Jednou z nich je i oblast trestní spravedlnosti. Stát určuje normy chování a stanoví, které jednání je trestné a které nikoliv. Občané se vzdávají některých svých oprávnění ve prospěch státu a ten přebírá odpovědnost za přijetí takových opatření, aby mohl efektivně reagovat na případné porušení právních norem. Pouze státu přísluší náležitě vyšetřit spáchání trestného činu, dopadnout pachatele, rozhodnout o tom, zda byl skutečně spáchán trestný čin, potrestat pachatele a zajistit výkon všech svých rozhodnutí. Osoby poškozené trestnými činy mají v průběhu historického vývoje postupně stále méně příležitostí aktivně se zapojit do trestního procesu (srov. výše).

Postavení poškozeného v českém trestním procesu není zcela uspokojivé. Jedním z důvodů, proč tomu tak je, je i skutečnost, že trestní proces stále ještě nese stopy minulosti. V posledních letech nicméně trestní proces prošel velkou rekonstrukcí, která z něj učinila demokratický zákonný proces srovnatelný s procesními úpravami v ostatních demokratických zemích (včetně Německa). Přesto se v rámci reformačního procesu v České republice zatím neprosadily některé instituty, které v sedmdesátých letech minulého století pod vlivem viktimologie ovlivnily většinu západoevropských trestních řádů (včetně německého StPO)²⁰⁶, jako je např. soukromá žaloba, vedlejší žaloba (srov. výše) a v nejbližší době nelze jejich začlenění do českého právního řádu ani očekávat. Také z hlediska postavení poškozeného přinesly poslední novelizace trestního řádu mnoho vítaných změn k lepšímu (srov. výše) a přerušily tak nepříznivý trend z minulého období, kdy zákonodárce příliš soustředil svou pozornost na osobu obviněného a účastí poškozeného v trestním řízení příliš nepočítal....

²⁰⁶ Gratzl, M. Die Reform der tschechischen Strafprozessordnung nach 1989: Im Spannungsfeld von Rechtsstaatlichkeit, Verfahrensökonomie und Effizienz. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2002. S. 200.

Dnes se český poškozený těší relativně silnému postavení v trestním procesu a český trestní řád mu propůjčuje široký katalog procesních práv. Jeho postavení lze ilustrativně charakterizovat takto:

1. „*Privilegovaný účastník*“, resp. procesní strana s vlastními procesními právy ve smyslu ust. § 43 odst. 1, 2 TR. Každý poškozený je vybaven poměrně širokým katalogem procesních práv, která mu umožňují kvalifikovanou účast v trestním procesu. Jeho postavení je v tomto případě srovnatelné s postavením vedlejšího žalobce v německém trestním procesu (srov. výše).

2. „*Útočník*“ k prosazení svých zájmů na náhradě škody, vybavený k tomuto účelu speciálními procesními právy (poškozený ve smyslu ust. § 43 odst. 3, srov. výše). Také „privilegovaný účastník“ může v trestním procesu vystupovat jako „útočník“ k prosazení svých zájmů (např. na morální satisfakci).

3. „*Příjemce náhrady škody*“ - české adhezní řízení zajišťuje poškozenému možnost domoci se svých nároků na náhradu škody již v rámci trestního řízení (popř. odklonu) a spolu se státním odškodněním je pro poškozeného pozitivem (srov. výše).

4. „*Účastník narovnání*“ – fakultativně. Postavení poškozeného při aplikaci českých procesních alternativ k zastavení řízení je podstatně lepší než je tomu v Německu (srov. výše).

Přesto ani dnes není postavení poškozeného zcela rovnocenné s postavením ostatních procesních stran (ve smyslu ústavních zásad rovnosti procesních stran a práva na spravedlivý proces dle čl. 36 odst. 1 a čl. 37 odst. 3 LZPS) a poškozenému jsou odírána některá základní práva nezbytná k ochraně jeho oprávněných zájmů a prosazení jeho nároku na náhradu škody v trestním řízení (např. právo na informace, které není v trestním řádu výslovně zakotveno, právo opravných prostředků proti některým rozhodnutím, která se jej přímo dotýkají, např. trestnímu příkazu, a další, srov. výše). V různých částech této práce jsem v návaznosti na konkrétní problematické oblasti právní úpravy již uvedla konkrétní návrhy *de lege ferenda*, které by dle mého názoru dále přispěly ke zlepšení postavení poškozených v českém (i německém) trestním procesu. Na tomto místě bych chtěla pouze zdůraznit

skutečnost, že kromě nezbytných procesních práv a možnosti jejich uplatnění v trestním procesu by měl mít poškozený také právo na speciální poradenské služby, na odbornou psychologickou pomoc, programy sociální rehabilitace apod. V této oblasti se Česká republika ani zdaleka nepřibližuje evropskému standardu (narozdíl od Německa, kde funguje široká síť státních i soukromých institucí na pomoc obětem trestné činnosti, srov. výše). Prakticky jedinou institucí, která se v současné době snaží kvalifikovaně pomáhat obětem trestné činnosti je Bílý kruh bezpečí (BKB) s působností pro celou ČR, který pomáhá obětem trestné činnosti i jejich rodinám tím, že poskytuje diskrétně odbornou a bezplatnou pomoc, zejména právní, organizační, psychologickou, ale i morální.

Současná česká politika věnuje trestnímu právu zvláštní pozornost²⁰⁷, český zákonodárce je příznivě nakloněn také k alternativním institutům a novým formám trestního procesu. Rovněž i na úrovni právní vědy se vedou časté spory o vhodnou koncepci trestního procesu. Rekodifikace českého trestního práva procesního není ještě u konce a v krátké budoucnosti lze očekávat ještě řadu novel, které jak doufám budou pokračovat v naznačeném slibném vývoji a přinesou poškozenému mnoho dalších výhod.

Ani otázka *postavení poškozeného v německém trestním procesu* nemůže být zodpovězena jednou větou, zákon (především StPO) umožňuje poškozenému přijmout v trestním řízení různé role:

1. „*Kontrolor s donucovací mocí*“ - institut Klageerzwingungsverfahren (= řízení donucující k žalobě) propůjčuje poškozenému exkluzivní kontrolní a donucovací moc (proti státnímu zástupci), která může v určitých případech vést až k iniciaci řízení.
2. „*Útočník s iniciační mocí*“ - institut soukromé žaloby (Privatklage) dává poškozenému jedinečnou moc, podat vlastní žalobu v trestním řízení a na místě státního zástupce prosazovat své vlastní zájmy v řízení.

²⁰⁷ Tak např. v současné době je Parlamentem ČR projednáván vládní návrh nového trestního zákona.

3. „Útočník“ v adhezním řízení k prosazení svých zájmů na náhradu škody. Podobně může působit vedlejší žalobce k prosazení svých zájmů (např. na morální satisfakci).

4. „Privilegovaný účastník“ se zvláštními právy (jako vedlejší žalobce).

5. „Příjemce náhrady škody“ - německé adhezní řízení je velmi podobné českému adheznímu řízení (srov. výše).

6. „Účastník narovnání“ – fakultativně.

Stát nabízí poškozenému v německém trestním procesu více druhů účasti na trestním řízení a poskytuje mu rovněž aktivní oprávnění k prosazení svých zájmů (srov. výše). Poškozený se může podle svého volného uvážení rozhodnout, zda a jakou roli by chtěl v trestním řízení přijmout.

Účast poškozeného v trestním řízení však zasahuje v některých případech (především v Klageerzwingungsverfahren a soukromožalobním řízení) do zájmu státu na trestním monopolu. Proto stát poškozeného zároveň znevýhodňuje v takové míře, která je způsobilá jej odradit od takové účasti v řízení (srov. např. povinnost poskytnutí jistoty a zálohy na náklady řízení u soukromožalobního řízení, úpravu nákladů řízení u obou uvedených řízení). Nejvýhodnější je pro poškozeného účast v řízení jako vedlejší žalobce (srov. jeho zvláštní oprávnění, téměř žádné povinnosti, vstřícnou úpravu nákladů řízení, viz výše).

Možnosti pro další reformu, která by zlepšila postavení poškozeného v německém trestním procesu, jsou v současné době omezené, neboť většina diskutovaných legislativních návrhů je právněpoliticky nebo věcně problematická, sporná nebo se dotýká jen okrajových otázek postavení poškozeného²⁰⁸.

Společenský vývoj v posledních desetiletích má sice své příjemné stránky, jakou je např. zvýšení životního standardu obyvatelstva, ale přináší s sebou také negativní dopady na společnost, jakým je i *vzestupná tendence kriminality*. Postupně se mění i charakter páchané trestné činnosti, která přestává mít pouze národní povahu a stále zřetelněji se projevuje i její *mezinárodní charakter* (stále přibývá obětí

²⁰⁸ Vgl. Reformvorschläge des Weisen Rings vom 18. Februar 1994; Riess/Hilger NStZ 1987. S. 153. Riess Jura 1987. S. 289. Köckerbauer NStZ 1996. S. 305, atd.

nadnárodního organizovaného zločinu a obětí trestných činů právnických osob). Proto nabývá na významu také mezinárodní spolupráce v této oblasti, zejména vzájemné poskytování informací mezi jednotlivými státy a koordinovaný postup v boji s mezinárodním zločinem. Neméně důležitá je i kompatibilita právních úprav jednotlivých států, významnou roli při její harmonizaci a unifikaci zastává legislativní činnost orgánů Evropské unie.

Veřejnost ve většině zemí vidí v kriminalitě „národní pohromu“, za niž je třeba vinit vládu, orgány činné v trestním řízení, školu, rodinu, konzumní způsob života apod. Je však třeba mít na mysli, a na to většinou veřejnost zapomíná, že tyto problémy jsou univerzální pro všechny země, bez ohledu na jejich společenské zřízení či stupeň hospodářského a sociálního vývoje. Zdá se, že kriminalita se stala průvodním jevem dnešního světa a je pravděpodobně „cenou“, kterou musíme zaplatit za život v civilizované společnosti....²⁰⁹

Zajištění práv obětí trestných činů bude čím dál tím náročnější. Zákonodárce by se měl do budoucna svého úkolu zhostit nadměru zodpovědně a nedovolit, aby se oběti trestných činů stávaly následovně i oběťmi trestního procesu....

²⁰⁹ Srov. Válková, J. Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a obětí zneužití moci. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997. S. 47.

Seznam použitých zkratek

Abschn.	- německy - oddíl
aj.	- a jiný (-á, -é)
an.	- a následující
atd.	- a tak dále
AnwBl	- Anwaltsblatt (německý časopis pro advokáty, citovaný dle roku a strany)
Auflage	- německy - vydání
Band	- německy - svazek
BGB	- Bürgerliches Gesetzbuch = německý občanský zákoník z 18.8.1896 (RGBl 195; BGBI III. 400-2), v platném znění
BGBI	- Bundesgesetzesblatt = německá sbírka zákonů
BGH	- Bundesgerichtshof = německý nejvyšší soud, a jeho rozhodnutí (citovaná podle svazku a strany)
BGHR	- judikatura BGH v trestních věcech (citovaná dle paragrafu a klíčového slova)
BVerfG	- Bundesverfassungsgericht = německý ústavní soud
BVG	- Bundesversorgungsgesetz = zákon o odškodnění válečných obětí z roku 1955, v platném znění.
cit.	- citovaný
č.	- číslo
čl.	- článek
ČR	- Česká republika
DAR	- německý časopis o autorském právu (citovaný dle roku a strany)
Einl.	- Einleitung = úvod
GVG	- Gerichtsverfassungsgesetz = ústavní zákon o soudech z 9.5.1975 (BGBI I 3513), v platném znění
in	- německy - v
JR	- Juristische Rundschau – německý časopis (citovaný dle roku a strany)
Justiz	- úřední deska ministerstva spravedlnosti spolkové země Baden-Württemberg (citovaný dle roku a strany)
JW	- Juristische Wochenschrift = německý časopis pro právníky (citovaný dle roku a strany)
JZ	- Juristische Zeitung = německý časopis pro právníky (citovaný dle roku a strany)
LG	- Landgericht = německý vyšší soud
LZPS	- Listina základních práv a svobod, vyhlášená předsednictvem ČNR dne 16.12.1992 jako součást ústavního pořádku České republiky (zákon č. 2/1993 Sb.), v platném znění
MDR	- Monatsschrift für deutsches Recht = měsíčník německého práva (citovaný dle roku a strany)
např.	- například
NJ	- Neue Justiz = německý časopis pro právníky (citovaný dle roku a strany)
NJW	- Neue Juristische Wochenschrift = německý časopis pro právníky (citovaný dle roku a strany)

NStZ	- Neue Zeitschrift für Strafrecht = německý časopis pro trestní právo (citovaný dle roku a strany)
odst.	- odstavec
OEG	- Opferentschädigungsgesetz = zákon o odškodnění pro oběti násilných trestných činů z 7.1.1985 (BGBl I 1; III 86-8). v platném znění
OLG	- Oberlandesgericht = německý vyšší soud
Opferschutzgesetz	- 1. zákon ke zlepšení právního postavení poškozeného v trestním řízení z 18.12.1986 (BGBl 2496), v platném znění
OZ	- zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění
o.s.ř.	- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění
PfIVersG	- zákon o povinném pojištění motorových vozidel z 5.4.1965 (BGBl I 213; III 925-1), v platném znění
písm.	- písmeno
R	- rozhodnutí
Ř.z.	- říšský zákon
S.	- strana
Sb.	- Sbírka zákonů
Sb. tr. r.	- Sbírka trestních rozhodnutí
srov.	- srovnej
StGB	- Strafgesetzbuch = německý trestní zákon z 13.11.1998 (BGBl. I 3983), v platném znění
StPO	- Strafprozessordnung = německý trestní řád z 7.4.1987 (BGBl. I 683), v platném znění
StraFo	- Strafverteidiger Forum = německý časopis pro obhájce (citovaný dle roku a strany)
StV	- Strafverteidiger = německý časopis pro obhájce (citovaný dle roku a strany)
TOA	- Tater-Opfer-Ausgleich = německé narovnání
tzv.	- tak zvaný
tj.	- to jest
TZ, tr. zákon	- zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v platném znění
TR, tr. řád	- zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, v platném znění
ust.	- ustanovení
Ústava	- zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v platném znění
Vorbem.	- Vorbemerkung = předmluva
Wistra	- německý časopis pro právo, daně a hospodářství (citovaný dle roku a strany)
zák. práce	- zákon. č. 65/1965 Sb., zákoník práce, v platném znění
zák. o rodině	- zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění
ZPP	- zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů. v platném znění

Seznam použité literatury

1. K české právní úpravě

- Bárta, B. Přezkumná povinnost při rozhodování o odvolání poškozeného v adhezním řízení. Praha: Socialistická zákonnost, 1982, č. 2.
- Císařová, D. Ochrana poškozeného jako strany v trestním řízení. Praha: K problematice obětí trestných činů. Sborník bílého kruhu bezpečí, 1995.
- Císařová, D. a kol. Trestní právo procesní. Praha: Linde a.s., 1999.
- Císařová, D., Čížková, J. Několik poznámek k otázce narovnání jako zvláštního způsobu řízení, ratio legis a vztah k předpisům práva občanského. Trestní právo, 1998, č. 6.
- Fenyk, J., Sokolář, A., Sovák, Z. Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti. Trestní právo, 2000, č. 12.
- Gratzl, M. Die Reform der tschechischen Strafprozessordnung nach 1989: im Spannungsfeld von Rechtsstaatlichkeit, Verfassungsökonomie und Effizienz. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2002.
- Grus, Z. Rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Trestněprávní revue, 2004, č. 7.
- Jahoda, L., Šváb, J. Dokumenty o lidských právech. Praha: Mladá fronta, 1969.
- Jelínek, J. K odškodňování obětí trestné činnosti – vybrané problémy. Kriminalistika, 1998, č. 4.
- Jelínek, J. K právnímu významu a zjišťování povahy a výše škody způsobené trestným činem. Právo a zákonnost, 1990, č. 8.
- Jelínek, J. Nad jedním rozhodnutím o náhradě škody v trestním řízení. Právní rozhledy, 1994, č. 2.
- Jelínek J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998.
- Jelínek, J. Trestní právo – novelizace v letech 1997-1999. Praha: Linde, a.s., 2000.
- Jelínek, J. Trestní právo procesní, 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2002.
- Jelínek, J. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy. Praha: Kriminalistika, 1996, č. 4.

- Kotulan, P. Výzkum institutu podmíněného zastavení trestního stíhání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996.
- Král, V. Odškodňování obětí trestných činů. Zákony s poznámkami. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1998.
- Látal, J. Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným v adhezním řízení. Právní rozhledy, 1994, č. 10.
- Látal, J. Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Praha: Příručka ministerstva spravedlnosti, 1994.
- Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde a.s., 1997.
- Mandák, V. Obsahové meze závěrečné řeči poškozeného. Praha: Bulletin advokacie, 1985, č. 2.
- Matula, V. Narovnání jako nový institut českého trestního práva procesního. Všehrd, 1997/1998, č. 4/5.
- Matula, V. Několik poznámek k aplikaci institutu narovnání v trestním řízení. Trestní právo, 1999, č. 3.
- Miříčka, A. Trestní právo procesní. Praha: Všehrd, 1993.
- Musíl, J., Kratochvíl, V., Šámal, P., a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1999.
- Novotný, F. a kol. Trestní kodexy. Praha: Eurounion, s.r.o., 1998.
- Novotný, O. a kol. Základy kriminologie. Praha: Karolinum, 1996.
- Pácal, J. Zkušenosti soudů ČR s aplikací novely TrŘ provedené zákonem č.265/2001 Sb. Právní zpravodaj, 2005, č. 1.
- Pipek, J. Podmíněné zastavení trestního stíhání. 1. část. Právo a podnikání, 1994, č.4.
- Rizman, S., Šámal, P., Sokolář, A. K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení. Trestní právo, 1997, č. 4.
- Rozum, J., Kotulan, P., Vojtěch, J. Výzkum institutu narovnání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1999.
- Solnař, V. Učebnice trestního řízení. Praha: Melantrich, 1946.
- Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H.Beck, 2000.

- Sotolář, A., Válková, H. Restorativní justice – trestní politika pro 21. století? Trestní právo, 2000, č. 1.
- Šámal, P., Hrachovec, P., Sovák, Z., Púry, F. Trestní řízení před soudem prvního stupně. Praha: C.H.Beck, 1996.
- Šámal, P., Král, V., Baxa, J., Púry, F. Trestní řád. Komentář. I. Díl. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2002.
- Šámal, P., Král, V., Baxa, J., Púry, F. Trestní řád. Komentář. II. Díl. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2002.
- Šámal, P., Růžička, M., Novotný, F., Doucha, J., Přípravné řízení trestní. Praha: C.H.Beck, 1997.
- Togner, M. Mimořádně vysoký počet poškozených úpadkovými delikty. Trestněprávní revue, 2002, č. 12.
- Válková, J. Kompenzace obětí trestných činů státem ve vybraných zemích. Praha: Všehrad, 1995, č. 1.
- Válková, J. Mezinárodní příručka pomoci obětem o využití a aplikaci deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a obětí zneužití moci. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997.
- Válková, J., Sokolář, A. Restorativní justice – trestní politika pro 21. století? Trestní právo, 2000.
- Vantuch, P. K informování poškozených a svědků trestného činu o odsouzeném (obviněném). Trestněprávní revue, 2005, č. 1.
- Vantuch, P. K oprávnění poškozeného nahlížet do spisů ve stadiu před zahájením trestního stíhání. Trestněprávní revue, 2005, č. 6.
- Vantuch, P. Obhajoba obviněného. Praha: C.H.Beck, 1998.
- Vantuch, P. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného, nebo na jeho návrh? Praha: Právní praxe, 1994, č. 3.
- Vlček, E. Dějiny trestního práva. Brno: Masarykova univerzita, 1993.
- Sbírka rozhodnutí a stanovisek 1962-1992 k rozhodnutím a stanoviskům ve věcech trestních. Nejvyšší soud České republiky. Praha: CODEX, 1994.

2. K německé právní úpravě

- Frehsee, D. Wiedergutmachung und Täter-Opfer-Ausgleich in: Schönemann, B., Dubber, M. D. (Hrg.) Die Stellung des Opfers im Strafrechtssystem: Neue Entwicklungen in Deutschland und in den USA. Köln: Heymanns, 2000.
- Hirsch, H. J. Strafrechtliche probleme: Schriften aus drei Jahrzehnten/von Hans Joachim Hirsch. Berlin: Duncker u. Humblot, 1999.
- Kaiser, M. Die Stellung des Verletzten im Strafverfahren: Implementation und Evaluation des „Opferschutzgesetzes“. Freiburg: Max – Planck – Institut für ausländisches und internationales Recht, 1992.
- Kaiser, M. Kriminologie, 9. Auflage. Heidelberg: Verlag UTB, 1993.
- Kerner, H.-J., Hartmann, A. Täter-Opfer-Ausgleich in der Entwicklung. Auswertung der bundesweiten Täter-Opfer-Ausgleichs-Statistik für den Zehnjahreszeitraum 1993 bis 2002. Bericht für das Bundesministerium der Justiz. Berlin: Bundesministerium der Justiz, 2005.
- Kleinknecht, T., Meyer-Gossner, K. Strafprozessordnung. Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen, 45. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2001.
- Löwe-Rosenberg Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. StPO; Grosskommentar, 24. Auflage, Band 6. Berlin, New York: de Gruyter, 1989.
- Löwe-Rosenberg Die Strafprozessordnung und Gerichtsverfassungsgesetz. StPO. Grosskommentar, 25. Auflage, Band 1. Berlin, New York: de Gruyter. 1999.
- Löwe-Rosenberg Die Strafprozessordnung und Gerichtsverfassungsgesetz. StPO. Grosskommentar, 25. Auflage, Band 6. Berlin, New York: de Gruyter, 2001.
- Patsourakou, S. N. Die Stellung des Verletzten im Strafrechtssystem: Eine rechtsdogmatische, rechtsphilosophische und rechtspolitische Analyse. Bonn: Forum Verlag Godesberg, 1993.
- Roxin, C. Strafverfahrensrecht, 25. Auflage. München: Verlag C.H.Beck. 1998.
- Schmidt, J.R. Die Rechte des Zeugen im Strafverfahren, Diss.Erlangen/Nürnberg, 1986.
- Schönke, A., Schröder, F.-C. Strafgesetzbuch: Kommentar. München: Verlag C.H.Beck, 1997.
- Schröder, F.-C. Strafprozessrecht, 2. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 1997.

Trenczek, T. Täter-Opfer-Ausgleich. Grundgedanken und Mindeststandards. ZRP
1992, 8.25.

Volk, K. Strafprozessrecht, 2. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2001.

Weber, J. Zum Genugtuungsinteresse des Verletzten als Strafzweck, 1. Auflage.
Baden-Baden: Nomos Verlag, 1997.

Weigend Deliktsoffer und Strafverfahren. 1989.

Právní předpisy

1. K české právní úpravě

- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v platném znění
Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, v platném znění
- Zákon č. 119/1873 ř.z., rakouský trestní řád
Zákon č. 130/1912 ř.z., rakouský vojenský trestní řád pro společnou brannou moc
Zákon č. 131/1912 ř.z., rakouský vojenský trestní řád pro zemskou obranu
Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví
Zákon č. 87/1950 Sb., trestní řád
Zákon č. 64/1956 Sb., trestní řád
Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v platném znění.
Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v platném znění.
Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění
Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, v platném znění.
Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění.
Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, v platném znění.
Zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, v platném znění
Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnuté peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů, v platném znění
Zákon č. 148/1998 Sb. o ochraně utajovaných skutečností a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě a o změně některých dalších zákonů, v platném znění.
Zákon č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů, v platném znění
Zákon č. 182/1993 Sb., o ústavním soudu, v platném znění
Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, v platném znění
Zákon č. 151/1997 Sb., o oceňování majetku, v platném znění
- Vyhláška č. 440/2001 Sb., o odškodňování bolesti a ztížení společenského uplatnění, v platném znění

2. K německé právní úpravě

- GVG – Gerichtsverfassungsgesetz, ústavní zákon o soudech ve znění vyhlášeném dne 9.5.1975, naposledy změněn zákonem ze dne 11.12.2001 (BGBl. I 3513);
- StPO - Strafprozessordnung, trestní řád ve znění vyhlášeném dne 7.4.1987, naposledy změněno zákonem ze dne 15.2.2002 (BGBl. I 683)
- StGB – Strafgesetzbuch, trestní zákon ve znění vyhlášeném dne 13.11.1998, naposledy změněn zákonem ze dne 20.12.2001 (BGBl. I 3983)

BGB – Bürgerliches Gesetzbuch, občanský zákoník ze dne 18.8.1896 (BGBI III. 400-2)
OEG - Gesetz über die Entschädigung für Opfer von Gewalttaten ze dne 7.1.1985 (BGBI. I; III 86-8) – Opfererschädigungsgesetz. .
Opferschutzgesetz – Erstes Gesetz zur Verbesserung der Stellung des Verletzten im Strafverfahren, zákon o ochraně obětí, ze dne 18.12.1986 (BGBL 2496).
sgn.
Gesetz über die Pflichtversicherung für Kraftfahrzeughalter in der Fassung von 5.4.1965 (BGBI I 213; III 925-1) – zákon o povinném pojištění motorových vozidel (PflVersG).
Bundesversorgungsgesetz (BVG) – zákon o odškodnění válečných obětí z roku 1955.

3. Mezinárodní dokumenty

Resolution (77) 27 of the Committee of ministr of the Council of Europe on the compensation of victims of crime.
European Convention on the Compensation of Victim of Violent Crimes, Council of Europe, No 116. Strasbourg: 1983.
The Position of the Victim in the Framework of Criminal law and Procedure, European Comittee on Crime Problems. Strasbourg: 1985.
Recommendation No R (87) 21 on Assistance to Victims and the Prevention of Victimization. Strasbourg: 1987.
Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power
Doporučení Výboru ministrů členských zemí Rady Evropy ve věci zjednodušení řízení č. R (87) 18, přijaté 17.9.1987.

Zusammenfassung

Verletzter – eine durch die Straftat in ihren Rechten und Freiheiten beeinträchtigte Person... Der Verletzte hat in allen demokratischen Ländern die Berechtigung, am Strafverfahren teilzunehmen. Aber was für eine Rolle und Aufgabe hat er eigentlich im Strafverfahren? Ist er nur Anlass zur Eröffnung der Strafverfolgung und als Beweismittel begriffen oder hat er auch Möglichkeiten, im Strafverfahren aktiv mitzuwirken?

Die Beteiligung des Verletzten am Strafverfahren ist problematisch. Der Verletzte ist Faktor strafprozessualen Spannungen; seine Interessen sind oft in Konkurrenz mit den Interessen anderer Prozessbeteiligter, den Vorstellungen der Allgemeinheit oder den Aufgaben des Staates. Die Frage nach seiner Stellung im Strafverfahren kann ohne Kenntnis aller Zusammenhänge nicht beantwortet werden.

Diese Arbeit ist der Stellung des Verletzten im Strafprozess gewidmet. Unter diesem Gesichtspunkt ist es sehr interessant, rechtliche Regelungen einzelner Staaten zu vergleichen. Die Bundesrepublik Deutschland und die Tschechische Republik sind Nachbarstaaten und es entsteht dadurch das Bedürfnis, das Recht der Nachbarn kennenzulernen. Diese Arbeit analysiert die gültige rechtliche Regelung des Strafprozessrechts in den beiden Staaten, and zwar von dem Gesichtspunkt der Stellung des Verletzten, vor allem aus der Sicht seiner Prozessrechte und Prozesspflichten im Strafverfahren. Gleichzeitig macht sie auf die Zusammenhänge der historischen Entwicklung sowie auf die Auswirkung der letzten Neufassungen aufmerksam, die bezüglich der Stellung des Verletzten eine ganze Reihe von wesentlichen Änderungen gebracht haben. Die Autorin richtet sich auch auf einige Problemgebiete der beiden Regelungen und versucht, die Vorteile und Nachteile der beiden rechtlichen Regelungen zu vergleichen und die Bedeutung einiger strafrechtlicher Institute vom Gesichtspunkt der Interessen des Verletzten zu bewerten. Endlich beschäftigt sie sich mit der Frage der Entschädigung von Opfer der Straftätigkeit.

Die Autorin legt auch konkrete Verbesserungsvorschläge *de lege ferenda* vor, die die Stellung des Verletzten in der Zukunft weiter verbessern sollten...